

В. М. Кондель

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ»**

**Полтава – ПНПУ
2020**

УДК 338.48-049.5(075.8)
К64

Рекомендовано до друку
Вченою радою Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 4 від 29.10.2020 р.)

Рецензенти:

Скляр Г.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туристичного та готельного бізнесу ВНЗ Укопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Степаненко С.В. – кандидат економічних наук, доцент, завдувач кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кондель В. М.

К64 *Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Безпека туризму» / В. М. Кондель; Полтав. нац.пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП «Астрая», 2020. 162 с.*

Посібник містить методичні рекомендації до самостійного опрацювання тем 12 практичних занять з дисципліни «Безпека туризму». Інформаційний матеріал складається з мети роботи, звіту студента, теоретичних відомостей, порядку виконання роботи, прикладів розрахунків, питань для контролю знань та обговорення навчального матеріалу, списку рекомендованої літератури.

Для студентів-здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» факультету історії та географії, які навчаються за спеціальністю 24 «Сфера обслуговування» (галузь знань 242 «Туризм»).

УДК 338.48-049.5(072.8)

© Кондель В. М., 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОПИС РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ І СИЛАБУСУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ».....	5
2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ».....	7
2.1. Ідентифікація небезпек у сфері туризму	7
2.2. Організація безпеки у сфері туризму в Україні	14
2.3. Оцінка ризику небезпек у туристичній діяльності.....	30
2.4. Вплив психофізіологічних особливостей людини на її безпеку в туристичній діяльності.....	40
2.5. Оцінка параметрів мікроклімату та освітлення на туристичних підприємствах	53
2.6. Індивідуальне фізичне здоров'я та безпека харчування в туризмі.....	58
2.7. Страхування від небезпек у туристичній діяльності.....	70
2.8. Аналіз ризику подорожей різними видами транспорту	84
2.9. Види екстремального туризму і правила виживання людини в екстремальних умовах.....	102
2.10. Тероризм як загроза розвитку міжнародного туризму	119
2.11. Медичні аспекти безпеки в туризмі	134
2.12. Пожежна безпека в туризмі	144
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	159

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку питання безпеки туризму набуло глобального значення, оскільки туристичний бізнес набирає планетарного масштабу. Проте сьогодення соціально-економічна ситуація у світі має багато негараздів, які мають враховуватись в туристичному бізнесі з метою забезпечення безпеки туристичної подорожі. Саме тому студенти-здобувачі освітнього ступеня «бакалавр» факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, які навчаються за спеціальністю 24 «Сфера обслуговування» (галузь знань 242 «Туризм»), опановують дисципліну «Безпека туризму», що складається з двох змістових модулів:

1. Теоретико-практичні аспекти безпеки туризму.
2. Безпека за умов різних видів туристичної діяльності.

Згідно статті 13 Закону України «Про туризм», безпека у галузі туризму – це сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

Дисципліна «Безпека туризму» спрямована на набуття знань та формування навичок забезпечення безпеки у сфері туризму для успішного здійснення професійної діяльності на підприємствах та в установах туристичної індустрії, в громадських організаціях туристичного профілю, для відкриття і ведення власного бізнесу у сфері рекреації і туризму.

Після опанування дисципліни «Безпека туризму» майбутні фахівці повинні:

- знати, розуміти і вміти використовувати на практиці основні положення законодавства національних і міжнародних стандартів щодо безпеки туристів та працівників туристичної індустрії;
- організовувати процес обслуговування споживачів туристичних послуг на основі дотримання стандартів якості і норм безпеки;
- приймати обґрунтовані рішення щодо попередження надзвичайних ситуацій, особистого та колективного захисту від небезпек у галузі туризму;
- діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості у разі виникнення надзвичайної ситуації під час туристичної подорожі;
- професійно виконувати завдання з безпеки туристів та працівників туристичної індустрії у невизначених та екстремальних ситуаціях.

Для вирішення поставлених завдань дисципліна «Безпека туризму» розглядає різноманітні теми з безпеки у галузі туристичної діяльності, а саме, теоретичні основи безпеки, законодавчу базу, фактори ризику, безпеку туристів у надзвичайних ситуаціях, безпеку праці на туристичних підприємствах, санітарно-епідемічну безпеку, страхування та контроль за дотриманням правил безпеки, безпеку туриста на транспорті, у різних видах туризму, зокрема, екстремального туризму, правила поведінки у закордонній поїздки та виживання туриста в екстремальних умовах, нещасні випадки та захворювання, забезпечення пожежної безпеки в туристичній індустрії.

1. ОПИС РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ І СИЛАБУСУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ»

Робоча програма і силабус навчальної дисципліни «Безпека туризму» розроблена автором посібника для підготовки студентів-здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, які навчаються за спеціальністю 24 «Сфера обслуговування» (галузь знань 242 «Туризм»). Опис навчальної дисципліни подано у таблиці.

Опис навчальної дисципліни «Безпека туризму»

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Обов'язкова	
	Рік підготовки:	
	1	
Загальна кількість годин – 120	Семестр	
	1	
Кількість змістових модулів – 2	Лекції	
	24 год.	
Самостійна робота – 90 год.	Практичні заняття	
	24 год.	
	Самостійна робота	
	72 год.	
	Вид підсумкового контролю: залік	

У програмі і силабусі вказано мету вивчення дисципліни «Безпека туризму», а саме, сформувані у студентів здатності, необхідні для створення і підтримання здорових та безпечних умов життєдіяльності і праці туристів і працівників туристичної індустрії; виробити навички захисту від негативних чинників надзвичайних ситуацій під час туристичних подорожей; навчити впевнено діяти у різних нестандартних ситуаціях. Це означає, що курс «Безпека туризму» вивчається студентами разом з дисциплінами: туризмознавство, рекреаційні комплекси світу, інформаційні системи та технології в туризмі.

Робоча програма і силабус містить очікувані результати та критерії оцінювання навчання, програму з темами лекцій, практичних занять і самостійної роботи студентів, форми контролю знань та розподіл балів, шкалу оцінювання та рекомендовані джерела інформації. Програма і силабус розглядають наступні теми для вивчення дисципліни:

Тема 1. Теоретичні основи безпеки в туристичній індустрії.

Тема 2. Законодавча база у сфері безпеки туризму.

Тема 3. Фактори ризику у сфері туризму.

Тема 4. Безпека туристів і працівників туристичній індустрії у надзвичайних ситуаціях.

Тема 5. Організація безпеки праці в туристичній індустрії.

Тема 6. Санітарно-епідемічна безпека у сфері туризму.

Тема 7. Страхування та контроль за дотриманням правил безпеки в туризмі.

Тема 8. Забезпечення безпеки туриста на транспорті.

Тема 9. Безпека в різних видах туризму.

Тема 10. Безпека міжнародного туризму.

Тема 11. Нещасні випадки та захворювання в туризмі.

Тема 12. Забезпечення пожежної безпеки в туристичній індустрії.

Для опанування цих тем заплановано на денній формі навчання 48 год. аудиторних занять (24 год. лекцій і 24 год. практичних занять) і 72 год. самостійної роботи.

Для якісного опанування дисципліни «Безпека туризму» автор посібника розробив методичні рекомендації до 12 практичних занять з курсу на теми:

1. Ідентифікація небезпек у сфері туризму.
2. Організація безпеки у сфері туризму в Україні.
3. Оцінка ризику небезпек у туристичній діяльності.
4. Вплив психофізіологічних особливостей людини на її безпеку в туристичній діяльності.
5. Оцінка параметрів мікроклімату та освітлення на туристичних підприємствах.
6. Індивідуальне фізичне здоров'я та безпека харчування в туризмі.
7. Страхування від небезпек у туристичній діяльності.
8. Аналіз ризику подорожей різними видами транспорту.
9. Види екстремального туризму і правила виживання людини в екстремальних умовах.
10. Тероризм як загроза розвитку міжнародного туризму.
11. Медичні аспекти безпеки в туризмі.
12. Пожежна безпека в туризмі.

Ці рекомендації містять тексти практичних занять з питаннями для самостійного опрацювання та обговорення, вказівки до самостійної роботи студентів, а також перелік використаних джерел. Кожне практичне заняття розміщене на платформі GSuite. Ці розробки дозволяють студентам дистанційно опанувати пройдений матеріал, дати відповіді на контрольні питання або виконати практичне завдання.

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ»

2.1. Ідентифікація небезпек у сфері туризму

Мета роботи: ознайомлення зі структурою та класифікацією безпеки туризму, джерелами небезпек, небезпечними та шкідливими вражаючими факторами, небезпечних зонами у сфері туризму.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: аналіз структури безпеки туризму, джерел небезпек та їх класифікації, небезпечних та шкідливих вражаючих факторів і небезпечних зон у туристичній діяльності та співбесіда з викладачем після перевірки роботи.

Складові системи безпеки у сфері туризму

Безпека туризму – це стан функціонування туристичної сфери певного регіону (держави) у визначений період часу, що характеризується відсутністю загроз і таким поєднанням туристичних ресурсів та інфраструктури, яке дозволяє забезпечити стабільний розвиток конкретної територіальної рекреаційної системи у майбутньому.

Використовуючи дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, можна виділити три складові безпеки туризму (рис. 1.1):

- безпека туристичного бізнесу (економічна безпека туризму);
- безпека туристичних об'єктів (геоторій, дестинацій);
- безпека в туризмі (безпека туристів).

Рис. 1.1. Складові системи безпеки туризму

Перша складова, як правило, розглядається в економічних дослідженнях на рівні галузі або конкретних туристичних підприємств; друга – перебуває в центрі уваги екології та географії, розглядаючи при цьому переважно деструктивний антропогенний вплив на природні туристичні ресурси й об'єкти; третя – є центральною у дослідженнях методики організації подорожей різних видів активного туризму і може мати певне значення для туристичного страхування.

Класифікація безпеки туризму

Досі не розроблено вичерпної класифікації безпеки туризму за багатьма ключовими ознаками. Одні вчені пропонують диференціювати безпеку туризму на *економічну, соціальну та екологічну*, інші – виділяють *політичну безпеку, соціальну безпеку, безпеку здоров'я та життя туристів, безпеку персональних даних, правову безпеку туристів, споживчу безпеку, безпеку комунікації, екологічну безпеку, безпеку обслуговування* тощо. Є пропозиції відокремлювати *охорону офісу та контроль доступу; технічну безпеку; пожежну безпеку; інформаційну безпеку; кадрову безпеку; безпеку туристів під час подорожі*, характеризуючи політику гарантування безпеки туристичного підприємства.

За масштабом виділяють глобальну, макрорегіональну, національну, регіональну та локальну безпеку туризму.

З урахуванням трьох складових безпеки туризму (рис. 1.1) розглянемо види безпеки за змістом (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація безпеки туризму за змістом

Геополітична безпека	Політична безпека туризму
	Військово-політична безпека
	Політико-правова безпека
Культурна безпека	Соціальна безпека туризму
	Демографічна безпека
	Кримінальна безпека
Ринкова безпека	Фінансова безпека туризму
	Валютна безпека
Безпека екосистем у туризмі	Екологічна безпека туризму
	Безпека життєдіяльності в туризмі
	Безпека у надзвичайних ситуаціях
Безпека персональних даних	Інформаційна безпека туризму
	Безпека інформаційного середовища
Медична безпека туризму	Безпека здоров'я туристів
	Безпека медичних послуг
Безпека туристичного обслуговування	Безпека транспортних послуг
	Безпека послуг харчування
	Безпека послуг проживання
	Безпека рекреаційних занять
Безпека туристичних споруд та обладнання	Технологічна безпека
	Інженерна безпека

Більшість сучасних досліджень розглядають безпеку туризму на глобальному рівні, в той час як проблеми безпеки туристичної діяльності у рамках окремих держав та регіонів практично не розглядаються. Але саме виявлення закономірностей на регіональному рівні проблем безпеки туризму може стати підґрунтям для відповідних стратегічних розробок у галузі

безпеки туризму на світовому рівні. Враховуючи регіональні відмінності безпеки туризму навіть в окремій державі, можна виділити певні закономірності та особливості, що можуть бути підставою для розробки моделей, сценаріїв та організаційно-економічних механізмів гарантування безпеки туризму, придатних для застосування і в інших державах та й на глобальному рівні, зокрема, для таких напрямків наукових пошуків як вивчення проблем безпеки зумовлених поширенням мережі Інтернет, взаємозв'язків між безпекою туризму і правами та свободами людини тощо.

Класифікація небезпек, небезпечних та шкідливих факторів у туристичній діяльності

Розглянемо класифікацію небезпек у галузі туризму на прикладі загроз безпеці туристичних підприємств (рис. 1.2). Вказані загрози, з одного боку, взаємозалежні між собою, зумовлюють одна одну, але, з іншого, – дуже автономні.

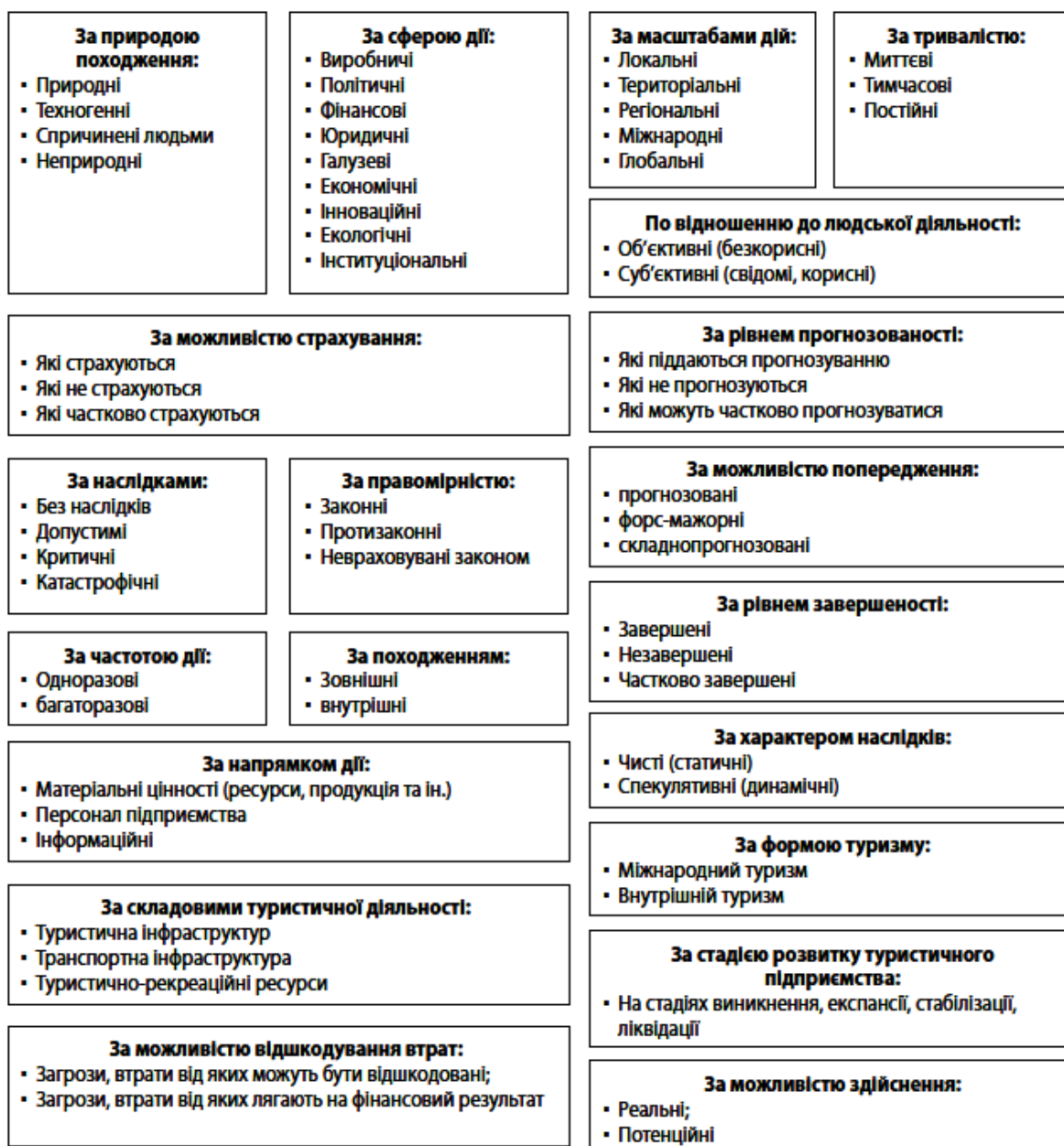

Рис. 1.2. Класифікація небезпек і загроз безпеці туристичних підприємств

При ідентифікації небезпек у сфері туризму необхідно виходити з принципу «*все впливає на все*», тобто джерелом небезпеки може бути все живе і неживе, а підлягати небезпеці також може все живе і неживе.

Найчастіше *джерелами* (носіями) небезпек у сфері туризму є природні процеси та явища, елементи техногенного середовища, людські дії, що криють у собі загрозу безпеки.

Найбільш вдалою є класифікація небезпек у галузі туризму *за джерелами походження*, за якою всі небезпеки поділяються на чотири групи: *природні, техногенні, соціально-політичні та комбіновані (природно-техногенні, природно-соціальні та соціально-техногенні)* (рис. 1.3).

Природні джерела небезпеки – це природні об’єкти, явища природи та стихійні лиха, які становлять загрозу для життя чи здоров’я туристів (землетруси, зсуви, селі, вулкани, повені, снігові лавини, шторми, урагани, зливи, град, тумани, ожеледі, блискавки, сонячне та космічне випромінювання, небезпечні рослини, тварини, риби, комахи, грибки, бактерії, віруси, заразні хвороби тварин та рослин).

Техногенні джерела небезпеки – це небезпеки, пов’язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, акустичного тощо).

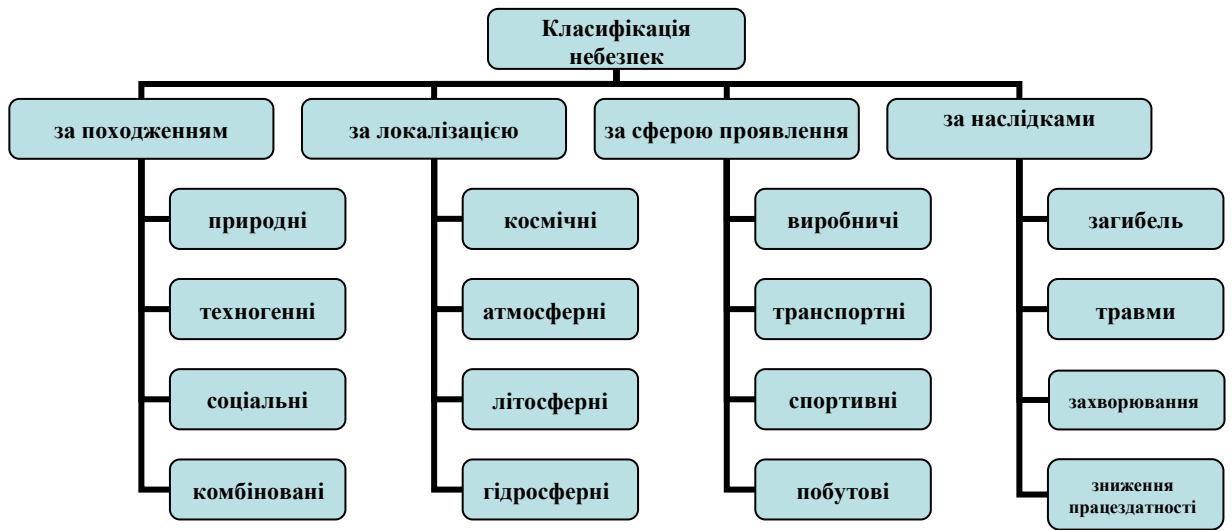

Рис. 1.3. Класифікації небезпек у сфері туризму

До *соціальних* належать небезпеки, викликані низьким духовним та культурним рівнем: бродяжництво, проституція, п’янство, алкоголізм, злочинність тощо. Першоджерелами цих небезпек є незадовільний матеріальний стан, погані умови проживання, страйки, повстання, революції, конфліктні ситуації на міжнаціональному, етнічному, расовому чи релігійному ґрунті.

Джерелами політичних небезпек є конфлікти на міжнаціональному та міждержавному рівнях, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні, міжконфесійні та збройні конфлікти, війни.

Більшість небезпек у галузі туризму мають *комбінований характер*:

- *природно-техногенні небезпеки* – смог, кислотні дощі, пилові бурі та інші явища, породжені людською діяльністю;
- *природно-соціальні небезпеки* – наркоманія, епідемії інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД тощо;
- *соціально-техногенні небезпеки* – професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, викликані професійною діяльністю тощо.

Наявність джерела небезпеки ще не означає того, що людині чи групі людей під час туристичної подорожі обов'язково повинна бути спричинена якась шкода чи пошкодження. Існування джерела небезпеки свідчить передусім про існування або ж можливість утворення конкретної небезпечної ситуації, при якій буде спричинена шкода. До матеріальних збитків, пошкодження, шкоди здоров'ю, смерті або іншої шкоди призводить конкретний вражаючий фактор.

Під *вражаючими факторами* розуміють такі чинники життєвого середовища, які за певних умов завдають шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення людей, призводять до матеріальних збитків. За своїм походженням вражаючі фактори можуть бути *фізичні*, в тому числі *енергетичні* (ударна повітряна чи водна хвиля, електромагнітне, акустичне, іонізуюче випромінювання, об'єкти, що рухаються з великою швидкістю або мають високу температуру тощо), *хімічні* (хімічні елементи, речовини та сполуки, що негативно впливають на організм людей, фауну та флору, викликають корозію, призводять до руйнування об'єктів життєвого середовища), *біологічні* (тварини, рослини, мікроорганізми), *соціальні* (збуджений натовп людей) та *психофізіологічні*.

Залежно від наслідків впливу конкретних вражаючих факторів на організм людини поділяються на *шкідливі* та *небезпечні*. *Шкідливі фактори* призводять до погіршення самопочуття, зниження працездатності, захворювання і навіть до смерті як наслідку захворювання, а *небезпечні* – до травм, опіків, обморожень, інших пошкоджень організму або окремих його органів і навіть до раптової смерті.

За характером та природою впливу всі небезпечні та шкідливі фактори поділяються на чотири групи:

1) *фізичні*: підвищена швидкість руху повітря; підвищена або понижена вологість; підвищений або понижений атмосферний тиск; недостатня освітленість; конструкції, що руйнуються; підвищений рівень статичної електрики тощо;

2) *хімічні*: хімічні елементи, речовини та сполуки; речовини, які перебувають у твердому, рідкому або газоподібному стані; речовини, які різними шляхами проникають в організм людини: через органи дихання, через шлунково-кишковий тракт, через шкірні покриви та слизисті оболонки;

3) *біологічні*: макроорганізми (рослини та тварини); мікроорганізми (бактерії, віруси, грибки);

4) *психофізіологічні*: емоційні перевантаження.

Небезпека проявляється у визначеній просторовій області, яка отримала назву *небезпечна зона*. На рис. 1.4 наведено графічні варіанти взаємного розташування зони перебування туриста та небезпечної зони.

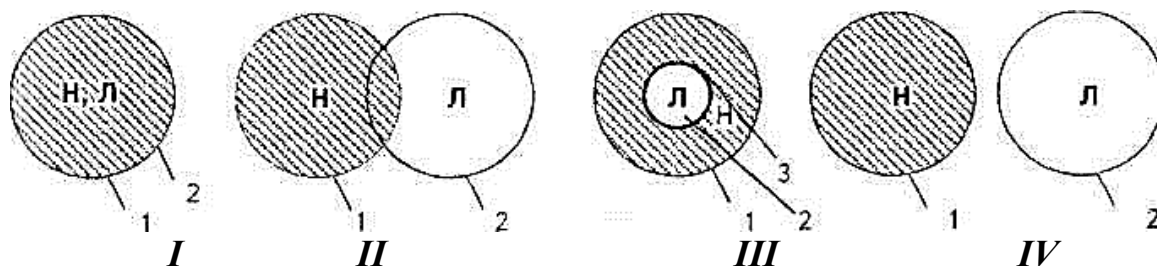

Рис. 1.4. Графічні варіанти взаємного розташування небезпечної зони 1, зони перебування туриста 2 та засобів захисту 3

Варіант I ілюструє найбільш небезпечну ситуацію, коли турист, який не має засобів захисту або не використовує їх, знаходиться у небезпечній зоні. При *варіанті II* небезпека існує лише у місці суміщення зон 1 та 2. Оскільки турист в такому місці знаходиться, як правило, короткочасно (спостереження, огляд), то під небезпечним впливом він може опинитись лише в цей час. У *варіанті III* небезпека виникає тільки у випадку невикористання засобів захисту 3. Повну безпеку, точніше, прийнятний рівень ймовірності прояву небезпеки, гарантує лише *варіант IV*, коли турист знаходиться поза дії небезпечної ситуації.

Таким чином, найбільш небезпечна ситуація для людини під час туристичної подорожі виникає за таких умов:

- небезпека реально існує;
- людина знаходиться в зоні дії небезпеки;
- людина не має достатніх засобів захисту або не використовує їх, або ці засоби неефективні.

Питання для обговорення

1. Використовуючи рис. 1.1, опишіть складові системи безпеки туризму.
2. Охарактеризуйте труднощі, які виникають при складанні вичерпної класифікації безпеки туризму.
3. Опишіть складові безпеки екосистем у туризмі.
4. На прикладі загроз безпеці туристичних підприємств дайте класифікацію небезпек за їх наслідками.
5. Поясніть сутність принципу «все впливає на все».
6. Намалюйте схему найбільш безпечного розташування туриста і небезпечної зони.
7. Заповніть таблицю 1.5 щодо можливих небезпечних ситуацій та вражаючих факторів під час подорожі у Карпати.

Можливі небезпечні ситуації та вражаючі фактори

Вид туристичну діяльності	Можливі небезпечні ситуації	Вражаючі фактори			
		фізичні	хімічні	біологічні	психофізіологічні
Подорож у Карпати					

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 10–105.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 7–19.
3. Голод А.П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень // А.П. Голод // Інноваційна економіка. 2014. № 4 (53). С. 190–194.
4. Івашина Л.Л. Безпека туристів – запорука успіху туристичного бізнесу / Л.Л. Івашина // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2015. Вип. 12. Ч. 1. С. 101–105.
5. Маркіна І.А., Маховка В.М. Загрози і небезпеки в діяльності підприємств туристичної сфери // Проблеми економіки. 2015. № 3. С. 135–142.
6. Корж Н.В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкогорозвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Корж, О.В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. 2011. № 2. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf.
7. Мичурин С.Б. Безопасность в туризме : методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук / Мичурин С.Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь, 2012. 22 с.
8. Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. Budapest, 2011. №3-4. Vol. 5. P. 59-61.
9. Mansfeld Y. Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice / Y. Mansfeld, A. Pizam. Routledge, 2005. 376 p.
10. Запорожець О.І. Безпека життєдіяльності : підручник / О.І. Запорожець, Б.Д. Халмурадов та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 448 с.

2.2. Організація безпеки у сфері туризму в Україні

Мета роботи: ознайомитися із загальними вимоги щодо забезпечення безпеки під час туристичної подорожі, а також вивчити досвід організації безпечної роботи туристичної фірми «Полтаватур».

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий аналіз організації роботи туристичної фірми «Полтаватур» щодо забезпечення безпеки у сфері туризму та співбесіда з викладачем після її перевірки.

Завдання щодо організації забезпечення безпеки туристів під час подорожі

Безпека туристичної поїздки включає в себе особисту безпеку туристів, збереженість їх майна, а також не завдання шкоди навколишньому середовищу під час подорожі.

Туроператори і турагенти зобов'язані надати туристам всю вичерпну інформацію, а також медико-санітарні правила. Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання.

Забезпечення безпеки туристів під час подорожі – головна турбота туристичної фірми. На забезпечення безпеки туристів спрямований цілий комплекс заходів, здійснюваних туристськими організаціями. При цьому першорядне значення мають стабільна політична обстановка в місцях відпочинку або подорожі і екологічний стан цих місць. При невідповідності цих чинників нормі – туризм є важким і небезпечним.

Слід пам'ятати, що туристична подорож практично завжди містить певну небезпеку для мандрівної особи. У зв'язку із зростаючою популярністю туризму досить актуальною стала безпека туристів під час подорожі.

Мета даної роботи є дослідження організації забезпечення безпеки туристів під час подорожі. *Виходячи з цієї мети маємо виконати такі завдання:*

- 1) охарактеризувати загальні питання безпеки подорожей;
- 2) вивчити загальні вимоги безпеки;
- 3) розглянути заходи безпеки у туризмі;
- 4) вивчити методи підвищення безпеки туризму;
- 5) з'ясувати, хто і як контролює виконання вимог безпеки;
- 6) ознайомитися з дотриманням вимог безпеки туристичним оператором «Полтаватур».

Для виконання поставлених завдань використаємо наступні методи:

- 1) картографічний метод;
- 2) порівняльний метод;
- 3) статистичний метод;

4) описовий метод.

Загальні вимоги до забезпечення безпеки під час подорожі

Одним з найважливіших елементів організації туризму є забезпечення безпеки життя і здоров'я туристів. Небезпеки фізичного і соціального характеру повинні прийматися до уваги суб'єктами індустрії туризму, яким варто мінімізувати й запобігати загрозам безпеці туристської діяльності.

Забезпечення безпеки передбачає цілий комплекс заходів у рамках національного законодавства, що гарантують безпеку переміщення туристів по території держави, їхнього перебування, збереження здоров'я, життя і майна.

При наданні туристських послуг повинен бути забезпечений прийнятний рівень ризику для життя і здоров'я туристів, як у звичайних умовах, так і в надзвичайних ситуаціях, що виникають в країні перебування.

Згідно із Законом України «Про туризм» із метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

- підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

- навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;

- контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;

- надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

- розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму.

Найбільш поширеним нещасним випадком серед туристів є травматизм. Ризик отримання травми може виникнути в різноманітних умовах, але найбільша вірогідність події виникає при переміщенні механізмів, предметів і безпосередньо туристів, зі складним рельєфом місцевості, при зсувах, сходженні лавин та інших атмосферних і природних явищ. Важливими у запобіганні травматизму є справне туристичне та спортивне спорядження, одяг, взуття.

З метою запобігання травматизму використовуються захисні облаштування, огороження туристичних стежок і маршрутів, захисне обладнання канатних доріг, гірськолижних трас, підйомників, індивідуальні страхові мотузки, шоломи.

Один з небезпечних етапів подорожі – етап перевезення туристів до місця відпочинку. Оскільки транспортні засоби є джерелами підвищеної небезпеки, питання безпеки туристів повинні бути центральними у всіх варіантах перевезень.

Значний вплив на життя і здоров'я туриста має навколишнє середовище. Основними факторами впливу навколишнього середовища є висока або низька температура повітря, вологість і рухомість повітряних мас, опади, перепади тиску, недостатність кисню та інше.

При проектуванні туру необхідно брати до уваги вибір сприятливої пори року, вечірнього чи денного часу, раціонально обрання траси туристичного маршруту, урахування погодніх умов, забезпечення відповідної екіпіровки, засобів індивідуального захисту, повне і своєчасне інформування туристів про можливу небезпеку та інше .

Важливим фактором, що згубно впливає на здоров'я туристів, є ультрафіолетове випромінювання, підвищений рівень радіоактивності. Можуть мати місце також хімічні фактори, які впливають на організм людини.

Існує також велика загроза інфекційних захворювань, харчових отруєнь та інших біологічних факторів. В багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки і потрапляють в складні ситуації, відстають через неухважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купаються у заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади.

З метою здійснення практичної роботи по забезпеченню безпеки туристів, наданню їм допомоги і захисту в екстремальних ситуаціях, туристичні підприємства, що спеціалізуються на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів, створюють пошуково-рятувальні служби або укладають угоди на обслуговування з відповідними службами.

Пошуково-рятувальна служба повинна мати повну взаємодію з органами охорони здоров'я, зв'язку, внутрішніх справ, цивільної авіації, лісового та водного господарства, гідрометеорологічної служби.

Вимоги до безпеки обслуговування туристів у процесі обслуговування, встановлюються в порядку до діючої нормативної документації. Туристські підприємства зобов'язані ознайомити туристів з елементами ризику кожної конкретної туристської послуги та заходами щодо його запобігання.

Отже, туристичні оператори та туристичні агенти повинні слідувати конкретним вимогам щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігати травматизму та нещасним випадкам, а також несуть повну відповідальність за їх виконання.

Контроль за виконанням вимог безпеки при здійсненні туристичної подорожі

Контроль за виконанням вимог безпеки туристів забезпечують органи державного управління, здійснюють контроль за безпекою відповідно до їх компетенції. Контроль здійснюється на початку сезону при перевірці

готовності туристського підприємства і траси до експлуатації, а також в ході поточних перевірок.

Поточні перевірки забезпечення безпеки туристів проводяться у відповідності з планами і графіками технічних оглядів будівель, споруд, транспортних засобів, пляжів і місць для купань, туристського спорядження та інвентарю, виданого туристам, пунктів прокату, перевірок приготування їжі, термінів і умов зберігання і транспортування продуктів харчування, перевірок готовності туристів до виходу в походи.

Контроль безпеки обслуговування туристів здійснюється на основі використання таких методів:

1) візуального – шляхом огляду відповідних об'єктів: території, по якій проходить траса туристського походу, туристського спорядження та інвентарю;

2) з використанням засобів вимірювання, тобто контролю якості води, повітря, технічного стану траси, підйомних механізмів, транспортних засобів;

3) соціологічних досліджень – шляхом опитування самих туристів і обслуговуючого персоналу;

4) аналітичного – аналізу змісту документації, що включає паспорт траси; медичний журнал огляду туристів, що виходять на маршрут і інші документи.

Небезпеки загрожують не тільки людині, а й суспільству і державі в цілому, так як кожна окрема людина є мешканцем даного міста й області, а також громадянином цієї країни. Тому профілактика небезпек і забезпечення безпеки в туризмі – пріоритетне завдання держави.

Так як туризм пов'язаний з тимчасовими виїздами з постійного місця проживання та реалізацією своїх пізнавальних, професійно-ділових, оздоровчо-спортивних та інших цілей за допомогою різноманітних технічних засобів, то держава повинна регулювати туристську діяльність.

Необхідно відзначити також, що так званий «пригодницький туризм» проходить у складних географічних або природних умовах, що вимагає чіткої організації з порятунку і евакуації туристів.

Безпека туристів на території України гарантується державою. Комітет України з туризму разом із міністерствами і відомствами розробляє програму забезпечення захисту та безпеки туристів і організовує її виконання.

В Україні діє міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 «Туристично-екскурсійне обслуговування», який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть викликати негативні наслідки і спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну.

Державний комітет України по туризму зобов'язаний своєчасно інформувати туроператорів, туристичних агентів і туристів які відправляються в подорож про загрозу безпеці в місці або країні тимчасового перебування.

Засоби масової інформації негайно і безкоштовно надають вищезгаданому державному органу можливість публікувати інформацію про загрозу безпеці туристів і здійснених правопорушень.

Туристичні оператори та туристичні агенти зобов'язані повідомляти органам виконавчої влади, представникам МНС і зацікавленим особам про надзвичайні події з туристами, зокрема, про тих осіб, які не повернулися з подорожей.

Також суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані надати своїм туристам вичерпні і достовірні відомості про особливості подорожей, і про небезпеки, з якими вони можуть зустрітися під час проведення подорожей, і здійснити запобіжні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки туристів.

Інформація, що характеризує природні складності туристської траси, необхідний рівень особистої фізичної підготовки туриста, особливості індивідуальної екіпіровки, повинна міститися в рекламно-інформаційних матеріалах і в тексті інформаційного листка до туристської путівки.

Інформація, що забезпечує безпеку життя і здоров'я туристів у процесі обслуговування, надається в порядку, встановленому діючою нормативною документацією.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, а також гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон. У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає відповідні заходи щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, зокрема, забезпечує їх евакуацію з країни тимчасового перебування.

Таким чином, при розробці і проведенні в життя норм безпеки для сфери туризму та захисту туристів, інтереси тих, хто відвідує і приймає, повинні бути взаємно гармонізовані. Забезпечення якості послуг та безпеки в туризмі відбувається на різних рівнях, що включають у себе: туристські підприємства; адміністрація туристських центрів; місцеві влади; національні органи по туризму та центральні власті держав; міжнародні організації та міждержавні органи. Кожен з цих рівнів повинен вносити свій внесок у туризм.

Роль інформації щодо безпеки подорожі

Поняття безпеки та захисту туристів охоплює весь маршрут мандрівника від виїзду з дому до повернення, місце призначення та всі відвідувані об'єкти. Це поняття має на увазі дії, послуги та інформацію з боку урядів.

Питання безпеки набувають надзвичайну важливість для туристської діяльності у зв'язку з переважанням виїзного туризму в Україні. Відповідно до закону «Про захист прав споживачів», турист має право вимагати надання необхідної та достовірної інформації про туристичне підприємство і про подорож. У свою чергу, Закон України «Про основи туристської діяльності України» накладає на туристичні фірми зобов'язання інформувати туристів

про всі аспекти подорожі, про всі ризики, з якими туристи можуть зіткнутися і заходи профілактики.

Для забезпечення безпеки туристів закон покладає на туроператорів і турагентів такі обов'язки:

- обов'язок надавати туристам вичерпні відомості про особливості подорожей, про небезпеки, з якими вони можуть зустрітися під час проведення подорожей, а також здійснювати запобіжні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки туристів;

- обов'язок негайно інформувати органи виконавчої влади та зацікавлених осіб про надзвичайні події з туристами під час подорожі, а також про неповернення з подорожі туристів.

Турист, відповідно з вищезгаданим законом, зобов'язаний дотримуватися під час подорожі правил особистої безпеки. Виконання цього обов'язку також залежить від тієї інформації, яку надає туристична фірма. Це може бути інформація про правила в'їзду до країни тимчасового перебування і перебування там, про звичаї місцевого населення, про релігійні обряди, святині, пам'ятники природи, історії, культури, що перебувають під особливою охороною, стан навколишнього природного середовища.

У разі планування подорожі до країни тимчасового перебування, в якій турист може піддатися підвищеному ризику інфекційних захворювань, він зобов'язаний пройти профілактику у відповідності з міжнародними вимогами.

У подорожі необхідно неухильно дотримуватися і поважати не тільки місцеві закони, але також і народні звичаї і традиції. Особливості перебування в місці відпочинку стосуються всього, включаючи стиль одягу і багатьох дрібних деталей побуту. Найчастіше турист своєю поведінкою сам провокує злочинців на вчинення злочинних дій по відношенню до нього. Турист своїми ж діями створює загрозу своєму життю, здоров'ю та майну.

Міжнародні конференції Всесвітньої туристської організації (ВТО) неодноразово відзначали, що до туризму і подорожей людину треба готувати.

На Гаазькій міжпарламентській конференції з туризму 1989 р. було зазначено, що відповідне виховання широкої громадськості, починаючи зі школи, освіта і навчання є вкрай важливою справою для туристської індустрії та розвитку туризму.

Інформаційний листок до путівки туристської подорожі містить розділи обов'язкової та додаткової інформації за маршрутом, призначеної для туристів, і є невід'ємним додатком до туристської путівки або ваучера.

Інформаційний листок містить такі обов'язкові відомості:

- зазначення виду і типу туристської подорожі, основного змісту програми обслуговування, протяжності та тривалості всього маршруту, його похідної частини, категорійності походів та іншої специфіки;

- опис траси подорожі - пунктів перебування, тривалості перебування та умови розміщення у кожному пункті обслуговування (тип будівлі, число місць в номері, його санітарно-технічне обладнання);

- короткий опис району подорожі (пам'ятки, особливості рельєфу, місцевості), програми обслуговування в кожному пункті туру;
- перелік послуг, що надаються за додаткову плату;
- наявність і коротка характеристика спортивних споруд та майданчиків, автостоянок, пасажирських канатних доріг, водоймищ, атракціонів, дитячих ігрових майданчиків, бібліотек, кінозалів тощо;
- адреса туристського підприємства, в якому починається туристична подорож та проїзд до нього.

Тексти пам'яток для туристів складаються в особливих, необхідних випадках, наприклад, при організації спеціалізованих турів або у разі направлення туристів в ендемічні країни. Кожному туристу, який виїжджає до країн, в яких існує небезпека інфекцій, необхідно видати індивідуальні пам'ятки, завірені підписом туроператора і печаткою фірми. Наявність таких пам'яток у туристів в обов'язковому порядку перевіряється при митному огляді в деяких аеропортах.

Інформація про безпеку туризму необхідна туристові, структурам туристського бізнесу, ЗМІ і дослідницьким центрам, що працюють в індустрії туризму. Дуже важливо, щоб ці джерела не спотворювали, надмірно не драматизували справжній стан справ, а оголошували очевидні і безперечні істини і стандарти у сфері безпеки туризму. Саме дотримання цих принципів сприяє розвитку туризму як одного з компонентів процесу поліпшення якості життя для всіх.

Організація забезпечення безпеки подорожей на прикладі підприємства «Полтаватур»

Приватне підприємство «Полтаватур» функціонує на ринку з надання туристичних послуг та виготовлення турпродукту. За організаційно-правовою формою фірма є приватним підприємством. Метою діяльності підприємства «Полтаватур» є туроператорська діяльність, яка проводиться згідно до виданої ліцензії.

Туристичне підприємство працює за таким розкладом роботи: понеділок-п'ятниця – з 9:00 до 18:00 (без обіду), субота – з 11:00 до 18:00 (теж без обіду), неділя – вихідний.

Туристична фірма «Полтаватур» є як і місцевим, так і виїзним туроператором. Частково приватне підприємство «Полтаватур» є турагентом. За роки свого існування туристична фірма налагодила чисельні зв'язки з туроператорами різних регіонів України та закордону, зарекомендувала себе як надійний партнер в сфері туристичного обслуговування, послугами якого скористалось близько 50 тисяч осіб. Фірма реалізує широкий спектр послуг в галузі туризму, а також надає різноманітні туристичні маршрути, що розроблені нею. На фірмі пропонуються як подорожі заздалегідь розробленою програмою, так і ексклюзивні тури на замовлення в межах України.

Туристичний оператор акредитований у багатьох європейських консульствах. Офіс фірми «Полтаватур» розташований в цегляному

житловому п'ятиповерховому будинку на першому поверсі. Туроператор «Полтаватур» легко помітити, найкращим орієнтиром для клієнтів виступає велика вивіска, яка розміщена безпосередньо при вході у фірму, і яку добре видно з проїжджої частини.

Приміщення є великим, офіс складається з двох кімнат: кабінет директора підприємства, а також великий кабінет, в якому безпосередньо здійснюється робота з клієнтами. Кожен працівник має у своєму розпорядженні усе, що потрібно для роботи:

- зручний стіл з комп'ютером;
- вихід у міжнародний зв'язок Інтернет;
- стільці, як для працівника, так і для клієнта;
- міський переносний телефон та мобільний безлімітний телефон;
- факс;
- принтер.

Для зручності споживачів даної компанії, у офісі в наявності є диван, журнальний столик з рекламними листівками та каталогами популярних туристичних операторів України та інших іноземних фірм. Для спілкування з клієнтами використовується реклама, як засіб комунікації.

В штаті компанії «Полтаватур» налічується дев'ять працівників, а саме: директор, заступник директора, менеджер, головний бухгалтер, бухгалтер, юрист та інші робітники.

До повноважень директора, як керівника підприємством відносяться такі, як визначення стратегії діяльності фірми, вмиле ведення фірмової політики, своєчасне та помірковане прийняття рішень різної складності, здійснення матеріально-технічного забезпечення.

До повноважень менеджера фірми відносяться: обґрунтований вибір рекламної політики, активна участь у залученні клієнтів, безпосередня праця з відвідувачами, проведення рекламної і роз'яснювальної діяльності.

До обов'язків головного бухгалтера входить: робота з банківськими установами, ведення бухгалтерської документації та рахунків, робота з банківськими установами, своєчасне подання звітності в органи державного управління, ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємстві.

До обов'язків бухгалтера входить: розробка кошторисної документації на тури, робота з оплати рахунків фірми.

Основні кваліфікаційні вимоги які ставляться до працівників туристичного підприємства є: повна або базова вища освіта відповідного напрямку підготовки, знання і вільне володіння іноземною мовою, знання відповідних програм, стаж і досвід роботи.

Саме тому підприємство «Полтаватур» користується популярністю серед туристів, а також повагою своїх партнерів, оскільки вдале розміщення реклами і якісна робота з клієнтами є запорукою успіху фірми.

Аналіз організації безпеки туристів підприємством «Полтаватур»

Безпека туристичних подорожей завжди була однією з найважливіших умов їх організації та здійснення. У періоди підвищеної небезпеки

інтенсивність поїздок різко знижувалася і навпаки безпечні умови для мандрівок стимулювали їх розвиток. І нині питання безпеки подорожей знаходяться в центрі уваги суб'єктів туристичної діяльності.

Відправляючи своїх туристів в подорож чи екскурсійну поїздку, на відпочинок або оздоровлення, на маршрут вихідного дня або у всевітню подорож, туристичний оператор «Полтаватур» стикається з цілою низкою проблем, які при збігу обставин можуть призвести до негативних наслідків для здоров'я та майна подорожуючого, погано вплинути на настрої та враження від поїздки.

Під час проектування туру і туристичних послуг туроператор «Полтаватур» уважно вивчає усі можливі чинники ризику та їхні джерела, досліджує можливість і ймовірність вияву джерела на небезпечному для людини рівні, а також створює комплекс заходів для захисту здоров'я і життя туриста та його майна.

В багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки і потрапляють в складні ситуації, відстають через неухважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купуються у заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади.

Тому з метою здійснення практичної роботи по забезпеченню безпеки туристів, наданню їм допомоги і захисту в екстремальних ситуаціях туроператор «Полтаватур», який спеціалізується на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів, укладає угоду на обслуговування з пошуково-рятувальною службою.

В свою чергу, дана служба має повну взаємодію з органами охорони здоров'я, зв'язку, внутрішніх справ, цивільної авіації, лісового та водного господарства, гідрометеорологічної служби, що дозволяє швидко та якісно надати допомогу.

При виборі транспортних засобів туристична компанія забезпечує безпеку транспортування туристів, надаючи для цього технічно справний транспорт, кваліфікованих водіїв, а у разі пересування колоною забезпечує її супровід дорожньою поліцією. При організації групових турів дуже часто забезпечується супровід групи представником туристичного підприємства. Його завдання в основному зводяться до забезпечення повноти виконання передбаченої програми. Разом з тим, наявність супроводжуючого або представника туристичного підприємства в групі повинне розглядатися як дотримання вимог безпеки.

Нормативні документи з питань безпеки окремих видів туристичних подорожей та окремих категорій туристів розробляються як на міжнародному, регіональному, так і на національному рівнях. Зокрема, це стосується транспортних подорожей, дитячого туризму, спортивно-оздоровчого туризму з активними засобами пересування тощо.

Туристичне підприємство «Полтаватур» частково виступає, як турагент. При продажі туру фірма укладає з клієнтом договір про надання

туристичних послуг, керуючись діючими комерційними умовами та цінами на подорожі. При цьому документи розділені на три групи:

1. Документи для замовлення (заявка на замовлення, лист бронювання, підтвердження бронювання).

2. Документи для клієнта (договір, путівка, ваучер, страховий поліс, квиток на транспорт).

3. Документи, що підтверджують особу туриста (паспорт, доручення на дітей).

Реалізація туристичного продукту здійснюється на підставі договору. За договором на туристичне обслуговування, туроператор за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання за замовленням туриста комплексу туристичних послуг. Договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій формі відповідно до закону. Він може укладатися шляхом видачі ваучера.

Для організації обслуговування туристів під час подорожі туристична фірма «Полтаватур» укладає угоди з підприємствами-постачальниками послуг: готелями й транспортними організаціями, музеями та закладами дозвілля.

Таким чином, туристичний оператор «Полтаватур» успішно проводить свою діяльність, забезпечуючи максимальний комфорт та гарантуючи безпеку своїх туристів під час подорожі.

Страховання як основа безпечної подорожі

Страховання в туризмі – це система відносин між страховою компанією і туристом по захисту його життя і здоров'я та майнових інтересів при настанні страхових випадків. Страховання туристів є обов'язковим і забезпечується туроператором на основі угод зі страховиками, які мають необхідну ліцензію, за умови письмової заяви туриста і за ціною не вищою, ніж середня ціна на ринку. Туристи укладають договори страхування з будь-якою обраною ними страховою компанією, та зобов'язані завчасно підтвердити туроператору наявність належним чином укладеного договору страхування.

Що стосується туристичного оператора «Полтаватур», то на підприємстві застосовуються наступні види особистого страхування виїзного та внутрішнього туризму: медичне, від нещасного випадку, майнове, на випадок затримки транспорту, витрат, пов'язаних із неможливістю здійснити поїздку, асистанс, страхування відповідальності власника автотранспортних засобів.

Страховими випадками визнаються: смерть застрахованого, яка настала в результаті нещасного випадку, що відбувся із застрахованим під час дії договору страхування; інвалідність, одержана в результаті нещасного випадку; часткова втрата працездатності в результаті нещасного випадку, який мав місце під час дії договору страхування.

Особливим видом страхування є *асистанс*. Він забезпечує туристів або спеціалістів, відряджених за кордон, допомогою на місці в технічній,

грошовій або іншій формі. Асистанс – це перелік послуг (в межах угоди), які надаються в необхідний момент в натурально-речовій формі або у вигляді грошових коштів через технічне, медичне і фінансове сприяння.

Об'єктом страхування відповідальності власників автотранспорту є їх громадянська відповідальність за можливе спричинення шкоди іншим особам при дорожньо-транспортній пригоді. Завдані матеріальні збитки та витрати, зумовлені нанесенням тілесних пошкоджень потерпілим громадянам, підлягають відшкодуванню страховою компанією. За цим видом страхування виплачуються матеріальні збитки, пов'язані з відновленням транспортних засобів та іншого майна, проводиться оплата витрат на лікування потерпілих громадян, протезування, перекваліфікацію, відшкодовуються втрати сімейного бюджету у зв'язку із тілесними пошкодженнями або смертю потерпілого.

При укладенні туристом договору страхування самостійно, безпосередньо зі страховиком, туристичний оператор «Полтаватур», який організовує туристичну поїздку, перевіряє наявність страхового поліса туриста та додає його копію до договору про туристичне обслуговування. Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні тимчасового перебування.

Такий договір страхування забезпечує страховий захист туриста на весь період туристичної подорожі. Туристичне підприємство «Полтаватур» в обов'язковому порядку повинно проінформувати туриста про наявність інших ризиків, пов'язаних з наданням туристичної послуги, та можливість їх страхування. На вимогу туриста туроператор забезпечує страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням турист може укласти угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору про туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця постійного проживання при настанні нещасного випадку або хвороби. Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, здійснюється в установленому порядку.

Специфічними видами страхування туристів є: на випадок невчасного відльоту; на випадок поганої погоди в місці тимчасового перебування; від невіїзду; від неотримання візи. Конкретні правила страхування туристів за кожним з видів страхування розробляються кожним страховиком самостійно в рамках чинного законодавства і нормативних актів України щодо нагляду за страховою діяльністю. Тому перш ніж укласти договір із страховою компанією, потенційний турист повинен вивчити ці умови і при здійсненні туристичної поїздки неухильно їх дотримуватися.

Туристична фірма «Полтаватур» веде постійний облік виданих туристам страхових полісів. Страхові поліси турист також може оформити самостійно в країні свого постійного місця проживання, а для отримання послуг в Україні надати відповідні поліси до підприємства-туроператора.

Також страхування може бути оформлено через закордонну туристичну фірму, яка є партнером вітчизняного в'їзного оператора.

Отже, страхування є одним з найважливіших елементів економічних відносин також ефективний засіб відшкодування збитків. Страховий поліс потрібний кожному, хто збирається в подорож. Найголовніша причина полягає в тому, що поліс є гарантією того, що якщо ви потрапите в біду, до вас прийдуть на допомогу. Виїжджаючи на відпочинок в певну місцевість, турист у будь-якому випадку опиняється в екстремальній ситуації: зміна клімату, хімічного складу води, інший режим харчування і безліч інших змін автоматично несуть із собою певну небезпеку.

Пропозиції щодо покращення безпеки туристів

Як свідчить практика міжнародних відносин, міжнародний туризм на всіх етапах свого розвитку був чинником, що сприяв налагодженню взаєморозуміння між державами та народами, важливим засобом зміцнення миру та дружби, активним стимулятором розвитку зовнішньоекономічних, торговельних і культурних відносин.

Практика підписання міжнародних угод продовжується й сьогодні. Перевага надається встановленню договірних відносин з країнами, які є перспективними для України туристськими ринками. Вивчається міжнародний прогресивний досвід щодо впровадження практики створення нормативно-правової бази туризму, організації функціонування високорентабельної туристської індустрії, державного регулювання та стимулювання галузі.

Конкретні заходи цієї співпраці передбачають широку підтримку діяльності і співробітництва туристських організацій обох країн, спрощення прикордонних, митних та інших туристських формальностей і сприяння зростанню групових та індивідуальних подорожей між двома країнами.

Значна увага звертається на обмін туристською інформацією, надання допомоги в підготовці професійних кадрів для сфери туризму і координації співробітництва туристських адміністрацій в рамках ЮНВТО та інших міжнародних туристських організацій.

Нарада з безпеки і співробітництва в Європі, яка відбулася в 1975 році у місті Гельсінкі у присутності керівників 33 європейських держав, а також Канади, прийняла Заключний акт, у якому велика увага була приділена співпраці в туристській сфері. Учасники Наради підтвердили свої наміри всіляко заохочувати розвиток міжнародного туризму. З цією метою був погоджений великий комплекс заходів щодо співробітництва в сфері розвитку й поліпшення матеріально-технічної бази туризму, виконання спільних туристських проектів, взаємного обміну інформацією в сфері туризму, розвитку обміну студентами й фахівцями в сфері туризму та спрощення формальностей для в'їзних туристів, проведення необхідних заходів для розвитку туристського бізнесу без ушкодження довкілля й культурно-історичної спадщини.

Використовуючи міжнародні зв'язки, підприємство «Полтаватур» приймає безпосередню участь в розробці та впровадженні міжнародних відпочинкових турів, активно співпрацює з туристичними операторами на території України, а також Болгарії, Австрії, Чорногорії, Англії, Туреччини, Єгипту, Ізраїлю.

Основними видами діяльності компанії є:

- 1) відпочинок на морі: Болгарія, Туреччина, Єгипет, Греція, ОАЕ, Чорногорія, Ізраїль;
- 2) реалізація екскурсійних турів у міста Івано-Франківськ, Львів, Галич, Мукачево, Ужгород, Кам'янець-Подільський, Хотин, Умань, Буковель, Верховина;
- 3) оздоровлення в санаторіях (Трускавець, Моршин, Закарпаття, термальні курорти Угорщини і Чехії);
- 4) організація регулярних автобусних екскурсійних турів до Європи;
- 5) надання послуг з бронювання авіаквитків;
- 6) продаж квитків на чартерні автобусні рейси до Болгарії;
- 7) проведення сезонних семінарів;
- 8) візова підтримка.

Також одним з основних способів стимулювання збуту й просування туристичного продукту є особиста участь у виставках і ярмарках, які дають можливість привернути увагу не тільки до турпродукту, але й до фірми в цілому та знайти нових зарубіжних партнерів. У міжнародному туристичному бізнесі за міжнародними виставками закріпилася назва Trade Shows – професійні огляди. Виставка дає можливість привернути увагу професіоналів і споживачів як до національного туристського продукту в цілому, так і до окремої туристичної фірми. Серед міжнародних виставок з туризму найбільшою популярністю користуються WTM у Лондоні, ITB у Берліні й FITUR у Мадриді.

Спостереження показують, що українські підприємці туристичного бізнесу ще не мають достатнього досвіду в проведенні цього важливого заходу. Нерідко участь у міжнародній виставці не приносить очікуваних результатів, і керівники фірм роблять передчасні висновки про невисоку ефективність і навіть збитковість даного заходу.

Туристичний оператор «Полтаватур» приймає активну участь в міжнародних заходах щодо організації та впровадження туристичного бізнесу, зокрема, у міжнародних виставках. Участь на виставках дала можливість фірмі «Полтаватур» показати перелік своїх послуг, знайти нових партнерів по бізнесу і продемонструвати потенціал своїх можливостей, що позитивно вплинуло на роботу підприємства. Ці заходи показали, що туроператор користується великою популярністю серед туристів, а також повагою своїх партнерів, що є запорукою успіху фірми.

Для забезпечення безпеки велике значення мають психічні фактори, до яких відносять увагу, мислення, воля, емоції, пам'ять, уяву та інші. Сукупність цих якостей визначає особистість. Саме особисті якості людини суттєво впливають на безпеку подорожі.

Іноді говорять про режим особистої безпеки. Конкретні форми обліку особистісних особливостей у силу їх виняткової складності поки недостатньо враховуються на практиці. Однак, виходячи з інтуїтивних міркувань, необхідно звернути увагу на значні профілактичні резерви, що ховаються в психології безпечної подорожі.

Турист порушує вимоги безпеки з наступних причин:

- через незнання цих вимог;
- через небажання виконувати відомі йому вимоги безпеки;
- у зв'язку з невмінням виконувати вимоги;
- у зв'язку з неможливістю виконати вимоги (з причин, не залежних від туриста).

У психологічній класифікації причин виникнення небезпечних ситуацій і нещасних випадків виділяють три функціональні частини. Порушення в будь-якій з цих частин тягне за собою порушення дій в цілому.

Порушення мотиваційної частини дій проявляється в небажанні виконувати ці дії. Порушення може бути відносно постійним (турист недооцінює небезпеку, схильний до ризику, негативно ставиться до правил безпеки) і тимчасовим (турист у стані депресії, алкогольного сп'яніння).

Порушення орієнтовної частини дій проявляється в незнанні правил експлуатації технічних систем і норм з безпеки праці та способів їх виконання.

Порушення виконавчої частини проявляється в невиконанні регламентованих правил (інструкцій, приписів, норм) внаслідок невідповідності психічних і фізичних можливостей людини вимогам подорожі. Така невідповідність може бути постійною (недостатня координація, погана концентрація уваги,) і тимчасовою (перевтома, зниження працездатності, погіршення стану здоров'я, стрес, алкогольне сп'яніння).

Відповідно до кожної групи причин виникнення небезпечних ситуацій і нещасних випадків визначають такі шляхи вдосконалення в кожній частині:

- мотиваційна (пропаганда і виховання);
- орієнтовна (навчання, відпрацювання навичок);
- виконавча (профвідбір, медичне обстеження).

Знання національних та релігійних традицій країни відвідування дозволяє не тільки шанобливо ставитися до місцевих жителів, але і забезпечити свою фізичну і фінансову безпеку, виключити можливі контакти з правоохоронними органами.

Окремо слід виділити дотримання правил дорожнього руху. У країнах Центральної і Північної Європи пішохід має пріоритет перед транспортним засобом, але у великих містах цим зловживати не варто і переходити проїзну частину слід тільки в зоні пішохідного переходу і за сигналом світлофора.

Особливу увагу слід приділяти політичній обстановці в країні перебування аби не стати жертвою провокації. У будь-якому випадку необхідно дотримуватися нейтралітету і не висловлювати свого ставлення до подій.

Не меншу загрозу безпеці туриста може викликати необдуманий показ прихильності до того чи іншого футбольному клубу (демонстрація футбольної атрибутики, суперечки в барах), особливо в таких «гарячих», з цієї точки зору, країнах, як Італія, Іспанія або Великобританія. Зокрема, в Лондоні продається спеціальна карта для туристів, де вказані райони проживання прихильників того чи іншого клубу.

При відвідуванні курортів країн Близького і Середнього Сходу необхідно пам'ятати, що більшість цих країн тривалий час знаходилися під колоніальним пануванням європейських держав, тому місцеві жителі вкрай негативно ставляться до відвертого прояву Західної культури і псевдокультури. Слід вивчити всі індивідуальні заборони, прийняті в країні подорожі. Так в Об'єднаних Арабських Еміратах забороняється фотографувати мечеті і мінарети блакитного кольору і військовослужбовців, а жінкам не дозволяється водити автомобіль без супроводу чоловіка.

Таким чином, підвищення якості надання безпеки туристів неможливі без урахування громадських й інших національних інтересів, а також особливостей навколишнього середовища. Місцеві органи влади та управління визначають перелік правил та постанов, котрі мусять виконувати адміністративні органи, що працюють у сфері охорони здоров'я, правопорядку, транспорту, охорони довкілля. Як ми можемо спостерігати, у цих правилах немає нічого складного, але їх надійне виконання гарантує подорожуючим безпечний відпочинок, від якого залишаться тільки позитивні враження. При розробці і проведенні в життя норм безпеки для сфери туризму та захисту туристів інтереси тих, хто відвідує і приймає, повинні бути взаємно гармонізовані. Забезпечення якості послуг та безпеки в туризмі відбувається на різних рівнях, що включають у себе: туристичні підприємства; адміністрація туристичних центрів; місцеві влади; національні органи по туризму та центральні власті держав; міжнародні організації та міждержавні органи. Кожен з цих рівнів має вносити свій внесок у туризм.

Питання для обговорення

1. Назвіть основні завдання щодо організації забезпечення безпеки туристів під час подорожі.
2. Стисло опишіть загальні вимоги до забезпечення безпеки під час подорожі.
3. Охарактеризуйте обов'язки суб'єктів туристичної діяльності щодо забезпечення безпеки туристів.
4. Поясніть, як здійснюється контроль за виконанням вимог безпеки при здійсненні туристичної подорожі і якими методами.
5. Обґрунтуйте важливість відомостей у інформаційному листку.
6. опишіть організацію забезпечення безпеки подорожей на прикладі підприємства «Полтаватур».
7. Проаналізуйте організацію безпеки туристів підприємством «Полтаватур».

8. Опишіть процедуру страхування у сфері туризму.
9. Подайте пропозиції щодо поліпшення безпеки туристів під час подорожей.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 106–108, 169–184.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 56–75.
3. Закон України «Про туризм» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр/ed20201016/conv/print>.
4. Організація забезпечення безпеки туристів під час подорожі. Режим доступу : https://revolution.allbest.ru/sport/00650583_0.html.
5. Забезпечення безпеки, захист прав, інтересів та майна туристів. Режим доступу: https://pidru4niki.com/2015060965074/turizm/zabezpechennya_bezpeki_zahist_prav_interesiv_mayna_turistiv.
6. Pearce D.G. and Butler R.W. Tourism Research: Critiques and Challenges Routledge, 2010. 312 с.
7. Александрова А.Ю. Международный туризм. М.: 2011. 608с.
8. Борисов К.Г. Международный туризм и право. М.: 2010. 345 с.
9. Воскресенский В.Ю. Международный туризм : учебное пособие. М.: Юнити-Дана, 2011. 255 с.
10. Горішевський П.А. Організація роботи туристичної фірми: туроператорська і турагентська діяльність. К., 2012. 210 с.
11. Дурович А.П. Маркетинг у туризмі : навчальний посібник. К., 2012. 178 с.
12. Зайцев Р.Р. Управління персоналом турфірми. М., 2009. 184 с.
13. Каурова А.Д. Організація сфери туризму : навчальний посібник. СПб.: «Видавничий дім Герда», 2010. 345 с.
14. Квартальнов В.А. Иностранний туризм. М.: ФиС, 2012. 189 с.
15. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Ч: Книги ХХІ, 2009. 300 с.
16. Луцишин Н.П. Економіка й організація міжнародного туризму. Л: 2012. 269 с.
17. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2011. 104 с.
18. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К., 2010. 436 с.
19. Мальська В.В., Худо В.І., Цибух І. А. Основи туристичного бізнесу. К: Центр навчальної літератури, 2010. 110 с.

2.3. Оцінка ризику небезпек у туристичній діяльності

Мета роботи: ознайомитися з методикою проведення аналізу ризику виникнення небезпек у сфері туризму, визначити відносну частку кожного джерела небезпеки (у відсотковому співвідношенні), що формує для окремого туриста загальний індивідуальний ризик.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий розрахунок загального індивідуального ризику туриста та співбесіда з викладачем після її перевірки.

Етапи аналізу ризику в галузі туризму

Відправляючись у подорож, турист зустрічається з рядом проблем, які за збігом обставин можуть призвести до непередбачуваних наслідків для його здоров'я і майна, зробити туристичну поїздку неможливою або негативно вплинути на враження від неї.

Турист постійно знаходиться під впливом обставин підвищеної небезпеки і, загалом, перебуває в незнайомому середовищі, відмінному від звичного середовища його мешкання. Він не знає досконало звичаїв, мови, традицій, типових побутових небезпек, не має імунітету від хвороб, поширених у цій місцевості, не пристосований до перебування та інтенсивних навантажень у високогірних районах.

Аналіз причин можливих помилкових дій туриста сприяє підвищенню безпеки (зниженню ризику реалізації небезпеки) за рахунок упровадження захисних заходів і підвищення вимог до професійної підготовки працівників туристичної індустрії. З цією метою використовують *аналіз ризику виникнення небезпек*.

Ключовими поняттями аналізу ризику є небезпека і ризик.

За ступенем припустимості у галузі туризму ризик буває: знехтуваний ($R < 10^{-6}$); прийнятний ($10^{-3} > R > 10^{-6}$); гранично допустимий ($R = 10^{-3}$) і надмірний ($R > 10^{-3}$).

Знехтуваний ризик має настільки малий рівень, що він перебуває в межах допустимих відхилень природного (фонового) рівня. Прийнятним вважається такий рівень ризику, який суспільство може прийняти (дозволити), враховуючи техніко-економічні та соціальні можливості на даному етапі свого розвитку. Гранично допустимий ризик – це максимальний ризик, який не повинен перевищуватись, незважаючи на очікуваний результат. Надмірний ризик характеризується виключно високим рівнем, який у переважній більшості випадків призводить до негативних наслідків.

При виконанні аналізу ризику виникнення небезпек у сфері туризму розрізняють два етапи: якісний та кількісний.

Метою якісного аналізу ризику в галузі туризму є виявлення всіх можливих небезпек, визначення їхніх якісних характеристик і розробка основних заходів захисту від них.

Якісними характеристиками небезпеки є:

- 1) категорія небезпеки за величиною наслідків;
- 2) якісна оцінка частоти реалізації небезпеки.

Категорія й частота реалізації небезпеки визначаються відповідно за таблицями 3.1 і 3.2.

Таблиця 3.1

Категорії серйозності небезпек

<i>Вид</i>	<i>Категорія</i>	<i>Опис нещасного випадку</i>
Катастрофічна	I	Смерть або зруйнування системи
Критична	II	Серйозна травма, стійке захворювання, суттєве порушення у системі
Гранична	III	Незначна травма, короткочасне захворювання, пошкодження у системі
Незначна	IV	Менш значні, ніж у категорії III, травми, захворювання, порушення у системі

Таблиця 3.2

Рівні ймовірності небезпеки

<i>Вид</i>	<i>Рівень</i>	<i>Опис наслідків</i>
Часта	A	Велика ймовірність того, що подія відбудеться
Можлива	B	Може трапитися декілька разів за життєвий цикл людини
Випадкова	C	Іноді може відбутися за життєвий цикл людини
Віддалена	D	Малоймовірна, але можлива подія протягом життєвого циклу людини
Неймовірна	E	Настільки малоймовірно, що можна припустити, що така небезпека ніколи не відбудеться

Для визначення індексу небезпеки і категорії ризику складається матриця ризику з відповідною класифікацією і урахуванням категорії серйозності та рівнів ймовірності небезпеки (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Матриця оцінки ризику

<i>Частота, з якою відбувається подія</i>	<i>Категорія небезпеки</i>			
	<i>I Катастрофічна</i>	<i>II Критична</i>	<i>III Гранична</i>	<i>IV Незначна</i>
(A) Часто	1 A	2 A	3 A	4 A
(B) Вірогідно	1 B	2 B	3 B	4 B
(C) Час від часу	1 C	2 C	3 C	4 C
(D) Віддалено	1 D	2 D	3 D	4 D
(E) Неймовірно	1 E	2 E	3 E	4 E
<i>Індекс ризику небезпеки</i>				
<i>Класифікація ризику</i>		<i>Категорія ризику</i>		
1A, 1B, 1C, 2A, 2B, 3A		Неприпустимий (надмірний)		
1D, 2C, 2D, 3B, 3C		Небажаний (гранично допустимий)		
1E, 2E, 3D, 3E, 4A, 4B		Припустимий з перевіркою (прийнятний)		
4C, 4D, 4E		Припустимий без перевірки (знехтуваний)		

Метою кількісного аналізу ризику в галузі туризму є вибір найбільш ефективної системи захисту від небезпеки. Рішення про проведення кількісного аналізу тієї чи іншої небезпеки приймають на етапі якісного аналізу. Для обраної небезпеки визначають такі *кількісні характеристики*:

- 1) ймовірність виникнення небезпеки;
- 2) очікувані втрати при реалізації небезпеки (найчастіше цю величину вимірюють у грошах);
- 3) ступінь ризику.

Після цього обирають кілька варіантів захисних заходів (альтернатив). Для кожної альтернативи визначають нові значення ймовірності й міри критичності. Аналізуючи величину зниження міри критичності з урахуванням витрат на впровадження захисного заходу, роблять висновок про ефективність тієї чи іншої альтернативи.

Важливою характеристикою небезпеки є шкода – якісна або кількісна оцінка збитків, заподіяних небезпекою. Кожний окремий елемент шкоди має своє кількісне вираження: чисельність загиблих під час подорожі, кількість поранених чи хворих, площа ураженої території, вартість пошкоджених транспортних засобів, тощо. Універсальною одиницею вираження шкоди є збитки у грошовому еквіваленті. Для оцінки її ймовірності та тяжкості прояву застосовують поняття «ризик».

Ризик будь-якої небезпеки в галузі туризму розраховується як частота за формулою:

$$R = \frac{n}{N},$$

де n – кількість подій із небажаними наслідками (загибель туриста, травматизм або захворювання); N – максимально можлива кількість цих подій (кількість подій n і N обов'язково визначаються за однаковий інтервал часу, найчастіше – за один календарний рік).

Порядок виконання роботи

Необхідно виконати розрахунок ризику туриста, особисті дані якого зазначені за варіантом. Метод розрахунку наведено на прикладі розв'язання аналогічної задачі.

Приклад розрахунку кількісного оцінювання ризику небезпеки

Про туриста відомо, що йому 50 повних років, чоловічої статі, мешкає у місті, є професійним будівельником, палить, має власний легковий автомобіль, який використовує для туристичних подорожей 100 годин на рік.

Визначити для туриста:

- 1) сумарний ризик наразитися протягом року на смертельну небезпеку;
- 2) відносну частку кожного джерела небезпеки (у відсотковому співвідношенні), зокрема, туристичних подорожей на власному автомобілі, що формує туриста загальний індивідуальний ризик.

Розв'язок

1. Оцінимо для туриста ризик смертельної небезпеки внаслідок соматичних та генетичних захворювань, а також через природне старіння організму.

Вік 50 років означає належність до вікової групи № 12 (табл. 3.5). Відповідно шуканий ризик для людини цієї групи (табл. 3.5) становить $R_{1m} = 0,0084 = 8,4 \cdot 10^{-3}$. Застосуємо поправку, яка враховує місце проживання особи (місто) та стать (чоловіча), звернувшись до табл. 3.6: коефіцієнт $K_{np}=1,45$, тому скореговане значення ризику смертельної небезпеки внаслідок соматичних та генетичних захворювань, а також через природне старіння організму становить:

$$R_1 = K_{np} \cdot R_{1m} = 1,45 \cdot 8,4 \cdot 10^{-3} = 1,22 \cdot 10^{-2} \quad (3.1)$$

2. Оцінимо для туриста ризик загибелі протягом року внаслідок можливого нещасного випадку на виробництві.

Будівельні спеціальності за табл. 3.7 мають код 5 і ризик наразитися на смертельну небезпеку протягом 1-ї години $K_{2m}=6 \cdot 10^{-7}$. Кількість робочих годин протягом календарного року складає для цієї професійної групи $t = 2024$ години, тому скориговане значення ризику наразитися на смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку на виробництві становить:

$$R_2 = t \cdot R_{2m} = 2024 \cdot 6 \cdot 10^{-7} = 1,21 \cdot 10^{-3} \quad (3.2)$$

Якби ми досліджували ризик наразитися на смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку на виробництві для особи протилежної статі (жінки), відповідно до даних табл. 3.8 слід було застосувати поправку, яка враховує статистику у співвідношенні нещасних випадків між чоловіками і жінками: для даної вікової групи (50 років) воно складає $\frac{74\%}{26\%} = 2,8$; тобто скореговане значення ризику наразитися на

смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку на виробництві для особи жіночої статі становило б:

$$R_2 = \frac{1}{2,8} \cdot 1,21 \cdot 10^{-3} = 4,32 \cdot 10^{-4} \quad (3.3)$$

3. Оцінюємо для туриста ризик наразитися на смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку в побуті.

Вік 50 років означає належність до вікової групи № 12 (табл. 3.4). Відповідно шуканий ризик для людини цієї групи (табл. 3.4) становить $R_{3m} = 0,00120 = 1,2 \cdot 10^{-3}$. Застосуємо поправку, що враховує місце проживання особи (місто) та її стать (чоловіча), звернувшись до табл. 3.6: коефіцієнт $K_{np}=1,6$, тому скореговане значення ризику смертельної небезпеки внаслідок можливого нещасного випадку в побуті становить:

$$R_3 = K_{np} \cdot R_{3m} = 1,6 \cdot 1,2 \cdot 10^{-3} = 1,92 \cdot 10^{-3} \quad (4)$$

4. Оцінюємо для туриста ризики наразитися на смертельну небезпеку протягом року, зумовлені її індивідуальним способом життя.

За даними табл. 3.9 знаходимо ризик смерті курця, спричинений його шкідливою звичкою – палінням, $R_{4m} = 8000 \cdot 10^{-6}$, а за даними табл. 3.6 застосовуємо поправочний коефіцієнт, що враховує стать (чоловіча) і місце проживання людини (місто) – $K_{np} = 1,45$. Тепер скореговане значення ризику смертельної небезпеки внаслідок паління обчислюється як:

$$R_4 = K_{np} \cdot R_{4m} = 1,45 \cdot 8000 \cdot 10^{-6} = 1,16 \cdot 10^{-2} \quad (5)$$

З табл. 3.7 маємо, що для непрофесійної діяльності «Водіння автомобіля» погодинний ризик наразитися на смертельну небезпеку в середньому становить $R_{5m} = 1 \cdot 10^{-4}$. Оскільки за умовою задачі кількість годин водіння автомобіля для туристичних подорожей протягом року становить $t = 100$ годин, скореговане значення ризику смертельної небезпеки внаслідок ДТП обчислюється, зважаючи на поправочний коефіцієнт $K_{np} = 1,6$ (табл. 3.6), що враховує стать (чоловіча) і місце проживання людини (місто), як:

$$R_5 = K_{np} \cdot t \cdot R_{5m} = 1,6 \cdot 100 \cdot 1 \cdot 10^{-4} = 1,6 \cdot 10^{-2} \quad (6)$$

Якби ми досліджували ризик наразитися на смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку при непрофесійному водінні автомобіля для особи протилежної статі (жінки), відповідно до даних табл. 3.6 слід було застосувати поправку, яка враховує статистику ризику нещасного випадку залежно від статі й місцевості, де мешкає людина: для жінок, що мешкають у місті, поправочний коефіцієнт $K_{np} = 0,28$; тому скореговане значення ризику наразитися на смертельну небезпеку протягом року внаслідок можливого нещасного випадку, пов'язаного з водінням власного автомобіля, для жінки становило б:

$$R_5 = K_{np} \cdot t \cdot R_{5m} = 0,28 \cdot 100 \cdot 1 \cdot 10^{-4} = 0,28 \cdot 10^{-2} \quad (7)$$

5. Оцінимо для туриста сумарний (загальний) ризик наразитися на смертельну небезпеку протягом року, спричинений як її професійною діяльністю, так і індивідуальним способом життя.

$$R = R_1 + R_2 + R_3 + (R_4 + R_5) = 1,22 \cdot 10^{-2} + 1,21 \cdot 10^{-3} + 1,92 \cdot 10^{-3} + 1,16 \cdot 10^{-2} + 1,6 \cdot 10^{-2} = 4,29 \cdot 10^{-2}$$

6. Оцінимо для туриста відносні частки кожного з ризиків наразитися на смертельну небезпеку протягом року:

1) відносна частка ризику смертельної небезпеки внаслідок соматичних та генетичних захворювань, а також через природне старіння організму:

$$\frac{R_1}{R} = \frac{1,22 \cdot 10^{-2}}{4,29 \cdot 10^{-2}} \cdot 100\% = 28,4\% \approx 28\%$$

2) відносна частка ризику загибелі протягом року внаслідок можливого нещасного випадку на виробництві:

$$\frac{R_2}{R} = \frac{1,21 \cdot 10^{-3}}{4,29 \cdot 10^{-2}} \cdot 100\% = 2,8\% \approx 3\%$$

3) відносна частка ризику смертельної небезпеки протягом року внаслідок можливого нещасного випадку в побуті:

$$\frac{R_3}{R} = \frac{1,92 \cdot 10^{-3}}{4,29 \cdot 10^{-2}} \cdot 100\% = 4,5\% \approx 5\%$$

4) відносна частка ризику, зумовленого палінням:

$$\frac{R_4}{R} = \frac{1,16 \cdot 10^{-2}}{4,29 \cdot 10^{-2}} \cdot 100\% = 27,0\% \approx 27\%$$

5) відносна частка ризику, зумовленого водінням автомобіля під час туристичних подорожей:

$$\frac{R_5}{R} = \frac{1,6 \cdot 10^{-2}}{4,29 \cdot 10^{-2}} \cdot 100\% = 37,3\% \approx 37\%$$

Таким чином, домінуючим внеском у сумарний (загальний) ризик наразитися на смертельну небезпеку є ризик $R_4 + R_5 = 27\% + 37\% = 64\%$, зумовлений індивідуальним способом життя людини, причому 37% (а це понад 1/3) складає ризик, зумовлений водінням автомобіля під час туристичних подорожей.

Це означає, що для зменшення ризику під час туристичних подорожей необхідно суттєво підвищити професійний рівень водіння автомобіля (за табл. 3.7 для водіїв-професіоналів ризик смертельної небезпеки на одну особу чоловічої статі складає $3 \cdot 10^{-7}$ за одну годину, що в сотні разів менше, ніж для водіїв-непрофесіоналів) або зменшити тривалість водіння автомобіля.

7. Проведемо якісний аналіз абсолютних величин складових загального ризику для туриста за упорядкованою шкалою ризиків смертельних небезпек (табл. 3.10).

Ризик померти внаслідок соматичних та генетичних захворювань, а також через природне старіння організму становить $1,22 \cdot 10^{-2}$. Така величина серед групи високого ризику відноситься до розряду *екстремальних* ризиків.

Ризик померти внаслідок нещасного випадку на виробництві $1,21 \cdot 10^{-3}$ *дуже високий*.

Ризик наразитися на смертельну небезпеку в побуті $1,92 \cdot 10^{-3}$ – *дуже високий*.

Ризик передчасної смерті внаслідок індивідуального способу життя (паління і водіння автомобіля) становить $2,76 \cdot 10^{-2}$, що класифікується як *екстремальний ризик*, причому цей ризик для водіння автомобіля складає $1,6 \cdot 10^{-2}$, що також є *екстремальним ризиком*.

Завдання для самостійного розрахунку

Визначити ризик наразитися на смертельну небезпеку для жінки того ж віку, місця проживання, виду професійної діяльності; способу життя. Окремо оцінити ризик для неї від водіння автомобіля під час туристичної подорожі (200 год. на рік).

Таблиця 3.4

Ризик передчасної смерті людини внаслідок нещасного випадку у побуті для чоловіків різного віку (на одну людину протягом року)

Вікові групи, за №	Вікові групи, роки	Ризик смерті у побуті	Вікові групи, за №	Вікові групи, роки	Ризик смерті у побуті
-	Усі роки разом	0,00092			
-	Працездатний вік (15-60 років)	0,00097	№ 10	40-44	0,00089
№ 1	0	0,00078	№ 11	45-49	0,00100
№ 2	1-4	0,00031	№ 12	50-54	0,00120
№ 3	5-9	0,00025	№ 13	55-59	0,00130
№ 4	10-14	0,00022	№ 14	60-64	0,00140
№ 5	15-19	0,00072	№ 15	65-69	0,00150
№ 6	20-24	0,00110	№ 16	70-74	0,00170
№ 7	25-29	0,00088	№ 17	75-79	0,00270
№ 8	30-34	0,00083	№ 18	80-84	0,00420
№ 9	35-39	0,00084	№ 19	85 і старше	0,00700

Таблиця 3.5

Ризик передчасної смерті людини від генетичних та соматичних захворювань і внаслідок природного старіння організму (на одну людину протягом року)

Вікові групи, за №	Вікові групи, роки	Ризик смерті у побуті	Вікові групи, за №	Вікові групи, роки	Ризик смерті у побуті
-	Усі роки разом	0,01050			
-	Працездатний вік (15-60 років)	0,03800	№ 10	40-44	0,00270
№ 1	0	0,02300	№ 11	45-49	0,00480
№ 2	1-4	0,00080	№ 12	50-54	0,00840
№ 3	5-9	0,00030	№ 13	55-59	0,01500
№ 4	10-14	0,00020	№ 14	60-64	0,02500
№ 5	15-19	0,00030	№ 15	65-69	0,03800
№ 6	20-24	0,00040	№ 16	70-74	0,05900
№ 7	25-29	0,00050	№ 17	75-79	0,09100
№ 8	30-34	0,00090	№ 18	80-84	0,14300
№ 9	35-39	0,00160	№ 19	85 і старше	0,24000

Таблиця 3.6

Поправочний коефіцієнт K_{np} для урахування місця проживання людини та її статі

Тип населеного пункту	Нещасні випадки		Хвороби	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
Місто	1,6	0,28	1,45	0,38
Село	1,9	0,31	1,7	0,42

Таблиця 3.7

Ризик смертельної небезпеки, спричиненої різними видами професійної та непрофесійної діяльності (на одну особу чоловічої статі на одну годину)

Код виду діяльності	Вид діяльності	Ризик смертельної небезпеки	Код виду діяльності	Вид діяльності	Ризик смертельної небезпеки
5	Будівельні робітники	$6 \cdot 10^{-7}$	17	Водії-професіонали	$3 \cdot 10^{-7}$
12	Працівники торгівлі	$3,5 \cdot 10^{-8}$	30	Альпіністи, спелеологи, драйвери	$2,7 \cdot 10^{-5}$
13	Працівники сфери обслуговування	$5 \cdot 10^{-8}$	32	Водії автомобіля	$1 \cdot 10^{-5} - 1 \cdot 10^{-3}$

Таблиця 3.8

Співвідношення нещасних випадків, спричинених різними видами діяльності, між особами протилежної статі залежно від віку, %

Вікова група, роки	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74
Чоловіки	80	81	76	74	71	62
Жінки	20	19	24	26	29	38
Разом, %	100	100	100	100	100	100

Таблиця 3.9

Ризик передчасної смерті людини внаслідок шкідливих звичок (на одну людину за рік)

№	Джерело небезпеки	Ризик загибелі	№	Джерело небезпеки	Ризик загибелі
1	Паління	$8000 \cdot 10^{-6}$	7	Випадки утоплення	$91 \cdot 10^{-6}$
2	Надмірне вживання алкоголю	$212 \cdot 10^{-6}$	8	Випадкові удушення, закупорювання дихальних шляхів	$58 \cdot 10^{-6}$
3	Дорожньо-транспортні пригоди (ДТП)	$190 \cdot 10^{-6}$	9	Ураження електричним струмом	$19 \cdot 10^{-6}$
4	Побутові отруєння	$97 \cdot 10^{-6}$	10	Самовбивства та самоушкодження	$258 \cdot 10^{-6}$
5	Випадкові падіння	$62 \cdot 10^{-6}$	11	Убивства й навмисні ушкодження	$117 \cdot 10^{-6}$
6	Ураження при пожежі	$48 \cdot 10^{-6}$	12	Дія радону-22, що міститься у повітрі приміщення	$250 \cdot 10^{-6}$

Таблиця 3.10

Шкала порівняння ризиків смертності

Ризик низький			Ризик середній		Ризик високий			
$<1 \cdot 10^{-8}$	$1 \cdot 10^{-8}$	$1 \cdot 10^{-7}$	$1 \cdot 10^{-6}$	$1 \cdot 10^{-5}$	$1 \cdot 10^{-4}$	$1 \cdot 10^{-3}$	$1 \cdot 10^{-2}$	$>1 \cdot 10^{-2}$
знехтуваний	низький	відносно низький	середній	відносно середній	високий	дуже високий	екстремальний	

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте основні способи визначення ризику прояву небезпек у сфері туризму.
2. Поясніть, у чому полягає принципова відмінність концепції абсолютної безпеки і концепції прийнятної (допустимого) ризику в галузі туризму.
3. Опишіть критерії, за якими здійснюється оцінювання ризику небезпек у туристичній діяльності.

4. Дайте класифікацію ризику одержання серйозної травми, яка може трапитися протягом життя туриста. Назвіть категорію ризику.
5. Поясніть фізичний зміст формули, за якою визначається ризик травмування туриста під час подорожі.
6. Виконайте завдання для самостійного розрахунку, використовуючи вищенаведений приклад.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 30–36.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 22–39.
3. Мичурин С.Б. Безопасность в туризме : методологический и пространственный аспекты :автореф. дисс. ... канд. геогр. наук / Мичурин С.Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь, 2012. 22 с.
4. Mansfeld Y. Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice / Y. Mansfeld, A. Pizam. Routledge, 2005. 376 p.
5. Баринов А.В. Чрезвычайные ситуации природного характера и защита от них :учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательство ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 496 с.
6. Щур Ю.В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посібник / Ю.В. Щур.К.: ТОВ „Альтерпрес”, 2003. 230 с.
7. Безпека життєдіяльності у повсякденних умовах виробництв, побуту та у надзвичайних ситуаціях / Захарченко М. В., Орлов В. М., Голубєв А. К., Тітенко В. Ф. Київ, 1996. 160 с.
8. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посібник. К., 2002. 358 с.

2.4. Вплив психофізіологічних особливостей людини на її безпеку в туристичній діяльності

Мета роботи: розрахувати наближений добовий хронометраж енерговитрат робітників та службовців сфери туристичного та готельного бізнесу, вивчити найбільш розповсюджені методи оцінки психічних процесів і властивостей особистості; вплив психофізіологічних особливостей робітників та службовців на їх безпеку; оцінити окремі елементи психофізіологічної надійності особистості за допомогою тестів.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: визначення власного типу працездатності; складання приблизного добового хронометражу енерговитрат робітника або службовця сфери туристичного та готельного бізнесу згідно з індивідуальним варіантом; відповіді на питання тестів на визначення рівня самооцінки та стресостійкості; співбесіда з викладачем після її перевірки.

Біоритмічні типи працездатності туриста

Аналізуючи стан безпеки в туристичній сфері, зокрема в готельному бізнесі, на курортах світу, можна навести чимало прикладів щодо непоодиноких і навіть масових випадків травмування та загибелі туристів і відвідувачів розважальних місць, курортних територій, інших об'єктів сфери туризму та індустрії гостинності.

Одним з важливих факторів впливу на стан безпеки в туристичній сфері є людський фактор. Це стосується як представників туристичних підприємств, які приймають і супроводжують туристів протягом їх перебування у дестинації, так і поведінки та підготовленості до подорожі та взаємодії в навколишньому середовищі туристів, рекреантів, відвідувачів туристичних локацій. Значно впливають на створення привабливих та одночасно сприятливих і безпечних умов перебування туристів і рекреантів у цілому в місцях тривалого відпочинку та тимчасового перебування у різних країнах світу як технічні засоби інфраструктурного забезпечення, так і людський чинник з усіма факторами сприяння або загрози безпеці, створення умов гостинності та якості послуг. Одним з цих факторів є працездатність робітника або службовця сфери туристичного та готельного бізнесу.

Протягом тижневого циклу суттєво змінюється працездатність, причому не тільки фізична, а й розумова та емоційна. Зазвичай, в понеділок вона найбільш низька (невипадково кажуть: «понеділок – день важкий»), потім поступово підвищується, а в п'ятницю і суботу спостерігаємо спад працездатності. Для туристів та працівників туристичної індустрії необхідно знати закони біологічного ритму, бо вони повинні лежати в основі дня, тижня, місяця.

Працездатність – це здатність організму витримувати під час трудового процесу певні навантаження (м'язові, нервові, енергетичні,

емоційні) протягом відповідного часу за умови збереження кількісних і якісних показників роботи. Розрізняють *загальну (потенційну)* і *фактичну* працездатність.

Звичайно, працездатність будь-якої людини не може бути постійно високою, тому спостерігаються певні фази її підйому і спаду. Тривалість таких періодів може значно коливатися, на це впливає багато факторів: тип нервової системи, організація режимів роботи і відпочинку, харчування і т.п., але найбільш істотно – особливості біоритмологічного устрою людини.

Біоритми – це процеси і явища живої природи, які повторюються у часі.

Феномен біоритмологічних проявів спостерігається у всіх видах робочого навантаження людини – інтелектуальних, емоційних і фізичних. Експериментально встановлено, що у всіх людей з моменту їх народження діють три цикли: 23-добовий фізичний, 28-добовий емоційний і 33-добовий інтелектуальний, початкові фази яких співпадають з моментом народження людини.

Саме від цих циклів залежить вірогідність захворювання або смерті. Вважається, що коливанням з 23-добовим періодом піддаються такі прояви людини, як хоробрість, стійкість, фізична сила, з 28-добовим – чутливість, емоційна схвильованість, інтуїція.

Будь-який з цих трьох періодів має два напівперіоди: позитивний і негативний. Знаходячись, наприклад, у позитивному напівперіоді фізичного ритму, людина відчуває приплив сил, її працездатність підвищується, вона легко справляється із завданнями, що вимагають таких фізичних зусиль, які в негативному напівперіоді, швидше за все, були б їй не під силу.

У так звані переломні дні цикли «змінюють знак», тобто відбувається зміна напівперіодів. Який саме перехід має місце – з позитивної фази у негативну або навпаки – неістотно. В переломні дні функції організму людини, які входять в «сферу дії» відповідного ритму, досягають мінімуму. Особливо небезпечно, якщо співпадають переломні дні двох або (тим більше) всіх трьох ритмів.

Правильна періодичність цих ритмів дозволяє за відомою датою народження людини наперед вирахувати його переломні дні. У такі дні рекомендується з особливою увагою ставитися до ситуацій, в яких людина піддається впливу небезпечних факторів.

Найбільш чітко біологічний ритм виявляється у зміні сну та активної діяльності. Якщо ви звикли засинати в певний час, то незалежно від місця знаходження в цей час вас хилить до сну. Але якщо ви зусиллям волі систематично заставлятимете себе працювати, то може порушитись властивий вам біологічний ритм життєдіяльності, порушуючи свій динамічний стереотип.

Вважають, що *упродовж доби* існує чотири основні *інтервали часу*, *упродовж яких працездатність людини є найвищою*: з 5-ї до 6-ї години, з 10-ї до 12-ї години, з 16-ї до 18-ї години, з 24-ї до 1-ї години.

Доведено, що всі люди за особливістю *перебігу* циркадних ритмів

поділяються на осіб з *ранковим біоритмічним типом працездатності* («жайворонки»), осіб з *аритмічним типом працездатності* («голуби») та осіб з *вечірнім біоритмічним типом працездатності* («сови»).

В осіб з *ранковим біоритмічним типом працездатності години найвищої працездатності* настають *раніше*, ніж зазначено вище, на 1-1,5 години.

В осіб з *вечірнім біоритмічним типом працездатності години найвищої працездатності* настають *пізніше*, ніж зазначено вище, на 1,5-2 години.

Належність до певного *біоритмічного типу працездатності* встановлюється *дослідним шляхом* (застосуванням стандартних психологічних тестів, наприклад, тесту Остберга, за психофізіологічними дослідженнями або результатами спостережень).

Належність до певного *біоритмічного типу працездатності* може бути встановлена фізіологічним дослідом за даними розрахунку співвідношення

між частотою дихальних рухів $V_{дох}$ і частотою серцевих скорочень $V_{серц}$.

Якщо результат ділення ($V_{серц} / V_{дох}$) вкладається в інтервал значень:

- $4,5 \pm 0,5$, людина має бути віднесена до осіб з *аритмічним типом працездатності*.
- 6 ± 1 , людина має бути віднесена до осіб з *ранковим біоритмічним типом працездатності*.
- 3 ± 1 , людина має бути віднесена до осіб з *вечірнім біоритмічним типом працездатності*.

Приклад

Турист упродовж 1 хв. робить 15 вдихів (і, відповідно, 15 видихів), а його пульс (тобто кількість серцевих скорочень за 1 хв.) становить 72 уд./хв. До якого біоритмічного типу працездатності належить ця людина?

Розв'язання

1. Частота серцевих скорочень досліджуваної людини дорівнює

$$V_{серц} = \frac{72}{60с} = 1,2 Гц$$

2. Частота дихальних рухів досліджуваної людини дорівнює

$$V_{дох} = \frac{15}{60с} = 0,25 Гц$$

3. Шукане співвідношення між частотами дорівнює

$$\frac{V_{дох}}{V_{серц}} = \frac{1,2 Гц}{0,25 Гц} = 4,8$$

4. Отримане значення належить числовому інтервалу

$$4,0 \leq (V_{серц} / V_{дох}) \leq 5,0$$

Висновок

Турист належить до осіб з *аритмічним типом працездатності*. Найвища працездатність у нього спостерігається в такі інтервали доби: з 5-ї до 6-ї години, з 10-ї до 12-ї години, з 16-ї до 18-ї години, з 24-ї до 1-ї години.

Психологічні властивості особистості

Наступним людським фактором сприяння або загрози безпеці, створення умов гостинності та якості послуг у сфері туристичного та готельного бізнесу є психологічні властивості особистості, що визначають поведінку кожної людини. До них відносяться: темперамент, характер, воля, здібності, знання та ін.

Темперамент – це уроджені особливості психіки людини, які обумовлюють інтенсивність і швидкість реагування, ступінь емоційної збудливості й урівноваженості, особливості пристосування до навколишнього середовища. Темперамент найтіснішим чином пов'язаний з характером, і в дорослої людини їх важко розділити. Темперамент можна підрозділити на чотири найбільш узагальнені типи:

холерик – сильний тип темпераменту, що виявляється в загальній рухливості і здатності віддаватися справі з винятковою пристрасністю, в бурхливих емоціях, різких змінах настрою, нерівноваженості;

сангвінік – сильний тип темпераменту, що характеризується рухливістю, високою психічною активністю, різноманітністю міміки, чуйністю і товариськістю, врівноваженістю;

флегматик – сильний тип темпераменту, пов'язаний з повільністю, інертністю, стійкістю в прагненнях і настрої, слабким зовнішнім виразом емоцій, низьким рівнем психічної активності;

меланхолік – слабкий тип темпераменту, якому властиві сповільненість рухів, стриманість моторики і мови, низький рівень психічної активності, легка вразливість, схильність глибоко переживати навіть незначні події, переважання негативних емоцій, сенситивність (чутливість до зовнішніх подразників найменшої сили).

Характер – це каркас особи, до якого входять тільки найбільш виражені і тісно взаємопов'язані властивості особи, що виразно виявляються в різних видах діяльності. Всі риси характеру – це риси особи, але не всі риси особи – риси характеру. *Характер* – індивідуальне поєднання найбільш стійких, істотних особливостей особи, що виявляються в поведінці людини, в певному ставленні:

- 1) *до себе* (ступінь вимогливості, критичності, самооцінки);
- 2) *до інших людей* (індивідуалізм або колективізм, егоїзм або альтруїзм, жорстокість або доброта, байдужість або чуйність, грубість або ввічливість, брехливість або правдивість і т.п.);
- 3) *до дорученої справи* (лінь або працьовитість, акуратність або неохайність, ініціативність або пасивність, посидючість або нетерплячість, відповідальність або безвідповідальність, організованість і т.п.);

4) у характері відбиваються *вольові якості*: готовність долати перешкоди, душевний і фізичний біль, ступінь наполегливості, самостійності, рішучості, дисциплінованості.

Проте певні риси характеру занадто загострені (акцентовані), що за певних обставин призводить до однотипних конфліктів і нервових зривів. *Акцентуація характеру* – це перебільшений розвиток окремих властивостей характеру за рахунок збитку для інших, внаслідок чого погіршується взаємодія з людьми.

Психологічні процеси особистості – це психічні явища, що протікають у вигляді реакції. За своїм характером вони динамічні, мають початок, розвиток і закінчення. До них відносяться: пам'ять, мислення, увага, уявлення і т. ін.

Пам'ять – психічний процес формування і відображення зв'язків між предметами і явищами навколишнього світу. Виділяють декілька типів пам'яті (рис. 4.1).

Особливий інтерес становить генетична пам'ять людини, оскільки її механізми на сьогодні є найбільш складними для вивчення. Генетична пам'ять – пам'ять, обумовлена генотипом, що передається із покоління в покоління.

Мислення – образ узагальненого та опосередкованого пізнання істотних властивостей і явищ навколишньої дійсності, а також істотних зв'язків та відносин, що існують між ними.

Результатом мислення є та чи інша думка, а її мовне формулювання фіксує цей результат. Мислення здійснюється за допомогою таких операцій, як аналіз, синтез, порівняння, абстракція, спілкування, конкретизація, систематизація.

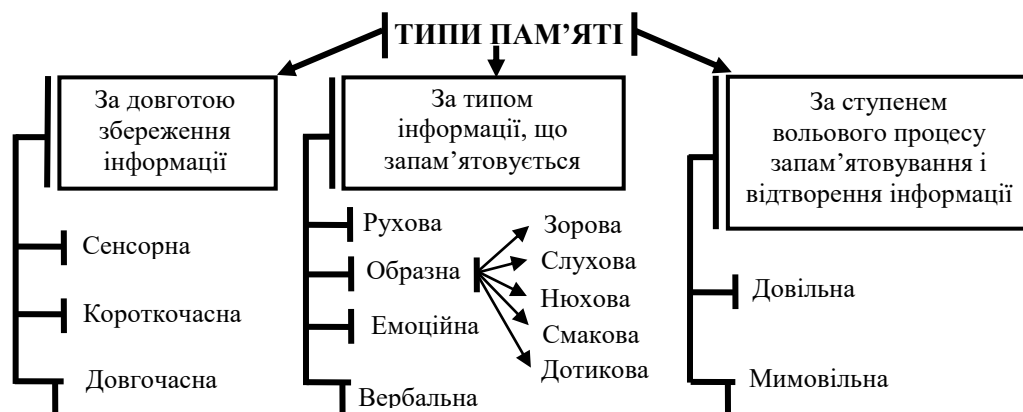

Рис. 4.1. Типи пам'яті

Увага – це спрямованість психічної діяльності на певні предмети або явища дійсності. Виділяють такі види уваги: мимовільна і довільна. *Мимовільна увага* виникає без жодного наміру, без наперед поставленої мети і не вимагає вольових зусиль. *Довільна увага* виникає внаслідок поставленої мети й вимагає певних вольових зусиль. Увага характеризується такими властивостями:

1) *розподіл уваги* – одночасна увага до декількох об'єктів діяльності при одночасному виконанні дій з ними;

2) *перемикання уваги* – навмисне перенесення уваги з одного об'єкта на інший і т.д.

Шлях до повного фізичного, психічного та соціального благополуччя кожної людини лежить тільки через пізнання себе як конкретної особистості, а не людини взагалі.

Серед психологічних факторів, що підсилюють піддатливість людини нещасним випадкам у сфері туризму, можна виділити такі:

1. невідповідність людини обраній професії (професійно-психологічна непридатність)

2. несприятливий психофізіологічний стан людини (втома, емоційна напруженість)

3. індивідуальні особливості нервової системи

4. низький інтелектуальний рівень людини.

Для вивчення індивідуальних психологічних особливостей працівників туристичного та готельного бізнесу існують найрізноманітніші тести, які застосовуються, наприклад, при професійному відборі кандидатів на конкретну посаду. Це можуть бути тести на встановлення належності людини до певного психологічного типу, або типу нервової системи, темпераменту, тести для виявлення рівня розвитку певних здібностей, пам'яті, мислення, концентрації, уваги, тести для виявлення обдарованості тощо.

Психологами доведено, що особи з підвищеним ризиком травматизму виявляють себе за різними психологічними тестами і методиками (практичний інтелект, час реакції, реагування, спритність, стан нервової системи тощо) вираженою неповноцінністю одержаних результатів, порівняно з контрольною групою осіб.

Порядок виконання роботи

Завдання 1. Дослідити, до якого типу працездатності належите Ви особисто.

Завдання 2. Використовуючи дані табл. 4.1 за видами діяльності та енерговитратами на них, скласти приблизний добовий хронометраж енерговитрат людей (з розрахунку на масу тіла в 70 кг) певної професії або посади у сфері туристичного та готельного бізнесу, згідно з індивідуальним варіантом (табл. 4.2), зайнятих при виконанні конкретної фізичної чи розумової роботи (користуючись прикладом складання наближеного добового хронометражу енерговитрат для студента, наведеним у табл. 4.3).

Завдання 3. Дати відповіді на питання наступних тестів:

- тест на визначення рівня самооцінки (табл. 4.4);
- тест на визначення рівня стресостійкості (табл. 4.5).

Після проведення відповідних тестів проаналізувати одержані результати з точки зору особистої безпеки і написати висновок.

Таблиця 4.1

Енерговитрати людей під час розумової чи фізичної діяльності

№ з/п	Вид діяльності	Енерговитрати, кКал/год
<i>а) у домашніх умовах:</i>		
1	- сон і відпочинок у ліжку	65-77
2	- відпочинок сидячи	85-106
3	- сніданок, обід, вечеря	99-103
4	- особиста гігієна (ранковий і вечірній туалет)	102-144
5	- читання, домашнє навчання	90-112
6	- прибирання, прання тощо	до 270
7	- приготування їжі	190-230
8	- прогулянка	157-165
9	- вранішні або вечірні фізичні вправи	230-400
<i>б) між побутовою та професійною сферами:</i>		
1	- дорога на роботу	112-120
2	- повернення додому	112-120
<i>в) розумова діяльність:</i>		
1	- спокійне читання	до 110
2	- навчання, самопідготовка	до 111
3	- слухання лекцій сидячи	90-112
4	- писання	102-112
5	- друкування	120-144
6	- робота з комп'ютером	115
7	- читання лекцій у великій аудиторії	140-270
8	- бесіда стоячи	112
9	- бесіда сидячи	106
10	- підготовка та прийняття відповідальних рішень	270-400
<i>г) фізична діяльність:</i>		
1	- прибиральниця	240-270
2	- бармен	160-190
3	- покоївка	140-170

Таблиця 4.2

Перелік професій робітників та посад службовців сфери туристичного та готельного бізнесу, пов'язані із здійсненням фізичної або розумової діяльності

№ варіанта	Перелік професій робітників та посад службовців	№ варіанта	Перелік професій робітників та посад службовців
1	Бухгалтер	16	Інспектор з туризму
2	Бармен	17	Метрдотель (адміністратор торгового залу)
3	Адміністратор готелю	18	Менеджер в готельному обслуговуванні
4	Власник готелю	19	Начальник дирекції міжнародних і туристських перевезень
5	Буфетник	20	Перекладач
6	Покоївка	21	Фахівець з кадрів
7	Кондитер	22	Портъє
8	Офіціант	23	Організатор подорожей
9	Швейцар	24	Керівник туристської групи
10	Прибиральниця	25	Спортсмен-інструктор
11	Рекламний агент	26	Шеф-кухар
12	Гід-перекладач	27	Директор музейно-виставкового центру
13	Завідувач поверхом готелю	28	Агент з постачання
14	Директор оздоровчого комплексу	29	Директор підприємства громадського харчування
15	Екскурсовод	30	Інструктор-методист з туризму

Таблиця 4.3

Наближений добовий хронометраж енерговитрат для студента

№ з/п	Вид діяльності протягом доби	Витрати часу, год., хв.	Нормативна енерговитрата, кКал/год	Енерговитрата по виду діяльності, кКал
1	Нічний сон	7 год.	77	539
2	Ранковий туалет	40 хв.	144	101
3	Сніданок	20 хв.	103	34
4	Дорога до університету	1 год.	120	120
5	Слухання та конспектування лекцій	3 год.	112	336
6	Практична робота з комп'ютером	1,5 год.	115	173
7	Повернення додому	1 год.	120	120
8	Обід	30 хв.	103	52
9	Домашнє навчання	3 год.	111	333
10	Фізичні вправи (тренажерний зал, басейн)	2 год.	400	800
11	Вечеря	30 хв.	103	52
12	Перегляд телевізора	1 год.	106	106
13	Читання художньої літератури або газет	2 год.	90	180
14	Вечірній туалет	30 хв.	102	51
15	Разом за добу	24 год.		2997

Тест на визначення рівня самооцінки

Відповідаючи на запитання тесту, вкажіть, як часто Ви перебуваєте у перелічених нижче станах за такою шкалою: дуже часто – 4 бали, часто – 3 бали, інколи – 2 бали, рідко – 1 бал, ніколи – 0 балів (табл. 4.4). Пам'ятайте: чим щиріші відповіді, тим об'єктивніший результат.

Таблиця 4.4

Тест на визначення рівня самооцінки

№ з/п	Запитання	Відповідь				
		Дуже часто	Часто	Інколи	Рідко	Ніколи
1	Я часто хвилююся даремно	4	3	2	1	0
2	Мені хочеться, щоб мої друзі підбадьорювали мене	4	3	2	1	0
3	Я боюсь виглядати невігласом	4	3	2	1	0
4	Я хвилююся за своє майбутнє	4	3	2	1	0
5	Зовнішній вигляд інших значно кращий, ніж мій	4	3	2	1	0
6	Прикро, що багато хто мене не розуміє	4	3	2	1	0
7	Відчуваю, що не вмію належно розмовляти з людьми	4	3	2	1	0
8	Люди чекають від мене дуже багато чого	4	3	2	1	0
9	Відчуваю себе скутим (скутою)	4	3	2	1	0
10	Мені здається, що мене спіткає якась неприємність	4	3	2	1	0
11	Мене хвилює думка про ставлення до мене інших людей	4	3	2	1	0
12	Я відчуваю, що говорять про мене за моєю спиною	4	3	2	1	0
13	Я не почуваю себе в безпеці	4	3	2	1	0
14	Мені ні з ким поділитися своїми думками	4	3	2	1	0
15	Люди не особливо цікавляться моїми досягненнями	4	3	2	1	0

Визначте суму балів, яку набрали. Якщо сума балів:

- *понад 30*, то ви себе недооцінюєте;
- *від 10 до 30*, то це свідчить про вашу психологічну зрілість, яка виявляється у адекватній самооцінці своїх сил і можливостей.
- *менше 10*, то вам слід позбутися відчуття зверхності, зазнайства і сприйміть як належне, що причиною кожної ситуації є ви самі.

Тест на визначення рівня стресостійкості

Відповідаючи на питання тесту, вкажіть, як часто ви перебуваєте у перелічених нижче станах за такою шкалою: часто – 3 бали, інколи – 2 бали і рідко – 1 бал (табл. 4.5). Пам'ятайте: чим щиріші будуть відповіді, тим об'єктивнішим буде результат.

Таблиця 4.5

Тест на визначення рівня стресостійкості

№ з/п	Запитання	Відповідь		
		Рідко	Інколи	Часто
1.	Я думаю, що в колективі мене недооцінюють	1	2	3
2.	Я намагаюся працювати, незважаючи на стан здоров'я	1	2	3
3.	Я вболіваю за якість своєї роботи	1	2	3
4.	Я буваю агресивним	1	2	3
5.	Я не терплю критики в свою адресу	1	2	3
6.	Я буваю роздратованим	1	2	3
7.	Я намагаюсь бути лідером там, де це можливо	1	2	3
8.	Мене вважають людиною наполегливою і напористою	1	2	3
9.	Мене непокоїть безсоння	1	2	3
10.	Своїм недругам я можу дати відсіч	1	2	3
11.	Я емоційно і боляче переживаю неприємності	1	2	3
12.	Мені бракує часу на відпочинок	1	2	3
13.	У мене виникають конфліктні ситуації	1	2	3
14.	У мене недостатньо влади, щоб реалізувати себе	1	2	3
15.	Мені бракує часу, щоб займатися улюбленою справою	1	2	3
16.	Я все роблю швидко	1	2	3
17.	Я відчуваю страх, що не поступлю в університет (або втрачу роботу)	1	2	3
18.	Я дію зопалу і потім переживаю за свої справи	1	2	3

Підрахуйте суму балів і визначте рівень стресостійкості за шкалою (табл. 4.6).

Чим менше балів ви набрали, тим вища ваша стресостійкість.

Якщо у вас перший чи другий рівень стресостійкості, то вам необхідно суттєво змінювати свій спосіб життя.

Таблиця 4.6

Рівень стресостійкості

Рівень стресостійкості		Сума балів
Кількісна оцінка	Якісна оцінка	
1	дуже низький	54
2	низький	50-53
3	нижче за середній	46-49
4	трохи нижче за середній	42-45
5	середній	38-41
6	трохи вище за середній	34-37
7	вище за середній	30-33
8	високий	26-29
9	дуже високий	22-25

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте основні біоритми людини.
2. Поясніть, як можна підвищити продуктивність праці працівників сфери туристичного та готельного бізнесу, знаючи її психофізіологічні особливості.
3. Назвіть інтервали часу найвищої продуктивності праці для туристів, які є «жайворонками», «голубами» і «совами».
4. Визначте і оцініть свій біоритмічний тип працездатності.
5. Опишіть психологічні властивості особистості, яка працює у сфері туризму.
6. Охарактеризуйте найбільш узагальнені типи темпераменту.
7. Оцініть свої властивості характеру і визначте, що треба змінити в ньому для досягнення найвищих показників туристичної діяльності.
8. Назвіть психологічні фактори, що підсилюють піддатливість людини нещасним випадкам у туристичній діяльності.
9. Дослідіть, до якого типу працездатності належите Ви особисто (завдання 1).
10. За індивідуальним варіантом (табл. 4.2), який вибирається за номером прізвища студента у журналі групи, складіть приблизний добовий хронометраж енерговитрат особи певної професії або посади у сфері туристичного та готельного бізнесу (з розрахунку на масу тіла в 70 кг), зайнятої при виконанні конкретної фізичної чи розумової роботи (користуючись прикладом складання наближеного добового хронометражу енерговитрат для студента, наведеним у табл. 4.3) (завдання 2).
11. Дати відповіді на питання тестів на визначення рівня самооцінки та стресостійкості, підрахувати суму балів і проаналізувати одержаний результат (завдання 3).

12. Після проведення відповідних тестів проаналізувати підсумкові результати з точки зору особистої безпеки і записати висновок.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 312–323.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 127–149.
3. Івашина Л.Л. Безпека туристів – запорука успіху туристичного бізнесу / Л.Л. Івашина. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2015. Випуск 12. Ч. 1. С. 101–105.
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
5. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навчальний посібник / Козинець В.М. К.: Кондор, 2006. 576 с.
6. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
7. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
8. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. К.: Знання, 2008. 343 с.
9. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. 304 с.

2.5. Оцінка параметрів мікроклімату та освітлення на туристичних підприємствах

Мета роботи: закріпити теоретичні знання з нормування санітарно-гігієнічних параметрів для приміщень, набути практичні навички вимірювання та оцінки параметрів мікроклімату та освітлення у приміщеннях туристичних підприємств.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий аналіз щодо оцінки параметрів мікроклімату та освітлення у приміщеннях туристичних підприємств та співбесіда з викладачем після перевірки роботи.

Оцінка параметрів мікроклімату

Метеорологічні умови у приміщеннях туристичних підприємств (температура, швидкість руху повітря й вологість) впливають на протікання життєвих процесів у організмі людини і є важливою характеристикою гігієнічних умов праці. За показниками небезпеки дії умов середовища на працездатність і здоров'я працюючих виділяють чотири класи умов і характеру праці з урахуванням перевищення гігієнічних нормативів:

I клас – оптимальні умови і характер праці, за яких виключено несприятливий вплив на здоров'я працюючих небезпечних і шкідливих факторів, створюються передумови для зберігання високого рівня працездатності (повна відсутність чинників шкідливості та небезпеки або не перевищення рівнів, прийнятих як безпечні);

II клас – допустимі умови і характер праці, при яких рівень небезпечних і шкідливих факторів не перевищує встановлених гігієнічних нормативів на робочих місцях, а можливі функціональні зміни, викликані трудовим процесом, відновлюються під час регламентованого відпочинку протягом робочого дня чи домашнього відпочинку до початку наступної зміни і не чинять несприятливої дії в найближчі і віддалені періоди на стан здоров'я працюючих і їх покоління;

III клас – шкідливі умови і характер праці, при яких унаслідок порушення санітарних норм і правил можлива дія небезпечних і шкідливих факторів середовища в значеннях, які перевищують гігієнічні нормативи, а також психофізіологічних факторів трудової діяльності, які викликають функціональні зміни організму і можуть привести до стійкого зниження працездатності і порушення здоров'я працюючих.

IV клас – небезпечні (екстремальні) умови праці, при яких є загроза отримання травм або гострих професійних отруєнь, або настання смерті протягом однієї робочої зміни.

Наприклад, для більшості приміщень туристичних підприємств за санітарними правилами і нормами (ДСанПіН 5.5.2.008-01) температура повітря повинна бути 18...20⁰С (для холодної пори року) і 20...23⁰ (для теплої), вологість – 40...60%, рухомість повітря – до 0,1 м/с. Ці параметри мікроклімату вважаються оптимальними для приміщень туристичної індустрії. Допустимими параметрами є: температура повітря – 16...25⁰С (без інтервалів оптимальних температур), вологість – 60...75%, рухомість повітря

– до 0,2 м/с. Якщо вологість перевищує 75% – це приміщення вважається приміщенням з підвищеною електронезбезпекою, а якщо близько 100% – особливо небезпечним приміщенням. Це означає, що необхідно визначати і оцінювати умови праці робітників, зайнятих у сфері туристичного та готельного бізнесу.

Прилади для вимірювання температури, вологості та швидкості руху

Температура повітря звичайно вимірюється термометрами. При вимірюванні температури вище 0°C перевагу слід надавати більш точним ртутним термометрам. Для вимірювання температури нижче 0°C рекомендуються спиртові термометри.

Вологе повітря – це суміш повітря й водяної пари. Повітря, в якому міститься гранично можлива за даної температури кількість вологи, називають насиченим. Водяна пара, яка знаходиться в такому повітрі, буде насиченою. Для порівняння вологого повітря відносно його насиченого стану використовують поняття відносної вологості (φ).

Відносна вологість – це відношення вмісту водяної пари у повітрі до його вмісту в насиченому повітрі за тієї ж температури.

Відносна вологість визначається за формулою:

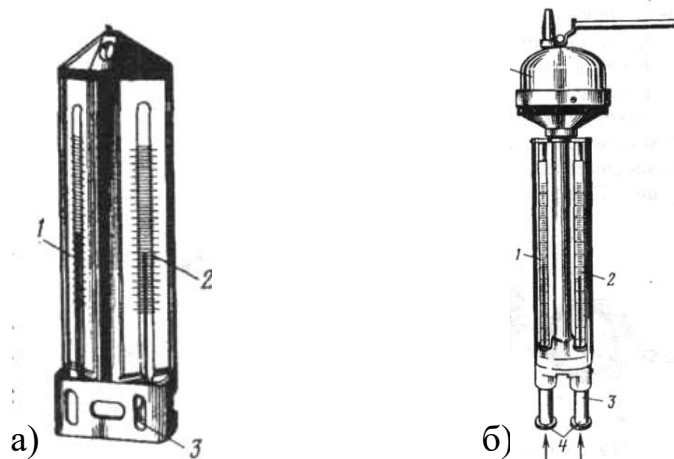
$$\varphi = \frac{P_n}{P_{\text{шн}}} 100\% \quad , \quad (5.1)$$

де P_n – парціальний тиск водяний пари у повітрі, Па;

$P_{\text{шн}}$ – парціальний тиск пари в насиченому повітрі при тій самій температурі.

При $\varphi = 0\%$ – повітря сухе, при $\varphi = 100\%$ – насичене (утворюється туман). Якщо вологе повітря охолоджувати (вміст вологи не змінюється і є сталим), то при досягненні деякої температури воно переходить у насичене. Ця температура отримала назву температура точки роси. Подібне явище часто спостерігається у природі: ранковий туман, роса. Про це завжди слід пам'ятати, вирушаючи у туристичну подорож на природу.

Вологість повітря вимірюють психрометрами або гігрометрами (рис. 5.1)

**Рис. 5.1. Психрометри: статичний (а), аспіраційний (б).
1 – сухий термометр; 2 – вологий термометр;
3 – резервуар вологого термометра; 4 – трубки-екрани.**

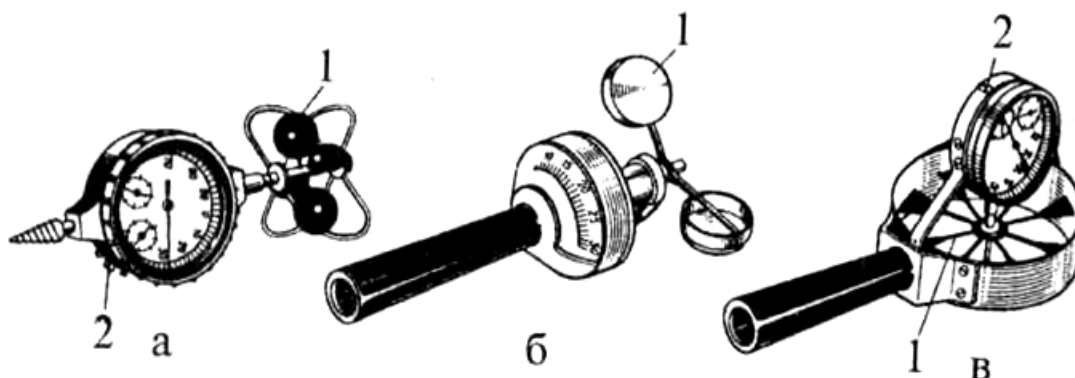
Психрометр аспіраційний складається з «сухого» й «вологого» термометрів. Ртутний резервуар останнього обмотаний тканиною і при вимірюванні змочується водою. Резервуари термометрів знаходяться в трубках, через які вентилятором засмоктується повітря. Вентилятор приводиться в рух пружиною або іншим механізмом. «Вологий» термометр завдяки випаровуванню води з його поверхні показує меншу температуру за «сухий». Різниця температур залежить від вологості повітря. Відносну вологість повітря визначають за показами «сухого» й «вологого» термометрів за допомогою психрометричної таблиці (табл. 5.1) або за розрахунком.

Вимірювання швидкості руху повітря

Для вимірювання швидкості руху повітря застосовуються кататермометри та анемометри: крильчасті, чашкові й індукційні.

Крильчастий анемометр АСО-3 застосовується для вимірювання швидкості руху повітря від 0,2 до 5 м/с, при більших швидкостях (від 1 до 20 м/с) – чашковий МС-13, при ще більших швидкостях – індукційні анемометри.

Анемометр АСО-3 (рис. 5.2) складається з крильчатки, лічильного механізму, дифузора й ручки. Крильчатка сполучається з лічильним механізмом за допомогою трубчастої осі, яка обертається під дією вітру (повітря), передається через лічильний механізм на стрілку приладу.

*Рис. 5.2. Анемометри: чашковий(а), індукційний (б), крильчастий (в)
1 – крильчатка; 2 – лічильний механізм*

Швидкість повітря може бути визначена за допомогою кататермометра. Принцип дії приладу ґрунтується на залежності швидкості охолодження тіл від швидкості повітря. Для вимірювання необхідно нагріти кататермометр до 40-45°C, встановити його в точку виміру і виміряти час його охолодження від 40°C до 33°C.

Швидкість повітря знаходиться за тарирувальною таблицею, що додається до приладу.

Крім того, існує безліч речовин, які можуть надходити в повітря, де знаходяться люди, і становити небезпеку їх здоров'ю. Для визначення небезпечності медики досліджують вплив цих речовин на організм людини і встановлюють безпечні для людини концентрації та дози, які можуть потрапити різними шляхами в організм людини.

В залежності від ступеня токсичності, фізико-хімічних властивостей, шляхів проникнення в організм, санітарні норми встановлюють гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у повітрі робочої зони виробничих приміщень, перевищення яких є неприпустимим. Слід пам'ятати, що чим менше ГДК, тим більш небезпечною є речовина.

Оцінка параметрів освітлення

Раціональна система освітленості у приміщеннях туристичних підприємств відіграє важливу роль у зниженні травматизму і підвищує загальну працездатність людини.

Освітленість характеризується кількісними та якісними показниками. Кількісними є: світловий потік « Φ » – потужність променевої енергії (вимірюється в люменах – Лм), освітленість « E » – відношення світлового потоку до площі освітленої ним поверхні вимірюється в люксах – Лк), сила світла « I_0 » (в канделах – кД) та інші.

Освітленість вимірюють за допомогою люксметрів, які складаються з фотоелемента та мікроамперметра. За величиною струму визначають величину освітленості. Якісними показниками, які впливають на умови зорової праці, є фон, контраст об'єкту з фоном, кольоропередача, коефіцієнт пульсації освітленості.

За джерелом освітлення поділяють на природне, штучне і комбіноване.

Природне освітлення

Природне освітлення за своїм спектральним складом найбільш сприятливе. Його рівень характеризується коефіцієнтом природної освітленості (КПО). Це відношення природної освітленості всередині приміщення ($E_в$) до зовнішньої горизонтальної освітленості ($E_{зов}$) у %:

$$e_H = \frac{E_в}{E_{зов}} \cdot 100\% \quad (5.2)$$

Для м. Полтави мінімальне значення КПО для звичайних приміщень складає 1,5%. Крім того, для оцінки природного освітлення приміщень використовують поняття світлового коефіцієнту (СК). Це відношення площі вікон ($S_{вік}$) до площі підлоги ($S_{під}$):

$$СК = \frac{S_{вік}}{S_{під}} \quad (5.3)$$

Для звичайних приміщень він повинен бути більше 1/4 (1/6).

Штучне освітлення

Джерелом штучного освітлення є газорозрядні (люмінесцентні, дугові) та світлодіодні лампи. Люмінесцентні лампи дають голубувате світло (лампи типу ЛН, ЛД і ЛДЦ), жовтувате (типу ЛБ), рожеве (ЛТБ). Найкращу кольоропередачу забезпечують лампи типу ЛД, ЛДЦ, ЛХБ, ЛТПЦ, ЛН.

Решту застосовують для освітлення допоміжних приміщень і зовнішніх площ.

Важливою характеристикою штучного освітлення є освітленість. Мінімальне її значення встановлено санітарними нормами. В таблиці 5.1 наведені нормативи для штучного освітлення деяких видів приміщень туристичних підприємств.

Таблиця 5.1

Норми освітленості для приміщень туристичних підприємств (Е)

Вид приміщення	Норма освітленості Е, Лк	
	Лампи розжарювання	Лампи люмінесцентні
Звичайні приміщення	150	300
Звичайні приміщення (на підлозі)	25	50
Кулінарія	100	200
Спортивні зали (підлога)	50	75
Аварійне освітлення	7,5	15
Евакуаційне освітлення (на підлозі)	0,5	1

Питання для обговорення

1. Опишіть класи умов і характер праці з урахуванням перевищення гігієнічних нормативів.
2. Назвіть основні параметри мікроклімату у приміщенні і прилади, якими вони визначаються.
3. Охарактеризуйте параметри мікроклімату у приміщенні туристичного підприємства взимку, якщо маємо такі показники: температуру повітря – 17⁰С, відносну вологість – 49%, рухомість повітря – 0,17 м/с.
4. Назвіть основні параметри освітлення та їх розмірності.
5. Поясніть, що означає число 100 у формулі (5.2).
6. Оцініть природне і штучне освітлення у приміщенні туристичного підприємства, якщо площа підлоги складає 72 м², площа усіх вікон – 16 м², а освітленість від люмінесцентних ламп на підлозі у нічний час – 42 Лк.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 124–139.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 150–152.
3. Цина А.Ю. Основи охорони праці : підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Андрій Юрійович Цина. Полтава : ПНПУ, 2014. 383 с.

2.6. Індивідуальне фізичне здоров'я та безпека харчування в туризмі

Мета роботи: ознайомитись з основними поняттями, що стосуються індивідуального фізичного здоров'я; визначати безпечність харчових продуктів; ознайомитись із харчовими добавками та методикою їх безпечної кількості для людини.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: розрахунок власного оптимального пульсу, за якого досягається тренувальний ефект; оцінювання власної фактичної маси тіла за індексом Кетле, написання висновку та співбесіда з викладачем після перевірки роботи.

Оцінка стану здоров'я туриста

Під час подорожей люди, як правило, більше сприйнятливі до різних видів захворювань. Діапазон небезпек, що підстерігають туристів, досить широкий:

- незначні розлади, викликані незвичною водою і їжею;
- алергійні реакції;
- інфекції, обумовлені заразними й незаразними хворобами;
- функціональні розлади організму, спровоковані тією або іншою хронічною недугою туриста, що може загостритися в поїзді;
- нещасні випадки, пов'язані або із транспортом, або з різними формами проведення дозвілля.

Деякі із проблем зі здоров'ям можуть заявити про себе практично миттєво й носити фатальний характер або принаймні зірвати відпустку або ділову поїздку. Інші, як наприклад, гепатит, малярія або хвороби, передані статевим шляхом, можуть виявити себе й діагностуватися тільки по закінченні багатьох тижнів, а іноді й років. Самі мандрівники можуть бути носіями хвороботворних мікробів і заражати місцевих жителів.

Питання охорони здоров'я туристів включають вирішення проблем, пов'язаних із санітарією, безпекою продуктів харчування, послуг медичних установ, епідеміологічного контролю й мають безпосереднє відношення до туристських об'єктів, самих відвідувачів і місцевих органів охорони здоров'я.

Критерієм здоров'я є здатність організму людини до *адаптації*, тобто здатності пристосуватися до мінливих умов навколишнього середовища, до навантажень (психічних і фізичних), якими супроводжується туристична подорож, зберігаючи при цьому (або швидко поновлюючи) сталість внутрішнього середовища організму – *гомеостаз*.

До *стійких* кількісних показників стану внутрішнього середовища відносять температуру тіла, артеріальний тиск, концентрацію цукру в крові, рН, вміст води в організмі тощо. Здатність до гомеостазу нині розглядається як *біологічна основа здоров'я*.

Хворобою називають порушення нормальної життєдіяльності

організму в результаті дії на нього пошкоджуючих агентів, що призводять до зниження пристосувальних можливостей організму.

Останніми роками все частіше у туристів спостерігається так званий *третій стан*, проміжний між здоров'ям і хворобою: людина почуває себе недобре (кваліть, пригніченість), її працездатність знижується. Перебування у такому стані потребує від людини постійного напруження адаптаційних механізмів, воно може тривати роками, десятиліттями, а то й упродовж усього життя.

Видатний український лікар-хірург, академік *Микола Амосов* говорив, що *здоров'я не дає жодних відчуттів, і про нього згадують лише після того, як воно втрачене.*

«*Формулою здоров'я*» називають сукупність чинників, урахування яких дозволяє оцінити і проаналізувати індивідуальний рівень здоров'я окремої особи.

Доведено, що здоров'я людини рівною мірою визначається двома сукупностями чинників: *об'єктивними (50%) і суб'єктивними (50%).*

До *об'єктивних чинників здоров'я* відносять: вплив на здоров'я навколишнього природного середовища, у тому числі й природно-кліматичних умов за місцем проживання (цей «внесок» оцінюється у 20...25%); наявність генетично успадкованих хвороб і загальний стан генетичного фонду популяції (15...20%); стан медичної підтримки, своєчасна і кваліфікована медична допомога (5...15%).

Суб'єктивні чинники здоров'я характеризуються як *спосіб життя людини*. До них належать: рухова активність, режим праці і відпочинку, режим і якість харчування, емоційно-психічні навантаження, наявність або відсутність шкідливих звичок, фізична тренуваність і загартованість організму, ставлення до оточуючих (доброзичливість, милосердя, гумор, толерантність) (близько 50 %).

Якщо об'єктивними чинниками здоров'я керувати важко, а частіше – неможливо, то суб'єктивні чинники цілком керовані. Це означає, що своїм здоров'ям можна управляти, поліпшувати його.

Нині основою профілактики всіх захворювань і способом збереження здоров'я є *здоровий спосіб життя, зокрема, участь у туристичних подорожах та екскурсіях.*

Здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності, направлений на формування, збереження і зміцнення здоров'я з урахуванням генетично обумовлених типологічних особливостей конкретної особи і конкретних умов її існування.

Сучасне суспільство постійно примножує досвід боротьби із хворобами, але практично не здобуває досвіду *зміцнення здоров'я*. Але ще римський філософ Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.) зазначав: «Уміння продовжити життя – у здатності не скорочувати його».

Здоровий спосіб життя містить у собі такі складові:

- раціональне харчування;
- раціональний режим життя;

- оптимальний руховий режим і фізичну культуру;
- тренування і гартування організму;
- психофізіологічну регуляцію;
- відсутність шкідливих звичок;
- психосексуальну і статеву культуру.

Результати дотримання *здорового способу життя* стають помітними не відразу. На жаль, досить часто ми лише «пробуємо» перейти до *здорового способу життя*, але, не отримавши швидкого результату, повертаємося до звичного способу життя (з його шкідливими звичками, переїданням, зловживанням алкоголем, малорухливістю тощо).

Індивідуальне *фізичне здоров'я* туриста визначає його здатність до цілеспрямованої діяльності, направленої на задоволення своїх потреб, зокрема, участі у туристичних походах і подорожах.

Будь-яка *трудова діяльність* людини у сфері туризму містить у собі механічний та психічний компоненти.

Із розвитком наук про функціонування людського організму під час туристичної подорожі стає зрозумілим, що кожен вид діяльності відбувається за регулюванням *центральної нервової системи*.

Основним фізіологічними показниками *здатності людини до виконання м'язової (фізичної) роботи* є стан її *серцево-судинної системи* і забезпечення постачання тканин та органів киснем.

Кров виконує в живому організмі складні життєво важливі функції: транспортну, фізичну, об'єднувальну, захисну.

Основну роль у постачанні організму киснем відіграють *еритроцити*: їхня концентрація в організмі чоловіків становить 130...160 г на 1 літр крові, а у жінок – 120...140 г/л.

Основними показниками роботи серця є *частота серцевих скорочень (ЧСС)* і *пульс (П)*. ЧСС визначається як кількість скорочень серця упродовж 1 секунди і вимірюється у герцах (Гц), а пульс визначається як кількість скорочень серця упродовж хвилини і вимірюється в ударах за хвилину (уд./хв.).

ЧСС і *пульс* залежать від віку, статі людини та ступеня її тренуваності. Підготовлена до сприйняття тривалих і виснажливих фізичних навантажень людина має пульс 55...65 ударів за 1 хв.

Результати спостережень свідчать, що **при пульсі** близько 120 ударів за 1 хв. *людина пітніє*.

Згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), фізичні навантаження, які викликають збільшення пульсу до *170 ударів за 1 хв.*, мають бути обмежені у часі кількома хвилинами.

Здатність людини здійснювати фізичну роботу, яка потребує інтенсивної роботи серця, досягається завдяки *тренуваності*.

Оптимальний пульс, за якого досягається *тренувальний ефект*, розраховується окремо для чоловіків і для жінок і залежить від їхнього віку.

Для *чоловіків* максимальне (граничне) значення пульсу розраховується за формулою:

$$P_{\text{макс}}^{\text{чол}} = 205 - \frac{B}{2}, \text{ уд./хв.}, \quad (6.1)$$

де B – кількість повних прожитих років.

Для жінок максимальне (граничне) значення пульсу розраховується:

$$P_{\text{макс}}^{\text{жін}} = 220 - B, \text{ уд./хв.} \quad (6.2)$$

Оптимальне значення пульсу під час тренувань не повинно перевищувати 80% від максимального (граничного) значення, тобто

$$P_{\text{опт}} = 0,8 \cdot P_{\text{макс}}, \text{ уд./хв.} \quad (6.3)$$

Помітний *тренувальний ефект* досягається при тривалості тренувань не менше, ніж 30 хвилин і їх повторюваності не рідше 5-ти разів на тиждень.

Тренувальний ефект від фізичних вправ, під час яких пульс не перевищує 130 ударів за 1 хв., практично відсутній.

Оцінити фактичну масу тіла людини можна за *індексом Кетле (ІК)*, який розраховують діленням маси тіла людини на квадрат її зросту:

$$IK = \frac{\text{маса, кг}}{(\text{зріст, м})^2}. \quad (6.4)$$

Нормальною вважається маса тіла, якщо ІК знаходиться в межах від 20,0 кг/м² до 24,9 кг/м² (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Оцінка маси тіла людини за індексом маси (за індексом Кетле)

Оцінка маси тіла	Індекс Кетле ІК, кг/м ²	Загрози здоров'ю
Недостатня маса тіла	менше 20,0	дистрофічні зміни
Нормальна маса тіла	20,0–24,9	немає
Надлишкова маса тіла	понад 25	помірні
Ожиріння 1 ступеня	25,0–29,9	підвищені
Ожиріння 2А ступеня	30,0–34,9	високі
Ожиріння 2Б ступеня	35,0–39,9	дуже високі
Ожиріння 3 ступеня	понад 40,0	надзвичайно високі

Фізичні вправи є ефективним засобом боротьби проти «невідреагованого стресу», який лежить в основі багатьох сучасних хвороб. Помірні фізичні навантаження підвищують опірність організму до небезпечних впливів життєвого середовища: нестачі кисню в повітрі, спеки, холоду, дії отрут і токсинів, електромагнітних випромінювань, шуму та ін.

Оцінка стану серцево-судинної системи людини

Важливим показником роботи серця і стану серцево-судинної системи є *артеріальний кров'яний тиск (АТ)*.

АТ має два показники – *систолический тиск (СТ)* і *діастолічний тиск (ДТ)*, які традиційно записують у міліметрах ртутного стовпчика (мм рт.ст.), відділяючи їх один від одного рисою, наприклад: АТ = 120/80.

Існують різноманітні тести, що дозволяють діагностувати стан серцево-судинної системи людини.

Функціональний стан серцево-судинної системи людини визначають за допомогою простого тесту Руф'є-Діксона, розраховуючи показник Руф'є-Діксона ($РД$) за формулою

$$РД = \frac{P_{СП} + P_{20} + P_{ВДП} - 200}{10}, \quad (6.5)$$

де $P_{СП}$ – пульс досліджуваного у стані спокою; P_{20} – пульс після 20 швидких присідань; $P_{ВДП}$ – пульс після однохвилинного відпочинку.

Якщо $РД = 1...3$, функціональний стан серцево-судинної системи є відмінним; якщо $РД = 3...6$ – добрим; якщо $РД = 6...9$ – задовільним; якщо $РД > 10$ – незадовільним.

Витривалість серцево-судинної системи людини визначають за тестом Кваса, розраховуючи коефіцієнт витривалості $КВ$ за формулою

$$КВ = P_{СП} \times \frac{10}{ПТ}, \quad (6.6)$$

де $P_{СП}$ – пульс у стані спокою; $ПТ=СТ-ДТ$ – пульсовий тиск (різниця між систолічним і діастолічним тисками), записаний у мм рт.ст.

Якщо $КВ < 16$, витривалість серцево-судинної системи є посиленою; якщо $КВ \approx 16$ – нормальною; якщо $КВ > 16$ – ослабленою.

Організм людини є відкритою матеріальною живою системою, перебіг фізіологічних процесів у якій забезпечується за рахунок обміну з навколишнім середовищем речовиною, енергією та інформацією.

Надходження в організм людини і засвоєння ним речовин, необхідних для поповнення енергетичних витрат, росту і відновлення тканин, здійснюється за рахунок харчування.

Харчування в походах і туристичних подорожах повинне компенсувати витрати енергії туристів під час подорожі. В умовах навіть нескладного маршруту вони становлять щоденно на кожну людину 3000-3500 ккал. Продукти слід правильно підбирати, вони мають містити оптимальну кількість жирів, білків, вуглеводів, вітамінів та мінеральних солей, крім того, бути транспортабельними, з мінімальною масою, довгим терміном зберігання. Основною вимогою добору продуктів для походу є швидкість приготування з них різних страв.

Згідно із сучасним уявленням, їжа в організмі людини виконує енергетичну, пластичну, імунорегуляторну, пристосувально-регуляторну, реабілітаційну і лікувальну функції. Завдяки правильно організованому харчуванню їжа підтримує ці функції на адекватному для екзо- і ендоекології людини рівні та забезпечує сталість внутрішнього середовища організму (*гомеостаз*).

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визнала харчування одним з найголовніших чинників здоров'я населення. За рахунок їжі людина забезпечує себе енергією та компонентами, необхідними для росту й розвитку організму. Не випадково «дієта» в перекладі з грецької – *diatia* –

означає «спосіб життя».

У складі харчових продуктів основними харчовими компонентами є білки, вуглеводи, жири, вітаміни, мінеральні речовини.

Білки складають приблизно 20% маси тіла людини і понад 50% сухої маси клітини. У тканинах людини білки не відкладаються «про запас», тому потрібне щоденне їх надходження з їжею. У середньому біологічна цінність у білків тваринного походження є вищою, ніж у білків рослинного походження. Білки, які містяться у молоці, яйцях, м'ясі, печінці, мають оптимальне співвідношення *незамінних амінокислот*. Вони засвоюються у травному тракті на 97%. Добова норма білка становить трохи менше 1 грама на 1 кг маси тіла.

Вуглеводи до складу харчових продуктів входять у вигляді *сахаридів (фруктоза, глюкоза, сахароза, крохмаль, клітковина, пектини)*. Для людини *вуглеводи* є основним джерелом енергії, їхній вміст у раціоні харчування в 4 рази більший, ніж білків та жирів.

Жири і жироподібні речовини входять до складу клітинних мембран і оболонки нервових волокон, беруть участь у синтезі жовчних кислот, гормонів, вітамінів. Жирові відкладення є енергетичним резервом організму.

Вдосконалюючи теорію *збалансованого харчування* академік А. Покровський (1977 р.) дійшов висновку, що у добовому раціоні людини співвідношення між білками, жирами й вуглеводами у *ваговому вимірі* повинно становити 1 : 1 : 4.

Раціональний режим харчування передбачає оптимальний розподіл раціону впродовж дня. Для здорових людей рекомендований *чотириразовий режим харчування*. При цьому на сніданок має припадати 25%, на обід – 35%, на полудень (або другий сніданок) – 15...20%, на вечерю – 25...20% добової енергоцінності раціону.

Надзвичайно важливу роль у *харчовому раціоні людини* посідає *вода*, яка складає близько 60% загальної маси людського тіла. Щодоби людині треба вживати в середньому 1,5...2 літра рідини. Більша її частина надходить у вигляді напоїв, інша частина – у складі різноманітних продуктів. Крім того, *вода* може синтезуватися у нашому організмі за рахунок окислення жирів, білків, вуглеводів.

Кожна страва має свою *енергетичну цінність* (при її споживанні вивільнюється певна кількість енергії).

Постійне *перевищення добової енергетичної норми* споживання на 837 кДж (200 ккал) упродовж року призводить, як правило, до збільшення маси тіла на 3,6...7,2 кг.

Однією з вимог раціонального харчування є *безпечність їжі*, тобто відсутність в ній небезпечних речовин і токсинів. Найчастіше забруднювачами їжі є важкі метали й солі цих металів, антибіотики, пестициди, нітрати й нітроти, радіонукліди, небезпечні харчові добавки, токсини мікроорганізмів.

Громадянам України, особливо на територіях, забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи, слід урахувувати можливість забруднення

харчових продуктів *радіонуклідами*, особливо *Цезієм-137* і *Стронцієм-90*, які можуть потрапляти в організм людини разом з питною водою і продуктами харчування (спричиняючи в такий спосіб внутрішнє опромінення організму).

Наприклад, працівниками санітарно-епідеміологічної служби при радіологічному дослідженні партії огірків, що їх продає приватний підприємець туристичному підприємству, зафіксована питома радіоактивність Цезію-137 і Стронцію-90 відповідно 22 Бк/кг і 8 Бк/кг. Чи є ці огірки безпечним харчовим продуктом?

Розв'язання

1. Оскільки Цезій-137 і Стронцій-90 мають однонаправлену шкідливу дію (чинять іонізуюче опромінення на організм), то стосовно величини забруднення ними продуктів харчування можна скористатися формулою:

$$\frac{C_{Cs}}{ГДК_{Cs}} + \frac{C_{Sr}}{ГДК_{Sr}} \leq 1, \quad (6.7)$$

де C_{Cs} і C_{Sr} – питомі активності радіонуклідів Цезію-137 і Стронцію-90 у даному харчовому продукті, виміряні у беккерелях на кілограм (Бк/кг); $ГДК_{Cs}$ і $ГДК_{Sr}$ – гранично допустимі концентрації вмісту Цезію-137 і Стронцію-90 у харчовому продукті (у Бк/кг).

2. Гранично допустимі рівні вмісту радіонуклідів наведені нижче (табл. 6.2).

Таблиця 6.2
Гранично допустимі рівні вмісту радіонуклідів Цезію-137 і Стронцію-90 у харчових продуктах і питній воді, Бк/кг

№ з/п	Найменування продукту	Цезій-137	Стронцій-90
1.	Вода питна	2	2
2.	Молоко, кисломолочні продукти	100	20
3.	Молоко сухе	500	100
4.	Молоко згущене	300	60
5.	М'ясо, і м'ясопродукти	200	20
6.	Куряче яйце (в 1 шт.)	6	2
7.	Риба і рибопродукти	150	35
8.	Картопля	60	20
9.	Овочі і зелень	40	20
10.	Фрукти	70	10
11.	Хліб і хлібопродукти, крупи, борошно, цукор	20	5
12.	Свіжі дикорослі ягоди і гриби	500	50
13.	Сушені гриби і дикорослі ягоди	2500	250
14.	Продукти дитячого харчування	40	5
15.	Лікарські рослини	600	200

3. Узявши з таблиці $ГДК_{C_s} = 40$ Бк/кг і $ГДК_{S_r} = 20$ Бк/кг, підставляємо ці дані у формулу (6.7) і отримуємо:

$$22/40 + 8/20 = 0,95.$$

Висновок

Отриманий результат не перевищує за числовим значенням одиниці (0,95<1), отже, огірки як харчовий продукт є безпечними для вживання.

Харчові добавки

Науково-технічних прогрес у харчовій промисловості призвів до того, що нині практично вся продукція харчування виготовляється із застосуванням *харчових добавок*. Харчові добавки поліпшують зовнішній вигляд, смак, аромат виробів, впливають на технологічні властивості (консистенцію, формоутворення тощо), підвищують термін зберігання продукції.

Харчові добавки – це природні чи синтетичні речовини, які спеціально вводяться у харчовий продукт для надання йому бажаних властивостей.

Головним критерієм використання харчових добавок є їх *безпечність*. Кожна країна має свій список дозволених до використання добавок.

Харчові добавки позначаються індексом «Е» (Europe) з три- або чотиризначним номером, який належить конкретній добавці і зрозумілий в усіх країнах світу.

Наявність номера на харчову добавку – це свідчення того, що дана сполука перевірена на безпечність, для неї встановлені нормативи в харчових продуктах (максимально допустимі рівні, допустима добова доза тощо).

Харчова добавка може позначатися як індивідуальна речовина, наприклад: сорбінова кислота, лецитин, аспартам, або груповою назвою, наприклад: консервант, емульгатор, синтетичний барвник тощо.

Нині загальноприйнятим є таке кодування харчових добавок:

- E100...182 – барвники;
- E200...299 – консерванти;
- E300...399 – антиокислювачі;
- E400...499 – стабілізатори;
- E500...599 – емульгатори;
- E600...699 – підсилювачі смаку та аромату;
- E900...999 – піногасники.

Далеко не всі харчові добавки можна вважати безпечними. Громадська асоціація генетичної безпеки оприлюднила перелік тих добавок, які можуть завдати шкоди організму.

Офіційно в Україні не дозволені:

- ✓ Барвники E121 (цитрусовий червоний) і E123 (амарант); консерванти E240 (формальдегід), з 2005 року – E216, E217.
- ✓ Барвники (можуть викликати захворювання кишківника, печінки, нирок, шкіри): E104, E110, E120.
- ✓ Канцерогени (ризик виникнення злоякісних пухлин): E103, E105, E110, E121,

E123, E125, E126, E130, E131, E142, E152, E153, E210, E211, E213-217, E231, E232, E242, E251, E252, E231, E330, E431, E447, E900, E905, E907, E952, E951, (аспартам).

- ✓ *Мутагенні та генотоксичні речовини (ризик розвитку мутацій в клітинах, пошкоджують здорову спадковість): E104, E124, E128, E230-233, аспартам.*
- ✓ *Алергени: E131, E132, E160b, E210, E214, E217, E230-232, E239, E311-313, аспартам.*
- ✓ *Небажані для астматиків: E102, E107, E122-124, E155, E211- 214, E217, E221-227.*
- ✓ *Небажані для людей, чутливих до аспірину: E107, E110, E122- 124, E155, E214, E217.*
- ✓ *Негативно впливають на печінку і нирки: E171-173, E220, E302, E320-322, E510, E518.*
- ✓ *Можуть стати причиною порушення функції щитовидної залози: E127.*
- ✓ *Негативно впливають на стан шкіри: E230-233.*
- ✓ *Подразнюють кишечник: E220-224.*
- ✓ *Можуть викликати порушення травлення: E338-341, E407, E450, E461, E463, E465, E466.*
- ✓ *Не рекомендуються в період вагітності (ризик неправильного розвитку плоду): E233.*
- ✓ *Краще вилучити з харчування дітей: E249, E262, E310-312, E320, E514, E623, E626-635.*
- ✓ *Підвищують рівень холестерину в крові: E320.*
- ✓ *Руйнують вітаміни в організмі: E220 (руйнує вітамін B_x), E222-227 (вітамін B₁₂), E320 (вітамін D), E925 (вітамін E).*

Барвники (E100...182) застосовують в безалкогольних ароматизованих напоях, кондитерських виробках, морозиві, соусах, приправах, супах-концентратах тощо.

Згідно з чинними Санітарними правилами і нормами (СанПіН) не підлягають забарвленню: продукти дитячого харчування; борошно і продукти з нього (хліб, макарони тощо); томатна паста і соуси; фруктові й овочеві соки; шоколадні вироби; чай, цикорій, кава; горілка й вина; молоко й молочнокислі продукти та деякі інші вироби.

Серед консервантів найпоширенішими є нітрити калію (E249) і натрію (E250), а також нітрати натрію (E251) і калію (E252). Вони виступають до того ж і як фіксатори кольору. Застосовують їх при виробництві м'ясних і ковбасних виробів у залишковій кількості 50 мг/кг продукту (в перерахунку на NaNO₃).

Оскільки нітрити E249 і E250 токсичні, пригнічують дію травних ферментів, для них встановлена допустима добова доза (ДДД) для організму людини 0,4 мг на 1 кг маси тіла, а максимально допустимий рівень (МДР) вмісту їх у ковбасних виробках встановлений 50 мг/кг продукту.

Як харчову добавку широко використовують сорбінову кислоту (E200) та її солі E201, E202. Об'єднаним комітетом експертів ФАО/ВООЗ по

харчовим добавкам встановлена безумовно допустима доза сорбінової кислоти для людини 0...12,5 мг/кг маси, а умовно допустима – 12,5...25 мг/кг маси тіла.

Солі сорбінової кислоти – сорбат натрію (E201), сорбат калію (E202) і сорбат кальцію (E203) – використовують для тих самих продуктів, що й сорбінову кислоту. Технологічні регламенти нормуються в перерахунку на сорбінову кислоту з використанням коефіцієнтів:

- сорбат натрію (E201) – 1,20;
- сорбат калію (E202) – 1,34;
- сорбат кальцію (E203) – 1,17.

Солі мають кращу розчинність у воді і тому з урахуванням технологічних особливостей для різних продуктів застосовують різні солі цієї кислоти.

ПРИКЛАД

На етикетці безалкогольного напою «Фанта» позначений консервант E202. Яка максимальна кількість напою буде нешкідливою для туриста масою 63 кг?

РОЗВ'ЯЗАННЯ

1. Беручи до уваги, що безумовно допустима доза сорбінової кислоти для людини становить 12,5 мг/ кг маси тіла, визначаємо добову допустиму дозу (ДД) сорбінової кислоти для студента масою 63 кг:

$$12,5 \cdot 63 = 787,5 \text{ мг/добу.}$$

2. За технологічним регламентом в безалкогольній напій «Фанта» виробник має покласти ($500 \cdot 1,34 = 670$ мг/л) сорбата калію E202, щоб з урахуванням розчинності солі одержати нормативний максимально допустимий рівень (МДР) вмісту сорбінової кислоти в напої (500 мг/л). Тоді, складаючи пропорцію

$$1 \text{ л} - 500 \text{ мг}$$

$$x \text{ л} - 787,5 \text{ мг,}$$

знаходимо: $x = 787,5 \cdot 1/500 = 1,575$ л.

Це та кількість напою, яка забезпечить надходження в організм туриста ДД сорбінової кислоти.

ВИСНОВОК

Максимальна кількість напою «Фанта», яку можна випити туристу упродовж доби без шкоди для здоров'я, становить приблизно 1,5 л.

Поширеним синтетичним підсолоджувачем є харчова добавка E951 – *аспартам*. Аспартам застосовується у виробництві понад 5000 найменувань продуктів і напоїв. У фармакології його використовують для підсолоджування ліків. Однак переважна більшість незалежних експертів підтверджують, що тривале використання аспартаму, особливо в непомірних дозах, може викликати головний біль, дзвін у вухах, алергію, депресію, безсоння.

Об'єднаним комітетом експертів ФАО/ВООЗ по харчовим добавкам для **аспартаму E951** встановлена величина добової допустимої дози (ДДД) 40 мг/кг маси тіла.

Кількість харчової добавки E951 (аспартаму) в харчових продуктах обмежується максимально допустимими рівнями (МДР), які наведені в табл. 6.3.

Таблиця 6.3

Максимально допустимі рівні (МДР) вмісту аспартаму в продуктах харчування

Група продовольчих товарів	МДР, мг/кг; мг/л
Безалкогольні напої	600
Десерти	1000
Морозиво	800
Кондитерські вироби, мармелад, джем, желе	1000
Делікатесні булочні вироби	1700
Слабоалкогольні напої	600
Жувальна гумка	5500
Соуси, гірчиця	350

Харчування кожного туриста (режим харчування, раціон) в ідеалі має організовуватися суто індивідуально, виходячи з особливостей обміну речовин в організмі цієї людини, її віку, статі, національності, фізичного навантаження, стану здоров'я, кліматичних умов та інших чинників.

Порядок виконання

1. Розрахувати для себе оптимальний пульс, за якого досягається тренувальний ефект (використовуючи формули 6.1, 6.2, 6.3).
2. Оцінити власну фактичну масу тіла за індексом Кетле (ІК) (формула 6.4). Зробити висновок за табл. 6.1.
3. Оцінити свій функціональний стан серцево-судинної системи за допомогою тесту Руф'є-Діксона (формула 6,5).

Питання для обговорення

1. Поясніть, якими чинниками характеризується здоров'я туриста.
2. Дайте визначення здорового способу життя.
3. Оцініть масу свого тіла за індексом маси (за індексом Кетле).
4. Охарактеризуйте функціональний стан своєї серцево-судинної системи за показником Руф'є-Діксона.
5. Поясніть, що означає раціональний режим харчування.

6. Дайте класифікацію харчових добавок.
7. Визначте, скільки аспартаму за нормами може міститися в морозиві масою 100 г.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 325–348.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 117–127.
3. Ергономічні принципи безпеки. Режим доступу: https://pidru4niki.com/12281128/bzhd/ergonomichni_printsipi_bezpeki
4. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/print>.
5. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>.
6. Івашина Л.Л. Безпека туристів – запорука успіху туристичного бізнесу / Л.Л. Івашина. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2015. Випуск 12. Ч. 1. С. 101–105.
7. Касьянов М.А. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / М.А. Касьянов, Ю.П. Ревенко, В.О. Медяник, І.М. Арнаут, О.М. Друзь, Ю.А. Тищенко. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 284 с.
8. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
9. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
10. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посібник. К., 2002. 358 с.
11. Організація харчування у подорожах. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1292052243791/turizm/organizatsiya_harchuvannya_podor_ozhah.
12. Запорожець О.І. Безпека життєдіяльності : підручник / О.І. Запорожець, Б.Д. Халмурадов та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 448 с.

2.7. Страхування від небезпек у туристичній діяльності

Мета роботи: ознайомитись з основними небезпеками у туристичній діяльності, типовими страховими випадками, що трапляються з туристами, видами страхування, а також з особливостями страхування подорожуючих у межах України, до країн Шенгенської зони та інших держав світу.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий аналіз основних небезпек, що трапляються з туристами, типових страхових випадків, видів страхування подорожуючих у межах України та до країн Шенгенської зони, а також півбесіда з викладачем після перевірки роботи.

Страховий захист туристів

Безпека в туризмі – це сукупність факторів, які характеризують соціальний, економічний та правовий стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень повинні вживати заходи, спрямовані на:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;
- забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;
- інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;
- надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;
- забезпечення туристам (екскурсантам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;
- заборона використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;
- охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;
- забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо.

З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:

- інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);

- створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;
- забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);
- забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;
- забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, попередження нещасних випадків та надання першої медичної допомоги;
- забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;
- оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

Особи, які організують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціокультурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки.

Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, а також гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон. У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, зокрема забезпечує їх евакуацію з країни тимчасового перебування.

У будь-якій закордонній подорожі слід пам'ятати, що з моменту перетину українського державного кордону наш турист стає «іноземним громадянином» та зобов'язаний повністю виконувати вимоги законів, норми і правила тієї країни, яку він відвідує. У туристичній подорожі необхідно також неухильно дотримуватися місцевих законів, поважати народні звичаї та традиції. За рекомендацією Всесвітньої туристичної організації з цими правилами необхідно ознайомитися до початку подорожі.

Особливості перебування в іноземній державі стосуються майже всього, починаючи від стилю одягу туриста та завершуючи дрібними деталями побуту. Навіть традиційна для європейців «безтурботна» поведінка у мусульманських країнах може сприйматися як така, що ображає релігійні або національні почуття місцевих жителів.

Візьмемо, наприклад, прозаїчну для кожного туриста процедуру фотографування або відеозйомки. У ряді африканських і арабських країн не можна фотографувати адміністративні будинки, поліцейських та осіб у службовій формі, а також жінок. Тому має сенс попередньо ввічливо поцікавитися: чи можна той або інший об'єкт знімати. Зваженим повинен бути і підхід до вибору одягу: в мусульманських країнах міні-спідниці, шорти, прозорі кофти не допускаються, інакше конфліктна ситуація та подальші неприємності туристу будуть забезпечені.

Бажано уточнити місцеві порядки торгівлі. На курортах туристи проводять дуже багато часу в магазинах, намагаючись купити на згадку про країну всілякі товари та сувеніри. Більшість подорожуючих осіб стверджують, що вартість однакових товарів у різних магазинах суттєво різниться. Причина полягає у наступному: при виготовленні виробів використовується як високоякісна сировина, так і сировина низького гатунку. Хутро та шкіра можуть мати різну якість виготовлення, до золота та інших цінних металів додаються домішки. Якщо існує бажання придбати дорогі товари, то необхідно віддавати перевагу тільки фірмовим магазинам.

Також туристам потрібно знати правила проїзду в громадському транспорті, а також правила дорожнього руху та керування взятим напрокат автомобілем. Взаємини з дорожньою поліцією вимагають особливої уваги, її вказівки треба беззаперечно виконувати. Якщо туриста зупиняє на дорозі поліцейський, не слід відкривати дверцята авто та вибігати йому назустріч. Слід зупинитися, трохи опустити скло, руки покласти поверх керма, демонструючи, що в них нічого немає, потім спокійно чекати, коли поліцейський сам підійде до машини.

В жодному разі не варто намагатися, за звичкою, пропонувати поліцейському будь-який хабар, за це можна потрапити у в'язницю. Не слід сперечатися з поліцейським: довести нічого не вдасться, а ймовірність неприємностей збільшиться в багато разів. При загостренні ситуації треба вимагати дозволу зв'язатися з українським посольством або представником туристичного підприємства та подальші дії узгоджувати саме з ними. Завжди слід діяти урівноважено та впевнено, не підвищувати голос та не розхитувати руками. Такі жести можуть бути розцінені поліцейським як погроза та викликати у відповідь застосування зброї.

У багатьох країнах законами передбачено покарання за «безвинне» знаходження в компанії осіб, які можуть підозрюватися поліцією у здійсненні тих або інших злочинів (контрабанда, продаж наркотиків, вивезення предметів антикваріату тощо). Тому вибір попутників повинен бути дуже уважним, особливо це стосується вихідців з пострадянських країн. При оренді автомобіля в іноземній державі, не слід на дорозі підвозити «голосуючих», не варто також залишати машину відкритою. Краще не зупинятися у безлюдних або небезпечних місцях та не залишати без догляду свої особисті речі та багаж.

Від'їжджаючи у туристичну або екскурсійну подорож, на відпочинок або оздоровлення, турист стикається з цілим рядом проблем, які за збігом

обставин можуть призвести до негативних наслідків для його здоров'я та майна, погано вплинути на настрій або враження від поїздки. Перебуваючи у незнайомому середовищі, що істотно відрізняється від місця постійного проживання, він постійно знаходиться під впливом ризикових факторів та обставин. Турист не знає досконало звичаїв, мови, традицій, побуту, не має імунітету від хвороб, поширених у тій чи іншій місцевості, не пристосований до проживання або інтенсивних навантажень у гірських районах, пустелі, тропіках тощо.

У багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки, потрапляють у складні ситуації, відстають через неухважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, що не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купуються в заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади та ін.

Люди цілком природно прагнуть захиститися від небезпеки, яка загрожує їм втратою життя, здоров'я, житла, майна тощо. Протягом усього історичного розвитку суспільство у кожній сфері своєї діяльності стикається із суперечностями між природою та людиною, а також окремими суб'єктами суспільних відносин. Ці суперечності зумовлюють появу несприятливих подій, які отримали назву «ризиків».

На думку С.С. Осадця, поняття ризику пов'язується з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, невизначеності, непевності, випадковості, збитку. Нині існує нагальна потреба попереджувати та відшкодовувати збитки, що завдають ризиковані обставини. Без цього неможливо забезпечувати безперервність процесу виробництва матеріальних благ, підтримувати належний рівень життя людей. Відносини, що складаються в суспільстві з цього приводу, мають об'єктивний характер та у своїй сукупності формують зміст категорії *«страховий захист»*.

Специфіка цієї категорії зумовлена такими ознаками: випадковістю ризику, незвичайністю заподіяної шкоди, можливістю вираження шкоди в натуральній або грошовій формі, необхідністю попередження або подолання наслідків небажаної події та відшкодування завданих нею збитків. Сутність страхового захисту полягає у нагромадженні та витрачанні грошових ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання та зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат.

Страховання – це вид цивільно-правових відносин метою якого є захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), а також доходів від розміщення фінансового або іншого капіталу таких фондів.

Особисте страхування в туризмі – це вид цивільно-правових відносин між страховою компанією і туристом метою якого є захист його життя, здоров'я та майнових інтересів під час подорожі. Страхування може також здійснюватися туристичними підприємствами, які зазвичай страхують своє

майно, транспортні засоби, фінансові ризики тощо. Ці види страхування в туризмі здійснюються у такому ж порядку, що й страхування у інших галузях економіки (рис. 7.1).

Страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», а також одержали в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Учасників страховика повинно бути не менше трьох. Страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками-резидентами України. В окремих випадках, встановлених законодавством України, страховиками визнаються державні організації, які створені та діють відповідно до Закону України «Про страхування».

Рис. 7.1. Схема особистого страхування туристів, які виїжджають за кордон

Найбільш типовими страховими випадками, що трапляються з туристами є:

- одержання платної медичної допомоги у результаті нещасного випадку, раптового захворювання, що призвело до реальної загрози погіршення здоров'я застрахованої особи або її смерті;
- непередбачена ненавмисна втрата застрахованою особою працездатності;
- непередбачена ненавмисна втрата застрахованою особою багажу, документів або засобів існування;

- непередбачені витрати, пов'язані з виникненням у застрахованої особи загальноцивільної та автоцивільної відповідальності;
- неможливість здійснити туристичну подорож через нещасний випадок, раптове захворювання, смерть родичів, пошкодження або втрату майна застрахованої особи;
- дострокове завершення туристичної подорожі у результаті нещасного випадку або хвороби застрахованої особи;
- невиконання або неповне виконання встановлених договірних зобов'язань туристичних підприємств перед застрахованою особою.

Для комфортного відпочинку під час подорожі, більшість страхових компаній пропонують два договори страхування:

- страховий поліс для тих, хто виїжджає за кордон;
- страховий поліс для подорожуючих по Україні.

Кожний з цих полісів передбачає два види страхування:

- страхування витрат на оплату медичних та інших послуг;
- страхування від нещасного випадку.

Суб'єкт туристичної діяльності, який надає туристичні послуги, зобов'язаний забезпечити страхування туристів та осіб, які їх супроводжують. Для цього договір страхування зі страховиком можуть укласти самі туристи або суб'єкт туристичної діяльності як агент страхової компанії. У першому випадку перевіряється наявність у туриста страхового полісу (рис. 7.2), а його копія додається до договору про надання туристичних послуг, у другому – договір страхування укладається безпосередньо в офісі туристичного підприємства (агента страхової компанії).

The image shows a 'Travel Insurance Policy' document from ERGO. At the top left is the ERGO logo. The title is 'Travel Insurance Policy' and the subtitle is 'Поліс страхового висмоєння за градамі постійного міста жительства'. The policy number is 'VEP 001019'. The document contains a table with the following data:

Страхувальник / Policyholder	Rozhkov Oleg, паспорт 63 № 8409953
Адрес, номер паспорта / Address, passport number	Paris, Stroussay st, 36-8
Випускний лист / Document	1. Rozhkov Oleg
Дата народження / Date of Birth	04.05.1987
Тип ризику / Type of Risk	Програма страхування / Insurance Program
Випускний лист / Document	A
Виконавець / Issuer	ERGO ASSURANCE CHF Телефон: 7 (405) 787 21 28
Обсяг покриття в контексті програми страхування	1. Медичні витрати в очікуванні лікування 2. Непрямі витрати 3. Прямі медичні витрати 4. Оплата лікування
Вартість / Deductible	0
Термін / Term	3
Страхова премія / Premium	EUR / RUB
Період страхування / Period of Insurance	с/Ваш 05.10.2012 до/до 11.10.2012
Страна перебування / Territory	1 Schengen
Всього / Total	
Дата, Подписано / Date of Issue	10.09.2012

A blue circular stamp is overlaid on the document, containing the text 'ERGO РУСЬ' and 'ОАО "ЕРГО РАС"'. The stamp also includes the text 'Поліс страхування' and 'Відомості про страхувальника'.

Рис. 7.2. Страховий поліс для подорожуючих в країни Шенгенської зони

Країни Шенгенської зони

Шенгенська зона включає в себе 26 європейських держав, що приєдналися до однойменної угоди, підписаної в селі Шенген (Люксембург)

в 1985 році. У плані міжнародних подорожей Шенгенська зона діє подібно до єдиної держави з прикордонним контролем на зовнішньому кордоні – при в'їзді та виїзді із зони, але без прикордонного контролю на внутрішніх рубежах держав, що входять у цю зону.

У 1985 році 14 червня було укладено угоду, яка скасовувала паспортний і митний контроль між деякими країнами ЄС. Сам документ набрав чинності в 1995 році, а першими державами – членами Шенгенської зони стали сім країн Європи:

- Люксембург;
- Іспанія;
- Франція;
- Нідерланди;
- Бельгія;
- Німеччина;
- Португалія.

Ця угода дозволила кожному, хто отримав Шенгенську візу, перебувати в будь-якій з країн зони без додаткових супровідних документів.

Через два роки після офіційного підписання до складу увійшли: Італія та Австрія, а також Греція. Поступово і інші держави Європи стали частиною Шенгену – у 2001 році приєдналися: Фінляндія з Данією і Норвегія з Ісландією, а також Швеція. У 2008 році список поповнився Швейцарією, а ще через 3 роки — Ліхтенштейном.

Зараз у складі Шенгенської зони значиться 26 держав:

• Австрія;	• Латвія;	• Словаччина;
• Бельгія;	• Литва;	• Словенія;
• Угорщина;	• Ліхтенштейн;	• Фінляндія;
• Німеччина;	• Люксембург;	• Франція;
• Греція;	• Мальта;	• Чехія;
• Данія;	• Нідерланди;	• Швейцарія;
• Ісландія;	• Норвегія;	• Швеція;
• Іспанія;	• Польща;	• Естонія.
• Італія;	• Португалія;	

У сукупності Шенгенська зона є цільною територією, але не всі її члени мають рівні права голосу. Так, Ісландія, Норвегія і Швейцарія не беруть участь у винесенні офіційних вердиктів Шенгенського комітету. Їх залучають до обговорення, але статусного повноцінного голосу у них немає.

Існують також додаткові умови в деяких країнах Шенгену. Ліхтенштейн, приміром, зберіг за собою право на митний контроль, оскільки не входить у митний союз з ЄС. Тієї ж політики дотримується і Швейцарія.

Дізнавшись про те, наскільки вигідна шенген-віза, країни продовжують прагнути до підписання угоди.

Після скасування прикордонного контролю на своїй території в Шенгенську зону увійдуть:

- Ірландія;

- Румунія;
- Болгарія;
- Кіпр.

Питання про входження Великобританії в Шенген – досить суперечливий і неоднозначний, оскільки держава воліє зберігати паспортний контроль разом з митним в цілях безпеки. Тому стане Великобританія повноцінно застосовувати всі правила Шенгену – відкрите питання.

Шенгенська зона офіційно включає чотири країни, що не входять в ЄС: Ісландія, Норвегія, Швейцарія і Ліхтенштейн, а також де-факто включає ще три європейських мікро-держави: Монако, Сан-Марино і Ватикан, які також не є членами ЄС. Крім того, з боку ще однієї країни, Андорри, відсутній внутрішній прикордонний контроль на кордонах з країнами Шенгенської зони. Всі країни Європейського союзу, крім Великої Британії та Ірландії, які утворили свій Єдиний міграційний простір, зобов'язалися увійти до Шенгенської зони, і всі, крім Румунії, Болгарії, Кіпру та Хорватії, вже зробили це.

На даний момент зона охоплює площу в 4312099 км², на якій проживають понад 400 млн. осіб.

Страховання подорожуючих до Шенгенської зони та інших країн

Страхова компанія "Ю.ЕС.АЙ" надає деякі корисні щодо оформлення страховки.

При виїзді за межі України треба обов'язково потурбуватися про *оформлення медичного страхового поліса*, тому що у випадку виникнення непередбачуваної ситуації, у вигляді проблем зі здоров'ям, раптової хвороби чи травми, тільки страховка забезпечить вам надання необхідної допомоги. При її наявності туристові буде надано належну медичну допомогу безкоштовно.

При особливо серйозному загостренні здоров'я чи травми, туристові допоможуть у транспортуванні до рідної країни. Ось чому перед виїздом за кордон потрібна страховка на візу від надійної страхової компанії.

Які переваги надає страховка Шенген? Якщо ви плануєте відвідати одну з країн ЄС, то наявність страхування є *обов'язковою умовою отримання дозволу на в'їзд чи оформлення візи*. До того ж треба заздалегідь підготуватися до різних ситуацій, особливо, якщо мова йде про тривале відрядження. Відомо, що хвороба чи гострий біль може застигнути зненацька у найбільш невідповідну годину.

Навіть якщо людина вважає, що її здоров'я на дуже високому рівні, вона може потрапити в якусь неприємну ситуацію, яка буде потребувати звернення до лікаря. А вартість медичних послуг за кордоном дуже висока. Туристові може просто не вистачити грошей на послуги кваліфікованих лікарів чи перебування в медичному закладі. Якщо він заздалегідь придбає страховий поліс для Шенгенської візи, ціна на медичні послуги буде

нульовою. Тому треба розглядати страховий поліс не як обов'язок, а як гарант безпеки туриста на випадок проблем зі здоров'ям.

Як оформлюється страховка Шенген? Страховий поліс до країн ЄС має бути оформлений згідно з наступними вимогами:

- умови надання послуг мають відповідати Рішенню Ради ЄС 2004/17 стосовно страхування подорожуючих, яке є обов'язковим з 2012 року;
- поліс має бути надано зацікавленим особам у друкованому форматі;
- страхова сума має становити мінімум 30 000 євро;
- строк страхування – планований термін відвідування країни плюс 15 днів;
- страховий документ має містити як мінімум основні персональні дані та місце проживання особи.

Оформлення документів має проводитися в Україні ще до виїзду. При оформленні візи треба звертатися тільки до страхової компанії, яка має договір з ліцензованим міжнародним страховальником.

Скільки коштує страховий поліс для Шенгенської візи? Якщо туристові потрібна страховка на візу, ціна буде коливатися в залежності від кількох факторів, серед яких: країна відвідування; термін перебування в країні; страхова сума; мета поїздки; вік та стан здоров'я особи. У випадку, коли оформлюється страховка на робочу візу, ціна буде трохи вищою і залежатиме від професії, умов праці та рівня небезпеки конкретного місця роботи.

Страховка для візи при подорожі до інших країн світу. При відвідуванні будь-якої країни потрібно потурбуватися про свою безпеку та застрахуватися на випадок проблем зі здоров'ям. Медичний страховий поліс для візи не є обов'язковим у деяких країнах світу, але для туриста він потрібен у кожній подорожі.

Заплативши один раз перед поїздкою невелику суму він убезпечить себе від труднощів та великих грошових втрат. Найдорожча страховка на візу буде для країн Північної Америки, Австралії, деяких держав Південної Америки.

Види страхування у туристичній діяльності

Медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Одним із основних видів страхування в туризмі є медичне страхування, яке покриває всі витрати туриста на медичні послуги, послуги стаціонарного лікування, перевезення машиною швидкої допомоги, придбання ліків, догляд за хворим, а у випадку смерті за кордоном – транспортування тіла на батьківщину.

Не менш важливим є страхування від нещасних випадків. Страховим випадком визнається: смерть застрахованого, яка настала в результаті нещасного випадку, що відбувся із застрахованим під час дії договору страхування, інвалідність, одержана в результаті нещасного випадку, часткова втрата працездатності в результаті нещасного випадку, який стався під час дії договору страхування.

Страховання цивільної відповідальності передбачає цивілізоване вирішення конфліктних ситуацій в суді, юридичну допомогу та відшкодування збитків у разі, якщо турист з необережності заподіяв шкоду майну чи здоров'ю третіх осіб. Так, при заняттях активним відпочинком, наприклад, катанні на лижах, велика ймовірність потрапити в ситуацію (зіткнення, падіння), яка спричинить травми або псування майна третіх осіб, зокрема, орендованого спортивного інвентарю. Висування фінансової претензії в цих випадках – звичайна практика, особливо в країнах Західної Європи. Таке страхування дозволить туристу отримати юридично-правову допомогу для захисту своїх інтересів за кордоном.

Страховання багажу забезпечить туристу компенсацію витрат на придбання речей першої необхідності у разі тривалої затримки багажу або відшкодування збитку внаслідок крадіжки, втрати, псування багажу під час перельоту. Повна втрата, часткове пошкодження або зникнення багажу можуть також відбутися внаслідок стихійних лих (граду, бурі, повені, пожежі), дорожньо-транспортної пригоди або нещасного випадку.

Страховання від невіїзду дозволить туристу уникнути фінансових втрат у випадку неможливості здійснення запланованої подорожі або її дострокового переривання. Якщо клієнт не може здійснити поїздку з поважної причини (госпіталізація або смерть родичів, повістка до військкомату або виклик на судовий розгляд, пожежа в будинку, неотримання в'їзної візи), страхова компанія відшкодує вартість туру.

Страховання невідкладної допомоги (Assistance Insurance) – це специфічний вид страхування, метою якого є негайне надання застрахованій особі допомоги у певних надзвичайних ситуаціях. Якщо в класичному страхуванні йдеться про відшкодування збитку, то у страхуванні невідкладної допомоги – про надання послуги у формі негайної допомоги.

Елемент відшкодування у страхуванні невідкладної допомоги відіграє другорядну роль, на перший план виходить елемент послуги з безпосереднього надання такої допомоги. Наприклад, при аварії автомобіля на дорозі метою страхування невідкладної допомоги буде виклик ремонтників на місце події та буксирування автомобіля до ремонтної майстерні, сам ремонт безпосередньо оплачується власником автомобіля з особистих коштів або за рахунок автотранспортного страхування.

Аналогічно робиться у ситуації, пов'язаній із захворюванням застрахованої особи. Компенсація витрат на лікування буде предметом медичного страхування, а послуга виклику лікаря у нічний час або термінова госпіталізація – предметом страхування невідкладної допомоги. У страхуванні невідкладної допомоги страхова компанія виступає тільки організатором надання послуги, тобто посередником між установою, котра безпосередньо надає послугу та застрахованою особою.

Кожна страхова компанія, яка надає послуги невідкладної допомоги, має у своєму розпорядженні мережу чергових центрів та бюро, розташованих у регіонах, на які поширюється дія поліса. У разі настання страхового випадку застрахована особа має зателефонувати в один із центрів, номери

телефонів яких вказуються на страховому полісі. Черговий центр передає виклик у найближче бюро, яке безпосередньою організовує послуги, та підтверджує, що усі витрати буде оплачено. Чим більше в компанії таких чергових центрів та бюро, тим швидше вона зможе організувати надання допомоги.

Варто окремо зазначити, що при особистому страхуванні туристів до страхових подій іноді відносять короточасні несподівані та ненавмисні захворювання (отруєння, травмування), але тільки у місцях, передбачених туристичною путівкою, та під час проведення заходів, зазначених у маршруті туру. Наприклад, страховою подією вважається отруєння, отримане тільки у місцях харчування, передбачених програмою туру, а не у випадкових барах, кафе та інших закладах харчування. Крім того, страховими подіями при особистому страхуванні туристів не можуть вважатися хронічні інфекційні або рецидивні захворювання (серцево-судинні, онкологічні, туберкульозні).

Оскільки в Україні турист може придбати страховий поліс в будь-якій страховій компанії, перед подорожжю йому слід поцікавитися умовами страхування, зокрема, за якими страховими подіями здійснюється страхування і чи залишає страховик за собою право не виплати страхової суми, якщо турист порушить або не виконає хоча б одну з перерахованих в договорі умов.

Як правило, не підлягають відшкодуванню витрати, пов'язані з наданням послуг невідкладної медичної допомоги у випадках, якщо:

- подорож була здійснена з метою одержання лікування;
- страховий випадок відбувся у результаті прямого або непрямого впливу радіоактивного опромінювання;
- страховий випадок відбувся у результаті самогубства, замаху на самогубство, навмисних дій;
- витрати, пов'язані із захворюваннями, які потребували лікування ще до початку подорожі. Виняток становлять ситуації врятування життя, зняття гострого болю або обов'язкового медичного втручання для запобігання тривалої непрацездатності;
- витрати, пов'язані з курсом лікування, розпочатим до та продовженим під час дії договору страхування, або якщо подорож здійснювалася незважаючи на наявність медичних протипоказань;
- витрати, пов'язані з вагітністю на пізніх термінах, абортами (за винятком змушеного переривання вагітності, що стало наслідком нещасного випадку) та родами;
- витрати, пов'язані з нервовими або психічними захворюваннями та їх загостренням, а також станами, що не стабілізувалися до дати від'їзду;
- витрати, пов'язані з венеричними захворюваннями, СНІДом або аналогічними синдромами;
- витрати, пов'язані з інтоксикацією організму після вживання алкогольних напоїв або наркотиків;
- витрати, пов'язані з будь-яким протезуванням, включаючи стоматологічне та офтальмологічне;

- витрати, пов'язані з косметичною або пластичною хірургією, якщо вона не була обумовлена травмою, отриманою у результаті нещасного випадку в період страхування.

У разі необхідності страхова компанія визначає порядок повернення застрахованої особи на батьківщину з використанням санітарної авіації, рейсового літака, поїзда, санітарної машини. Існує також можливість супроводження пацієнта під час повернення лікарем або санітаром. У випадку смерті застрахованої особи страхова компанія оплачує репатріацію останків до місця поховання після оформлення усієї необхідної документації.

Якщо у результаті настання страхового випадку застраховану особу було госпіталізовано та ситуація вимагає присутності його родича, страхова компанія забезпечує йому проїзд, але всі інші витрати, пов'язані з перебуванням родича застрахованої особи, не оплачуються.

Якщо ж у результаті нещасного випадку або хвороби застрахованої особи неповнолітні діти, що подорожують разом з нею, залишилися без нагляду, страховик гарантує організацію та оплату їх дострокового повернення додому.

При оформленні страхового полісу слід обов'язково звернути увагу на розмір страхового покриття. Для поїздок в країни Європейського союзу, згідно Візового кодексу ЄС, воно має бути не менше 30 тис. євро на кожну застраховану особу. Для подорожей у екзотичні країни (Таїланд, Малайзія, Індія, Шрі-Ланка), або у віддалені острівні держави (Мальдівські та Карибські острови), а також в ОАЕ, Китай, Японію, Австралію, країни Північної та Південної Америки, рекомендується використовувати страхове покриття не менше 50 тис. дол./євро.

Якщо турист планує провести свій відпочинок активно, наприклад, кататися на гірських лижах, санях, ковзанах, мотоциклах, водних лижах, займатися дайвінгом, брати участь в аматорських спортивних змаганнях, кататися на тваринах чи займатися іншими активними видами спорту з підвищеним ризиком для життя, це обов'язково має бути враховано у страховому договорі. До страхового стандартного тарифу в такому випадку буде застосована надбавка.

Страховий платіж для громадян, що виїжджають за кордон, залежить від комплексу послуг, запропонованих страховою компанією, суми страхового покриття та країни, куди людина здійснює подорож. На практиці зустрічаються різноманітні ліміти страхового покриття (розмір максимальної страхової виплати) - від 1 тис. до 100 тис. дол. США. Враховуючи досвід туристичного страхування можна визначити такі основні фактори, що впливають на розмір страхового тарифу:

1. *Вік застрахованого.* Страхові компанії передбачають знижки для дітей віком 5-16 років. Для застрахованих осіб, вік яких перевищує 60-70 років, тарифи зростають у 1,5-3 рази, оскільки ризик раптового захворювання або нещасного випадку для цієї вікової категорії істотно збільшується.

2. *Країна поїздки.* Мінімальні страхові тарифи встановлюються для країн Центральної та Західної Європи. Для подорожей в інші держави тарифи

можуть збільшуватися у 1,5-2 рази. Це пов'язано з високими цінами на медичні послуги та віддаленістю або недоступністю окремих територій.

3. *Тривалість поїздки.* Зазвичай із збільшенням тривалості закордонної подорожі страхова премія в розрахунку на один день страхування туриста пропорційно зменшується.

4. *Мета поїздки.* Страхові компанії, як правило, встановлюють мінімальні тарифи для туристичних подорожей та підвищені – для екстремальних турів, спортивних походів або змагань.

5. *Спосіб продажу.* Як правило, страхові компанії передбачають значні знижки для туристичних груп залежно від кількості застрахованих осіб. З цієї причини дешевшими для клієнтів є страхові поліси, реалізовані через туристичні підприємства.

6. *Ліміт страхової відповідальності страховика.* При збільшенні ліміту страхової відповідальності страховика розмір страхового тарифу в розрахунку на один день відповідно зростає.

Питання для обговорення

1. Поясніть, для чого необхідне страхування у туристичній діяльності.
2. Охарактеризуйте схему особистого страхування туристів, які виїжджають за кордон.
3. Назвіть найбільш типові страхові випадки, що трапляються з туристами.
4. Складіть список країн Шенгенської зони.
5. Назвіть особливості страхування подорожуючих до Шенгенської зони та інших країн.
6. Опишіть вимоги щодо оформлення страхового полісу до країн Шенгенської зони.
7. Поясніть, від чого залежить вартість страхового полісу для Шенгенської візи.
8. Охарактеризуйте види страхування у туристичній діяльності.
9. Назвіть випадки, коли не підлягають відшкодуванню витрати, пов'язані з наданням послуг невідкладної медичної допомоги.
10. Поясніть, як визначається розмір страхового покриття при оформленні страхового полісу.
11. Обґрунтуйте розмір страхового тарифу в залежності від різних чинників.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 442–474.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 40–55.
3. Безпека туристичних подорожей та страхування. Режим доступу: https://pidru4niki.com/2015060965060/turizm/bezpeka_turistichnih_podorozhey_s_trahuvannya.

4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
5. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
6. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
7. Скільки країн входить до Шенгенської угоди? Режим доступу:<https://businessvisit.com.ua/uk/vizi/pitannya-vidpovidi-vizi/skilki-krayin-v-shengeni/>
8. Страхування подорожуючих до Шенгенської зони та інших країн. Режим доступу: <https://usi.net.ua/korysni-porady/144-strakhovka-shenhen>.
9. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 599 с.
10. Шенгенська зона. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шенгенська_зона.

2.8. Аналіз ризику подорожей різними видами транспорту

Мета роботи: ознайомитись з основними перевагами і недоліками подорожей різними видами транспорту та провести аналіз їх ризиків.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий аналіз основних переваг і недоліків подорожей різними видами транспорту, аналіз їх ризиків та півбесіда з викладачем після перевірки роботи.

Плюси і мінуси подорожей різними видами транспорту

Збираючись у відпустку або в ділову поїздку, варто серйозно поставитися до пошуку підходящого вам виду транспорту, який доставить до місця призначення. На щастя, вибір невеликий: потяг, літак, автомобільний, водний транспорт. Особливо романтичні натури можуть віддати перевагу піший туризм. Буде доречним вивчити плюси і мінуси подорожей різними способами перед прийняттям остаточного рішення.

Авіанерельоти

Літак – наймолодший вид транспорту. З усіх способів подорожувати він викликає найбільші побоювання і тривогу. Але більш розумно при виборі розглянути плюси і мінуси подорожі на літаку.

Переваги перельотів:

- Переміщення з високою швидкістю, що робить подорож менш стомлюючим.
- Високий сервіс на борту: пасажери можуть замовити їжу та напої, гортати газети і журнали, дивитися фільми.
- Максимальний комфорт завдяки зручним кріслам.
- Прекрасний вид в ілюмінаторах: можливість бачити землю з висоти польоту птахів.
- Цілодобове замовлення квитків по телефону або в онлайн-режимі.
- Тільки на літаку можна потрапити в усі куточки світу, де не ходить інший транспорт.

Мінуси авіатранспорту:

- Дорогі квитки, навіть при бронюванні заздалегідь.
- Необхідність проходити процедуру реєстрації та огляду багажу, що займає час.
- Здача і отримання багажу теж вимагають додаткового часу.
- У деяких випадках є необхідність пересадки і очікування наступного рейсу.
- Найбільш ризикований транспорт щодо аварій, навіть від невеликої несправності.
- Проблеми з заколисуванням і страхом висоти у деяких пасажирів.
- Сильна залежність від погодних умов: грози, туману, заметілі та, як наслідок, скасування рейсів;

- Дискомфорт або навіть страх у зонах турбулентності.
- При тривалому перельоті важко всидіти навіть в самому комфортному кріслі.
- Обмеження на користування мобільними телефонами.

Незважаючи на недоліки, на сьогоднішній день авіатранспорт найбільш швидкий спосіб пересування. Його віддають перевагу більшість людей, які цінують свій час і комфорт.

Залізниця

Поїзд – найбільш зручний вид наземного транспорту для подолання великих відстаней, коли в запасі є достатньо часу. Для тих, хто сумнівається у виборі нижче подано опис плюсів і мінусів подорожі на поїзді.

Переваги:

- Низька вартість квитків.
- Гарне співвідношення комфорту і ціни: можливість пересуватися, зручно їсти і спати лежачи.
- Проста і швидка процедура посадки та перевірки квитків та документів.
- Можливість вибору різних рівнів швидкості (експрес) та комфорту: плацкарт, купе, спальний вагон.
- Відсутня перевірка багажу і занепокоєння за його схоронність, на відміну від літака.

Недоліки:

- Тривалість подорожі, тому для тих, хто поспішає, поїздка на поїзді не підійде.
- Некомфортний мікроклімат в вагонах старого зразка: холод взимку та спека влітку.
- Тряска і стукіт коліс, які заважають комфортно спати.

Незважаючи ні на що, їхати в поїзді дуже цікаво: змінюються види за вікном і попутники, міста і вокзали.

Автомобіль

Вирушаючи в дорогу на власному або взятому напрокат авто, туристи беруть на себе обов'язки і турботи, пов'язані з самим транспортом і побудовою маршруту. Які ж плюси і мінуси подорожі на машині?

Переваги:

- Відсутня суворя прив'язка до часу, на такий вид транспорту неможливо запізнитися.
- Мандрівники самостійно обирають або змінюють маршрут і швидкість пересування, місця зупинок для відпочинку і їжі, огляду місцевих красот і визначних пам'яток.
- Немає необхідності купувати квитки і турбуватися про їх наявність.
- В якості багажу автолюбитель бере все необхідне, а не те, що можна чи зручно нести.

Недоліки та складності:

- Для міжнародних поїздок вимагається оформлення транзитної візи в країни, що знаходяться на шляху прямування.
- Перед подорожжю транспорт слід привести в належний технічний стан, щоб уникнути поломок і штрафів.
- Турботи про страховку, поповнення запасів палива, виборі ночівлі, непередбачених ситуаціях лягають на плечі мандрівника.
- Знаходження за кермом більше 12 годин може бути небезпечним, потрібна зупинка або підміна водія.

Для найбільшого комфорту краще вибрати поїздку в трейлері — будинку на колесах. У них можна спати, не витрачаючись на готелі, приймати та готувати їжу, для цього до послуг мандрівників плита і мийка. Тут є не тільки опалення та кондиціонер, але навіть душ і біотуалет.

Морська подорож

Відпочинок на круїзному лайнері – самий романтичний спосіб провести вільний час. До того ж сучасні лайнери більше схожі на міста розваг, ніж на звичайний водний транспорт. Але для повноти картини слід описати і плюси, і мінуси подорожі на кораблі.

Переваги:

- Більшість розваг входять у вартість поїздки: басейн, фітнес і тренажери, лазня і сауна, салон краси, кафе, бар або ресторан, кінотеатр або бібліотека, боулінг або каток.
- Пасажири завжди в курсі подій, щодня отримують проспекти з описом погоди і розкладом екскурсій і заходів.
- Для дітей є різні клуби з аніматорами, які доглянуть за ними поки батьки відпочивають.
- Мандрівник вже знаходиться на курорті, але бонусом отримує можливість подивитися різні країни.
- Немає необхідності носити з собою багаж і змінювати нічліг, відвідуючи країни і міста. Валізу і ліжко завжди в каюті.

Недоліки:

- Не всім по душі постійно знаходиться серед величезної кількості людей на обмеженій території.
- Короткі зупинки у портах: мало часу на огляд визначних пам'яток.
- Ризик запізнитися на корабель, загубившись в одному з незнайомих міст.
- Перебуваючи в морі: немає можливості полежати на пляжі і купатися, а басейн кишить людьми.
- Морська хвороба. Хоча величезні сучасні лайнери спеціально обладнані для мінімізації хитавиці.

Облаштування корабля та програма круїзу здатні задовольнити широке коло інтересів різних категорій людей.

Плюси і мінуси подорожей з рюкзаком

Піші походи, як вид туризму і подорожей, не втрачають своєї популярності. Трекінг дозволяє побувати в тих місцях, куди не добереться жоден вид транспорту. Плюси і мінуси подорожі пішки особливо слід враховувати, вирушаючи в перший похід.

Переваги:

- Низька вартість: можливість відпочити і подивитися світ при мінімальних витратах.
- Піший турист бачить набагато більше, ніж мандрівник на екскурсійних маршрутах.
- Свобода дій: відсутність прив'язки до розкладом транспорту, можливість варіювати час та географію подорожі.
- Найпростіший вид відпочинку, без потреби обліку розпорядку готелів або транспортних черг на митниці.

Складності:

- Відсутній звичний для жителя міста комфорт.
- Потрібен певний рівень фізичної підготовки.
- Залежність від погодних умов: продовжувати пересування по маршруту в дощ, вітер і холод не особливо приємно.

Вибираючи піший туризм, мандрівник майже безкоштовно отримує не тільки можливість відвідати нові місця, але і велику користь для здоров'я.

Таким чином, вирушаючи в дорогу і зважуючи плюси і мінуси подорожей, не варто думати про можливі неприємності, адже повної безпеки не гарантує ні один вид транспорту. Краще виберіть відповідний спосіб пересування і отримуйте задоволення від поїздки!

Класифікація транспортних подорожей і транспортних засобів

Подолання простору – одна з найважливіших передумов туристської подорожі. Послуги перевезення – постійний компонент у структурі туристської справи.

Перевезення – це сукупність засобів транспорту, шляхів сполучення, засобів управління і зв'язку, а також різноманітних технічних пристроїв, механізмів і споруд, що забезпечують їхню роботу. До засобів транспорту належить рухомий склад різних видів транспорту – локомотиви, вагони, морські й річкові судна, літаки, автобуси, автомобілі тощо.

Шляхи сполучення – це автомобільні дороги, залізничні й водні шляхи, повітряні лінії, монорейкові й канатні дороги, спеціально змонтовані для руху транспорту та перевезення вантажів і пасажирів.

До споруд, що забезпечують роботу транспорту, належать локомотивні й вагонні депо, гаражі, стоянки, автобази, станції техобслуговування, пасажирські станції, вокзали, літовища, пристані.

Розвиток туризму і транспорту тісно пов'язаний і взаємозумовлений процес. Загальновизнано, що туризм як масове соціально-економічне явище став наслідком виникнення і розвитку транспорту. Ті види транспорту, що з'явилися пізніше, здійснювали ще більший вплив на розвиток туризму.

Високі темпи зростання обсягів туристських поїздок, що спостерігаються в останні десятиріччя, безпосередньо пов'язані з досягненням науково-технічного прогресу в галузі транспорту. Прикладом є будівництво морських пасажирських кораблів з великою тоннажністю, які можуть перевозити 2-3 тис. мандрівників, або введення в експлуатацію літаків, які беруть на борт 350-400 осіб. Для короткочасних подорожей використовують двоповерхові автобуси й вагони, що мають значно більшу кількість місць, ніж транспортні засоби попередніх років.

З інтенсивним зростанням кількості туристських поїздок здійснюється будівництво нових літовищ, залізничних і морських вокзалів, інших споруд, розширюються чинні потужності, збільшується їхня пропускна спроможність. Якісне вдосконалення матеріально-технічної бази транспорту, пов'язане з розвитком туризму, визначається передусім активними вимогами туристів до комфорту, безпеки, швидкості й зручності під час подорожі. Конкретно воно здійснюється за такими напрямками:

- збільшується технічна швидкість транспортних засобів. У повітряному транспорті, наприклад, максимальна швидкість з 400-500 км/год у 50-ті роки ХХ ст. досягла сьогодні 900-1000 км/год. На залізничному транспорті деяких країн швидкість поїздів досягає 160-200 км/год, а на деяких дільницях – 250 км/год. Якісне покриття автодоріг, як і технічне вдосконалення конструкцій сучасного автомобіля, збільшило швидкість його руху (140-160 км/год);

- скорочується час подорожі завдяки встановленню прямих транспортних сполучень на основних напрямках туристських потоків;

- останнім часом значно підвищена комфортність транспортних засобів. Поліпшено інтер'єр, що особливо характерно для тих засобів, якими найчастіше користуються туристи.

Специфіка туристського споживання визначає велике значення якісних показників у виборі того чи іншого транспортного засобу. В окремих країнах введені категорії транспортних засобів. Наприклад, у ФРН ще 1974 р. була введена зіркова категоризація автобусів. У її основі лежать певні вимоги і стандарти, конкретизовані за 25 пунктами, від яких залежить якість транспортних послуг. Найважливішими з них є: відстань між сидіннями, висота і кут відбивання світла вікнами, стан і наявність аудіо- та відеотехніки, системи кондиціонування повітря, параметри багажного відділення, ступінь ізоляції від довкілля, наявність туалету, ступінь обладнання автобуса столиками, холодильником, гардеробом тощо. За конкретними показниками туристські автобуси поділяють на чотири категорії – від однієї до чотирьох зірок.

У туристській практиці застосовують також транспортні засоби, як, наприклад, рикші, велорикші, вози, запряжені кіньми, верблюдами, биками тощо, а також коні й верблюди для верхової їзди. Ці транспортні засоби переважно застосовують у пересуванні туристів на маршруті.

Транспортні подорожі розглядають як самостійний вид туризму. Транспортні подорожі – це подорожі організованих груп туристів за

путівками (ваучерами) за розробленими маршрутами з використанням різноманітних транспортних засобів. Їх класифікують за такими ознаками:

- засобом пересування на маршруті (залізницею, автомобільний, авіаційний, морський, комбінований);
- видом транспорту, яким користуються (поїзди, автобуси, літаки, теплоходи, пароми, яхти, човни);
- побудовою маршруту (лінійний, кільцевий, радіальний, комбінований);
- сезонністю (цілорічні, сезонні, разові);
- тривалістю подорожі (короткотермінові, багатоденні, типу „Уікенд”).

Найбільшою популярністю користуються автобусні, авіаційні, залізничні подорожі (майже 88% від загального обсягу транспортних подорожей). Туристська транспортна подорож реалізується декількома видами транспорту: залізничним + автобусним (легковий автомобіль), авіаційним + автобусним і т.ін. Наймобільніший вид транспорту – автобус і легковий автомобіль використовують як на самостійному маршруті, так і у вигляді трансферного транспорту, що доставляє туристів з левовища (вокзалу) до готелю і навпаки.

У плануванні подорожі турист враховує такі чинники, як швидкість прибуття до кінцевого пункту, комфорт подорожі, вартість, можливість перевозити багаж, його вага, можливість зупинитися на маршруті, умови харчування, рівень шуму, вібрації, умови для сну і відпочинку, можливість якнайбільше і якнайповніше оглянути довкілля і, звичайно, безпека.

За пріоритетністю ці вимоги розташовані в такій послідовності:

- безпека подорожі;
- вартість та різноманітні знижки й пільги;
- комфортабельність;
- швидкість доставки;
- інші чинники.

Чим більший набір позитивних чинників, тим вища вартість транспортної подорожі, однак жодний транспортний засіб не задовольнить усього комплексу вимог.

Перевезення туристів повітряним транспортом здійснюють як рейсовими, так і чартерними літаками. Туристи користуються послугами як національних, так і закордонних перевізників.

Авіаційні подорожі здійснюються на регулярній, сезонній або разовій основі.

Туристів перевозять на внутрішніх водних артеріях спеціальними річними (в деяких випадках класу «ріка-море») комфортабельними пароплавами місткістю 250, 300 і 400 пасажирів. Каюти поділяються на одномісні, двомісні, три-чотиримісні й сімейні. Пароплави цього класу обладнані усіма атрибутами комфорту і відпочинку: м'якими меблями в каютах, кондиціонерами, холодильниками, міні-баром; до послуг пасажирів солярії, бари, сауни, музичні салони, відео кінозали. На морських міжнародних лініях працюють переважно багатопалубні

висококомфортабельні круїзні судна місткістю від 96 до 788 пасажирів. До цих атрибутів комфорту слід додати обладнані бізнес-класи для семінарів і симпозіумів, басейни, ліфти, спортивний комплекс, можливість приймати на борт туристів з автомобілями, телефонізація, комплекси побутових послуг. Водні туристські мандрівки й екскурсії здійснюються також на інших транспортних засобах: річкових «трамваях», підводних човнах, яхтах, вітрильниках, катамаранах, човнах, байдарках, плотах тощо.

У туристському сполученні залізницею використовують спеціалізовані туристські потяги, що працюють як у графіковому, так і спеціальному режимі руху. Вони складаються із 12 пасажирських вагонів, 2-3 вагонів-ресторанів, вагона-клубу.

Реалізація залізничних туристських подорожей пов'язана з будівництвом пунктів тривалого відстою поїздів і їх забезпечення потрібними засобами. Переважно залізничні подорожі планують в режимі кільцевого маршруту. Перелічені транспортні засоби, як правило, не є власністю туристських компаній і використовуються як фрахт, оренда тощо. Розвиток туризму суттєво змінює систему транспортного обслуговування. Зростання кількості подорожей і особливо їх концентрація в певний період року потребує вдосконалювати інформаційну систему на транспорті, поліпшувати обслуговування клієнтів-туристів у період, що передує початку їхньої подорожі. Для задоволення цих вимог на транспорті вводиться нова техніка для служб інформації і резервування місць на транспортних засобах. Наука організаційних змін у транспортному обслуговуванні туристів пов'язана з потребою поєднати транспортне пересування з елементами туристського обслуговування загалом. Наприклад, у повітряному транспорті вводяться чартерні подорожі, або інклюзив-тури, які пропонують туристам прямі транспортні сполучення і низку додаткових туристських послуг, що входять до загальної вартості путівки. Встановлюється загальна ціна на весь комплекс послуг, враховуючи і повне транспортне забезпечення. Ціна такої подорожі (інклюзив-туру) менша від ціни всіх послуг окремо, у разі їх роздрібного придбання.

Особливою формою туристської подорожі є круїзи. Круїзом називається туристська поїздка на водному або залізничному транспорті, де безпосередньо на транспортному засобі забезпечуються перевезення, ночівля, харчування і програма обслуговування поза транспортними засобами під час тривалих стоянок.

Сьогодні все частіше використовують круїзні кораблі для проведення своїх заходів організатори симпозіумів, конференцій і фестивалів. На світовому ринку круїзного судноплавства з'явився термін „конгресний туризм”.

Цікавою і перспективною формою відпочинку і лікування людей є оздоровлювальні круїзи. Вони суміщують морську подорож і лікування захворювань. Найскладнішим видом цього типу круїзів є лікувальні рейси. Першовідкривачами «плаваючих клінік» є німці.

У науковій літературі з туризму виокремлюють освітні рейси. Поширеними стають комбіновані круїзи.

Обслуговування залізничним транспортом

Основа діяльності залізничного пасажирського транспорту – здійснення міжнародних і внутрішніх перевезень між містами або регіонами, тобто надання послуг з перевезення.

Залізничний транспорт характеризується високою регулярністю роботи незалежно від кліматичних умов і пори року. Він забезпечує велику перевізну здатність, володіє достатньо високими швидкостями для доставки пасажирів, значною маневреністю у використанні рухомого складу, а також має порівняно низьку ціну за перевезення. Ставлення туристської клієнттури до залізничного транспорту визначається такими характеристиками, як надійність, безпека, зручність.

Для виконання пасажирських перевезень залізниця має у своєму розпорядженні технічні засоби, враховуючи рухомий склад, різноманітну техніку пасажирського господарства, пасажирські станції і вокзали. Більшість залізничних станцій має засоби, призначені для обслуговування туристів. Це зали очікувань, камери схову, платформи для посадки і висадки пасажирів, багажні відділення. Є також спеціальні пасажирські станції з великими вокзалами.

Вокзали – це споруди, призначені для обслуговування пасажирів. Залежно від призначення приміщення вокзалу поділяють на:

◆ *операційні*: вестибюль, довідкове бюро, касова зала, приміщення для приймання і видачі багажу, пошта, телеграф;

◆ *культурно-побутового обслуговування пасажирів*: зали очікування, ресторани, буфети, кімнати відпочинку, перукарні;

◆ *адміністративно-службові*: кабінети начальника вокзалу, чергового.

Працівник туристського підприємства повинен знати види залізничних сполучень, типи поїздів і вагонів.

На залізниці розрізняють декілька видів сполучень: *пряме, місцеве, приміське, міжнародне, змішане*. *Прямим* сполученням називають поїздку пасажирів в межах двох або більше залізницями. *Місьцевим* – поїздку пасажирів у межах однієї залізниці, але не в приміському сполученні. *Приміське* сполучення – це поїздка пасажира в межах приміських зон, але не більше 150 км. *Міжнародне* сполучення – це поїздка пасажирів залізницею двох і більше держав. *Змішане* сполучення – це поїздка з використанням декількох видів транспорту.

Залежно від швидкості руху бувають швидкісні й пасажирські поїзди. Їх поділяють на:

◆ дальні – курсують на відстані понад 700 км;

◆ місцеві – від 150 до 700 км;

◆ приміські – до 150 км.

У Європі прийнята така класифікація поїздів:

◆ TD – міжконтинентальний експрес;

- ◆ JS – міжнародний експрес;
- ◆ JCL – швидкісний суперекспрес;
- ◆ TEE – фірмовий експрес;
- ◆ EC – швидкісний експрес.

Якість обслуговування на залізничному транспорті залежить від виду потягу (поштовий, пасажирський, швидкий, фірмовий) і класу розміщення (загальний, плацкартний, м'який, спальний вагони).

За міжнародними правилами послуги спальних вагонів належать до послуг засобів колективного розміщення, а послуги вагонів-ресторанів – до послуг харчування.

За договором залізничного перевезення, залізниця зобов'язується перевезти пасажирів і його багаж до пункту призначення, надавши йому місце в поїзді згідно з купленим квитком, а пасажир зобов'язується сплатити вартість проїзду за встановленим тарифом, а у разі перевезення багажу понад встановлену норму – його вартість.

Факт укладення договору перевезення засвідчує квиток.

Вартість послуг перевезення містить:

- ◆ оплату права проїхати дорогою на певну відстань за тарифом перевезення;
- ◆ вартість плацкарти (право пасажирів на спальне місце у вагонах різного класу);
- ◆ плату за страхування від нещасного випадку;
- ◆ комісійний збір за послуги з попереднього продажу квитків та ін.

Іноді до вартості послуг додають різні місцеві збори і доплати, наприклад, за доставку квитків додому або на роботу. Додаткові послуги (харчування, напої, постільна білизна) надаються за окрему плату.

На залізничному транспорті існує поняття – *композиція потягу*, його складу. Під цим поняттям розуміють порядок розташування у складі пасажирського потягу різного типу вагонів, тобто схему складу потягу. Щоб поліпшити використання пасажирських вагонів велике значення має уніфікація, тобто одноманітність схем складу потягу. До складу потягу, звичайно, входять такі вагони: 1-2 м'яких, 5-8 купейних, 7-8 плацкартних, 1 вагон-ресторан, багажні й поштові вагони. Для туристсько-екскурсійного потягу далекого сполучення прийнята єдина система формування потягу. Якщо потяг має три вагони-ресторани, то їх розміщують під номерами 4, 8, 12, якщо два вагони-ресторани, то їхні номери переважно 6 і 10.

Найпоширенішими для туристсько-екскурсійних потягів є цільнометалевий купейний вагон, в якому є 10 купе на 38 місць.

Існує три види туристських залізничних перевезень:

- формується повністю турпоїзд;
- у поїзді виділяють один вагон для туристів;
- туристи їдуть самостійно.

Останнім часом в Україні чартерні перевезення на спеціальних туристських поїздах по лінійних, кільцевих і радіальних екскурсійних маршрутах практично не здійснюються.

Обслуговування автомобільним транспортом

Автобусний транспорт забезпечує перевезення туристів на великі відстані (за розкладом або поза ним) й одноденні екскурсійні поїздки. Автобуси використовують і для організації трансферу, а також на всерединімаршрутному пересуванні туристів у країні перебування.

Пасажирський автомобільний транспорт, який використовується для перевезення туристів, представлений різноманітними видами автобусів. Вони відрізняються за своїм призначенням і місткістю. Призначення автобуса визначає його конструкцію. За своїм призначенням автобуси поділяють на міські, приміські, міжміські, міжнародного призначення (туристські).

Автобус як туристський транспортний засіб найвигідніший під час короточасних туристських поїздок, міських оглядових екскурсій, поїздок пам'ятними місцями, групових туристських подорожей з різною метою, подорожей для участі у спеціальних подіях. Туристські фірми використовують автобуси для відвідування туристами концертів, спортивних та культурних заходів, обслуговування конгресів, ярмарків, виставок. Фактично автобус – єдиний транспортний засіб для виконання так званих трансфер-перевезень туристів на відрізках маршруту: летовище-готель-летовище, вокзал-готель-вокзал.

Позитивне уявлення про автобус як туристичний транспортний засіб, містить такі характеристики, які вирізняють його серед туристської клієнтури:

- ◆ зручний, доступний;
- ◆ практичний, не потребує особистої ініціативи для резервування місць, використання додаткових транспортних засобів;
- ◆ комфортний для сидіння, огляду довкілля, обладнаний відповідно до вимог частини клієнтури;
- ◆ мобільний – не пов'язаний з певними лініями руху, створює умови для контакту з довкіллям;
- ◆ досить дешевий.

Для туристів, які мають позитивне уявлення про автобус, він є головним транспортним засобом навіть тоді, коли подорож потягом або літаком буде для них дешевшою і швидшою.

Негативне уявлення про автобус конкретизується такими характеристиками:

- ◆ транспортний засіб для коротких відстаней;
- ◆ небезпечний транспортний засіб;
- ◆ транспортний засіб для пенсіонерів;
- ◆ низький рівень комфорту, відсутність належних вигод.

Автобусний транспорт поділяють за класами розміщення.

Швидкісні автобуси-експреси високого класу мають спальні місця, туалети, барні стійки, аудіо-відеотехніку та ін. Найбільша у Скандинавії туристська фірма „HAGA Reiser” яка займається організацією автобусних турів, має власний парк із 100 туристських автобусів категорії «люкс» з кількістю місць від 10 до 80. Автобуси обладнані:

- ◆ широкими тонованими панорамними вікнами;
- ◆ системами кондиціонування повітря;
- ◆ стереомагнітолами з виведенням на систему салонного повідомлення;
- ◆ мобільними телефонами в салоні, що уможливають вихідні й вхідні міжнародні дзвінки;
- ◆ відкидними сидіннями з підставками для ніг;
- ◆ індивідуальним освітленням для читання;
- ◆ системами салонного повідомлення;
- ◆ холодильниками;
- ◆ туалетами;
- ◆ місткими багажними відділеннями.

Автобуси категорії «люкс» мають бари, столи для переговорів на 26 пасажирів, кожний стіл обладнаний мікрофоном. В автобусі є відеосистема (VHS), епідіаскоп і телефакс.

Автобуси напівтуристського класу призначені для переїздів на невеликі відстані, трансфери тощо. Вони вміщують до 54 пасажирів і обладнані невідкидними сидіннями туристського класу.

У багатьох країнах введено ліцензування автобусних перевезень туристів і екскурсантів, щоб забезпечити належний стандарт послуг, що надаються, безпеку життя, здоров'я і майна мандрівників.

Дослідженнями, які проводять різноманітні організації, встановлено, що автобус як туристський транспортний засіб вигідний переважно фізично і соціально слабким прошаркам суспільства. Більшість його клієнтури – це пенсіонери, молодь, студенти і школярі, яким не потрібний високий стандарт обслуговування, їх цілком влаштовує харчування і ночівля в придорожньому кафе і готелях. Автобус є незамінним транспортним засобом для здійснення туристських подорожей хронічно хворих людей та інвалідів. Щоб створити належні умов для перевезення пасажирів і туристів, автомобільні маршрути проектують так, аби вони проходили через автовокзали, пасажирські станції.

Автовокзал – це комплекс споруд, будинків і пристроїв для обслуговування туристів, управління рухом автотранспорту і розміщення службового персоналу. На зупинках автомобільних ліній будують пасажирські станції. Вони є автовокзалами невеликого типу. Тут є всі потрібні приміщення для обслуговування пасажирів, автобусних бригад, автобусів.

В організації туристської подорожі або екскурсії та потреби оренди для цієї мети автобуса туристська фірма й автопідприємство підписують договір. У договорі передбачають обов'язки автотранспортних підприємств і туристських фірм. Автотранспортне підприємство гарантує туристській фірмі подати справні, обладнані звукопідсилювальними пристроями, чисті автобуси в обумовлене в заявці місце і складає узгоджені з турфірмою графіки роботи автобусів, пов'язуючи їх з режимом роботи водіїв; виділяє для роботи на автобусах кваліфікованих водіїв, які пройшли інструктаж; забезпечує за короткий термін і без додаткової оплати заміну автобуса у разі, якщо він вийде з ладу для продовження подорожі чи екскурсії.

Туристська організація згідно з договором забезпечує порядок серед туристів та екскурсантів під час поїздки, посадки-висадки; узгоджує графік роботи автобусів за кожним маршрутом, вказуючи час і місце проведення екскурсій, пунктів, де будуть зупинки автобуса для відпочинку, харчування туристів. Водіям транспортних засобів туристська фірма зобов'язується надавати місця в готелях для відпочинку, харчування, а також охорону автобуса на стоянках.

Перевезення туристів повітряним транспортом

Особливістю повітряного транспорту, яка відрізняє його від наземних видів транспорту, є швидкість перевезення пасажирів, враховуючи весь час, який потрібно затратити пасажиру від моменту вильоту з місця відправлення до місця призначення. На коротких відстанях (до 500 км) залізничний і автомобільний транспорт мають перевагу над повітряним транспортом завдяки значно меншій витраті часу на наземне обслуговування. Однак за збільшення великих відстаней перевезення пасажирів віддають перевагу повітряному транспорту.

У перевезеннях понад 1000 км частка повітряного транспорту становить: при відстані від 1 до 1,5 тис. км – 2,5...5 %, від 1,5 до 2 тис. км – 15...20%, від 2 до 3 тис. км – 20...30%, понад 3 тис. км – 50...100%.

Найактивніша категорія пасажирів повітряного транспорту – це туристи.

Авіаційні перевезення у світі здійснюють майже 400 авіакомпаній. Серед відомих – великі міжнародні авіакомпанії: AA – „American Airlines”, DL – „Delta Airlines”, США; AF – „Air France”, Франція; BA – „British Airways”, Англія; LH – „Lufthansa”, ФРН. В Україні авіаперевезення пасажирів і туристів здійснюють засоби Державної національної авіакомпанії „Авіалінії України”, а також низка інших авіакомпаній - „Міжнародні Авіалінії України”, „Київські авіалінії” та ін.

Технічні засоби повітряного транспорту – це летовища, аеродроми, парки для літаків, засоби керування повітряним рухом та обслуговування літаків і пасажирів.

Летовище – це підприємство, яке приймає і відправляє пасажирів, багаж, вантажі й пошту, організовує і обслуговує польоти транспортно-повітряних засобів. Для виконання своїх функцій до складу летовища входять аеродром, аеровокзал, різноманітні наземні споруди й обладнання.

Пасажирський комплекс летовища – це аеровокзал, перон, привокзальна площа, готель тощо.

Особливості експлуатації повітряного транспорту зобов'язують перевізника надавати пасажирам належні послуги без додаткової оплати, як-от: доставлення багажу з летовища до літака і навпаки, розміщення пасажирів на відпочинок у готелі, якщо є перерва в перевезенні з вини перевізника, зберігання багажу пасажирів за вимушеного затримання рейсу, доставлення пасажирів автотранспортом з летовища до готелю і навпаки, харчування пасажирів під час тривалого польоту, інформацію про розклад

відправлення літаків, правила перевезення, рух наземних видів транспорту між містом і летовищем.

Авіатранспортні підприємства поряд з регулярними рейсами, які виконуються відповідно до розкладу, здійснюють чартерні перевезення.

Чартерні рейси – це рейси поза розкладом. Існують регулярні рейси, які виконують за конкретним маршрутом у певні дні за розкладом незалежно від кількості пасажирів, які оформили квитки на цей рейс. На регулярний рейс придбати квитки можна за рік до дати вильоту. Чартерні рейси організовують конкретні фірми або авіакомпанії для перевезення конкретної групи людей.

Неорганізованому туристові купити квитки на чартерний рейс не просто. Зазвичай, такими рейсами летять організовані туристські групи, квиток на чартерний рейс турист отримує разом з туристською путівкою.

Чартерні рейси мають не дуже добру «репутацію». Вважають, що вони часто затримуються, обслуговування на них гірше, але це не завжди так. Обслуговування на чартерних рейсах однієї авіакомпанії не може бути гіршим, ніж обслуговування на регулярних рейсах. Часто за організацію чартерів беруться невеликі авіакомпанії, які не мають достатнього досвіду міжнародних пасажирських авіаперевезень і не вміють забезпечити їх належний рівень.

Якщо турфірма пропонує квиток на чартерний рейс, потрібно довідатися, яка репутація цієї авіакомпанії. У разі порушення прав пасажирів (затримання рейсу, зміна маршруту тощо) потрібно пред'являти претензії як до авіакомпанії, так і до туристської фірми, яка продала тур і авіаквитки.

Чартери як форму організації транспортного обслуговування туристів поділяють на три групи:

◆ *спеціальні чартери* – форма авіатранспортного обслуговування, що враховує перевезення групи людей в різні місцевості, літаки впродовж мандрівки перебувають у розпорядженні організації, яка обслуговує туристів. Спеціальні чартери вводять для обслуговування мандрівників, які їдуть на особливі події, конгреси, симпозіуми, спортивні змагання тощо;

◆ *чартерні круїзи*, що обслуговують туристів, які відвідують різноманітні місця і під час усієї подорожі групу супроводжує один і той самий транспортний засіб;

◆ *чартери «туди й назад»* – широко використовують в авіаційному транспорті. Їх ще називають «чартерними ланцюгами». Під час цих польотів, що відбуваються у визначений час (двічі або раз на тиждень), чартерні літаки здійснюють польоти до конкретного місця туди і назад.

Залежно від умов, комфорту, харчування та інших чинників місця в літаках поділяють на класи:

- ◆ перший клас (F);
- ◆ бізнес-клас (C);
- ◆ економічний клас (Y);
- ◆ інші види.

На практиці (залежно від знижок і деяких інших показників) існує майже 20 різновидів класів обслуговування.

Перший клас – найдорожчий, економічний – найдешевший. Головні відмінності класів – комфортність крісла, якість харчування і вага багажу, що перевозиться безкоштовно. Якщо в економічному класі крісла вузькі, розташовані близько один від одного, то в бізнес і першому класах вони зручніші і відстань між ними більша. Більшість авіакомпаній у першому і бізнес-класах зараз встановлюють крісла, які розкладаються в ліжку, що створює додаткові вигоди для тривалого перельоту. У першому і бізнес-класах до крісла часто прилаштований спеціальний робочий столик.

Харчування у престижних класах краще, частіше пропонуються страви на вибір, посуд не одноразовий пластмасовий, а металевий. У першому і бізнес-класах необмежений вибір спиртних напоїв. Деякі авіакомпанії влаштовують у літаку відкритий бар – пасажир може у будь-який час підійти і налити собі будь-якого напою з тих, що є в барі.

Відповідно до тривалості польоту змінюються і форми харчування:

- ◆ B (breakfast) – сніданок;
- ◆ L (lunch) – обід;
- ◆ D (dinner) – вечеря;
- ◆ S (snack) – легке харчування;
- ◆ X (More than one, meal) – багаторазове харчування.

На всіх рейсах «Авіалінії України» незалежно від тривалості польоту туристам пропонують прохолодні напої (300 г води або 100 г соку). Більшість авіакомпаній дотримується такої схеми: при польоті тривалістю 2-2,5 год. – холодні закуски, від 2,5 до 6 год. – гаряче харчування, понад 6 год. – два гарячих харчування, наддалекі перельоти (понад 12 год.) – два гарячі харчування, холодні закуски або стейк. В останні 10 років практикують «спеціальне харчування» залежно від стану здоров'я, звичок або національності пасажирів.

У межах національних перевізників або окремих авіакомпаній встановлені різні пільги для туристів:

- ◆ сезонні;
- ◆ корпоративні;
- ◆ для пасажирів з дітьми;
- ◆ групові;
- ◆ для сімейних пар тощо.

Особливою популярністю у туристів користуються пільгові карти IARA (Міжнародна Асоціація пасажирів авіаліній), ETN (Європейська мережа туризму) та ін. Власники таких карт мають пільги на авіаквитки деяких авіаліній (DELTA, SAS), пільги в оплаті за готель (від 10 до 40%) у 4000 кращих готелів світу, пільги в оплаті за автомобіль напрокат (до 30%), відновлення загублених перевізних документів, надання в користування залів для дуже важливих осіб (VIP) на летовищах, страхування та ін.

В авіації є і великі, і невеликі авіакомпанії. У той час як великі авіакомпанії, наприклад, «British Airways» докладають великих зусиль, щоб

через максимальне розширення спектра послуг, що надаються, і підвищення їхньої якості привабити платоспроможних пасажирів, які літають першим або бізнесом-класом і купують квитки за повну вартість, невеликі авіакомпанії, зорієнтовані на мінімізацію видатків, вилучають багато традиційних послуг, зменшуючи вартість перевезення. Конкуренція між авіакомпаніями призводить до зниження вартості квитків і у великих компаніях, а дешевші квитки стимулюють зростання кількості пасажирів.

Перевезення туристів водним транспортом

Водний транспорт – морський і річковий – є видом масового транспорту, який здатний перевозити велику кількість пасажирів. Перевізною спроможність морського транспорту досить велика. Вона обмежена тільки перевізною спроможністю портів і транспортним флотом. Реконструкція чинних і спорудження нових портів, будівництво суден, які мають вищу пасажиромісткість і швидкість руху, збільшують перевізну спроможність морського транспорту.

Річковим транспортом здійснюються перевезення пасажирів і вантажів по Дніпру, Дунаю, Чорному і Середземному морях із заходом у річкові порти Румунії, Словаччини, а також морські порти Туреччини, Греції, Ізраїлю, Франції, Італії.

Морські пасажирські перевезення за їх характером і дальністю поділяють на каботажні й закордонні. До каботажного плавання належать сполучення між портами однієї держави. Закордонне плавання – це сполучення між портами даної країни та інших держав.

Основна діяльність водного транспорту – це задоволення потреб людей у пасажирських перевезеннях, а також у задоволенні попиту на відпочинок упродовж морської подорожі. Особливістю попиту на морські подорожі у нашій країні є досить чітко виражена сезонність. Умовно можна вважати період травень-вересень сезонним періодом, а жовтень-квітень – несезонним.

Останні кілька десятиріч послуги пасажирського флоту значно розширилися. Поряд із звичайною доставкою пасажирів у міжпортовому сполученні різні типи пасажирських суден використовують:

- для перевезення пасажирів, які здійснюють ділові поїздки, і туристів з автомобілями на коротких і дальніх маршрутах;
- для різних круїзів, як суто морських, так і комбінованих;
- для доставки організованих пасажирських контингентів (учасників фестивалів, олімпіад тощо);
- для проведення конгресів, симпозіумів в умовах морської подорожі.

Перевезення туристів на внутрішніх водних артеріях проводять спеціалізовані комфортабельні теплоходи місткістю 250, 400 пасажирів. На міжнародних лініях працюють комфортабельні круїзні судна, що вміщують до 2000-2500 пасажирів.

Особливою формою морських туристських подорожей є круїзи. Судноплавні компанії практикують майже 10 видів різноманітних круїзів.

Найпоширенішими у світі є так звані класичні круїзи тривалістю 10-20 днів. Характерним для них є велика кількість заходжень в порти, різноманітні екскурсії, велика програма розваг.

Серед інших видів круїзів слід виділити такі:

- ◆ «конгресний туризм»;
- ◆ оздоровчі круїзи;
- ◆ лікувальні круїзи;
- ◆ освітні круїзи;
- ◆ комбіновані круїзи.

У літературі з морського туризму виділяють міні-круїзи. Тривалість таких круїзів 2-3 дні, проводять їх у святкові дні або наприкінці тижня.

Розкішними круїзними лайнерами, що курсують навколо Землі, є два судна фірми „Кристал Круїз Лайн” („Crystal Cruise Line”). Вони побудовані фактично за одним проектом у різних півкулях землі з інтервалом п’ять років, ці судна вважають найдорожчими у світі: „Кристал Гармоні” („Crystal Harmony”) побудований 1990 року на верфі фірми „Міцубісі” в Японії, „Кристал Симфоні” („Crystal Symphony”) 1995 року на верфі в м. Турку (Фінляндія) фірма „Kvatmer Masa Yards”.

Пасажири можуть в будь-яких широтах і в будь-яку пору року користуватися послугами відкритих і закритих басейнів, тенісних кортів, соляріїв, ресторанів і казино. При водотоннажності судна 50200 т на борту розміщується 975 пасажирів. Порівняно із середніми лайнерами такої ж водотоннажності, що мають пасажиромісткість 1500-2000 чоловік, рівень сервісу тут значно вищий.

Морський круїз, як відомо, не найдешевший вид закордонної подорожі. Кораблі „Carnival” з іменами: „Ecstasy”, „Jubilee”, „Celebration”, „Tropicale” спеціально побудовані з розрахунку на круїзи підвищеної комфортності. Каюти цих лайнерів значно більші, аніж на інших круїзних суднах, а за дизайном і комфортом не поступаються найреспектабельнішим міжнародним готелям.

Для прикладу, опис кают різних категорій на лайнері „Royal Princess”:

- ◆ категорія GG (Outside double): двоспальні ліжка (queen-size bed), ванна кімната, телевізор і холодильник, вікно з видом на океан;
- ◆ категорія BB (Outsize double with private balcony): двоспальні ліжка (queen-size bed), вікна на всю стіну від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник, балкон;
- ◆ категорія AC (Outside mini - suite with private balcony): двоспальні ліжка (queen-size bed), окреме приміщення з кріслами і балкон для відпочинку, вікно на всю стіну від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник;
- ◆ категорія AA (Outside suite): одне ліжко (queen-size), окремо вітальня і балкон, вікно від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник.
- ◆ категорія PH: пентхаус з ліжком і балконом.

Тривалість круїзу – 14 днів. Вартість круїзу визначається з розрахунку розміщення в каюті двох осіб. При одномісному розміщенні в каютах

категорій AA і BB оплачується вартість всієї каюти. Розміщення в каютах категорії GG оплачується 160% вартості каюти.

Вартість річкових круїзів визначається величиною фрахту, категорією судна, комфортабельністю кают, експлуатаційними видатками, а також зборами за прохід каналів, вартістю берегових послуг, податками тощо.

Залізничні, судноплавні й автобусні компанії активно входять у туристський бізнес. Судноплавні компанії організують круїзи і екскурсії, залізниці здійснюють туристські поїздки за пільговими тарифами, а автобусні компанії самостійно організують автобусні екскурсії та подорожі. Автомобільні компанії проникають у сферу туризму, надаючи послуги прокату автомобілів у країні перебування.

Внаслідок неперервного зростання частки туристів у світовому пасажиропотоці транспорт відіграє і надалі відіграватиме велику роль в туристському бізнесі.

Питання для обговорення

1. Назвіть найбільшу перевагу і найбільший ризик подорожей літаками.
2. Поясніть, в яких випадках, з точки зору безпеки, найкраще подорожувати залізницею.
3. Обґрунтуйте заходи безпеки у випадку туристичної подорожі автомобілем.
4. Опишіть ризики корабельних подорожей.
5. Поясніть, яких заходів безпеки слід дотримуватися при подорожах з рюкзаком.
6. Опишіть чинники безпеки, які має враховувати будь-який турист при плануванні подорожі.
7. Дайте класифікацію швидкісних та пасажирських поїздів для здійснення подорожей.
8. Поясніть, які показники впливають на вартість перевезення туристів залізницею.
9. Опишіть недоліки подорожей автобусами і заходи, як позбутися деяких з них.
10. Поясніть, як змінюється частка повітряного транспорту при перевезеннях із збільшенням відстані і чому.
11. Охарактеризуйте особливості чартерних перевезень туристів.
12. Назвіть найкращі круїзні лайнери для туристичних подорожей.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 197–237.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 76–90.

3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
 4. Класифікація транспортних подорожей і транспортних засобів. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11193_klasifikatsiya-transportnih-podorozhey-i-transportnih-zasobiv.html
 5. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
 - 6.. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
 6. Обслуговування автомобільним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11195_obsługovuvannya-avtomobilnim-transportom.html
 7. Обслуговування залізничним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11194_obsługovuvannya-zaliznichnim-transportom.html
 8. Перевезення туристів повітряним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11196_perevezennya-turistiv-povitryanim-transportom.html
 9. Плюси і мінуси подорожей на різних видах транспорту. Режим доступу: <http://kafedra.com.ua/plyusy-i-minusy-podorozhej-na-riznyh-vyдах-transportu/>
-

2.9. Види екстремального туризму і правила виживання людини в екстремальних умовах

Мета роботи: ознайомитися з найбільш поширеними видами екстремального туризму (пішохідний, водний, гірський, повітряний), їх розвитком у різних країнах світу та правилами виживання людини в екстремальних умовах.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий огляд найбільш поширених видів екстремального туризму, правил виживання людини в екстремальних умовах та співбесіда з викладачем після перевірки виконаного завдання.

Види екстремального туризму

З кожним роком на міжнародному ринку все швидше розвиваються екстремальні види туризму. Але про деякі його форми багато хто просто щось чув, а деякі і не знають. В Україні останніми роками з'являються туристичні організації, які займаються саме екстремальним туризмом, організовуючи тури. Кожна країна має що представити туристу-екстремалу, а саме, гори, річки, моря, океан, або ж просто повітряний простір.

Різноманіття видів екстремального туризму в наш час просто захоплює. Кожний вигадує щось особливо новеньке, аби лиш привабити туристів та просто любителів гострого відчуття. Здається, що людина просто змагається з природою: переборює гірські річки, гостює в небезпечних печерах, покорила води океанів та морів, дізнається про небо за допомогою різноманітних приборів, і може злітати на декілька днів в космос. А головне, все це поєднується тільки в одне бажання: неймовірне задоволення.

Екстремальний туризм є одним з найперспективніших видів туризму, що залучає до себе усе більше людей. З'являються нові місця для активного відпочинку, як штучні, наприклад гірськолижні курорти, так місця створені природою про які люди раніш і не знали, наприклад, печери. А те, що цей вид туризму активно розвивається видно хоча б з того, що з'являються нові його види.

До активних видів зараховують різні пригодницькі тури, пригодницькі подорожі, відвідування екзотичних місць, вулканів, островів, водопадів тощо. Зазвичай це нестандартний тур в екзотичні та екологічно чисті природні резервації, пов'язаний з незвичайними подорожами, нетрадиційними засобами транспортувань. В окремих випадках такий тур пов'язаний з ризиком і серйозними фізичними навантаженнями, вимагає сміливості та умінь. Популярний відпочинок на гірськолижних курортах – участь передбачає певну фізичну підготовку і майстерність учасників. Такий туризм близький до спортивного туризму, проте маршрути краще підготовлені та умови істотно комфортніші, ризик зводиться до мінімуму за

рахунок забезпечення провідниками, проміжними таборами, туристичним спорядженням.

Особливістю екстремального туризму є його спортивний характер і участь у ньому молодіжної вікової категорії. Здавна всіх вабило щось нове, непізнане, і деякі готові викласти чималі кошти тільки б відчути це славнозвісне гостре відчуття. Саме тому, екстремальний туризм кожного року все більше набирає обертів у своєму розвитку.

Аналіз та особливості форм екстремального туризму

Водні види екстремального туризму

Останнім часом активні види відпочинку завойовують усе більшу популярність серед простих туристів. Особливо популярним став *дайвінг*, один із найзахоплюючих і екстремальних видів. Парашутистам і гірськолижникам доводиться потіснитися – число дайверів в усім світі, стрімко зростає. Звертаючи увагу на цифри стає ясно: поширення дайвінга порівнянне тільки із епідемією. На сьогодні у світі майже 20 мільйонів сертифікованих дайверів-любителей, а 40 років тому їх було кілька сотень. В Україні останніми роками захоплення дайвінгом стало масовим.

Дайвінг – одна з форм підводного плавання, в якому нирець (дайвер) використовує певні технічні засоби для дихання під водою. Родоначальником пірнання з апаратом підводного дихання є відомий Жак-Ів Кусто. Саме він створив у 1943 році акваланг, відкривши двері у прекрасний підводний світ для мільйонів людей.

Історія дайвінгу, як масового захоплення, почалася 1959 року, коли Жак Кусто та його колеги заснували Всесвітню конфедерацію підводної діяльності CMAS, яка першою розробила систему навчання любительського плавання з аквалангом. Сьогодні CMAS – найбільша система підводників-любителів у світі, що має у своєму складі понад 90 національних федерацій і контролює всі види підводної діяльності: навчання, різноманітні види спорту, наукові дослідження, фото- та відео зйомку та інші сфери.

Є декілька видів дайвінгу, частину яких прийнято розглядати як розваги або спорт, тоді як інші є професійною діяльністю. Перший – це дайвінг для розваги, а також спортивний і технічний дайвінг, які передбачають занурення на великі глибини й використання газових сумішей. Другий – це дайвінг комерційний і військовий, виконання замовлених підводних робіт, таких як монтаж і демонтаж устаткування, підйом суден, пошук, установка й знищення перешкод тощо.

Існують інші види дайвінгу, зокрема, фрі-дайвінг – підводне плавання на затримці дихання (світовий рекорд – 10 хвилин 12 секунд); глибинний дайвінг – спуск (пірнання, занурення) під воду на максимально можливу глибину без газобалонного спорядження (тобто без акваланга, балонів, компенсатора).

Спортивний дайвінг здійснюється для розваги й одержання задоволення. Кінцевою метою таких занурень є знайомство з підводним

світом і дослідження флори й фауни морів й океанів. Відчуття невагомості, ілюзія ширяння над безоднею приносить дайверу величезне задоволення. Незважаючи на простоту підготовки, максимум безпеки й мінімум спорядження, початківці в цьому виді спорту потребують певних навичок.

Слід також врахувати, що дайвінг і водолазні роботи завжди пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я. Основні небезпеками є: утоплення; декомпресійна хвороба; баротравми; отруєння газами: монооксидом вуглецю, діоксидом вуглецю, киснем, азотом; ситуація «немає газу», OOG (Out-of-gas), внаслідок вичерпання запасу дихальної суміші або відмови обладнання.

Вейкбординг – комбінація водних лиж, сноуборду, скейту і серфінгу. Катер буксирує рейдера, що стоїть на короткій широкій дошці. Рухаючись на швидкості 30-40 км/год. з додатковим баластом на борту, катер залишає за собою хвилю, яку рейдер використовує як трамплін. У стрибку можна виконати безліч різноманітних трюків. Для вейкбордингу потрібен спеціалізований катер, але такі катери коштують дорого, тому в Україні і з'являються рідко. Отже, в нашій країні цей вид відпочинку майже не розвинений через свою дорожнечу.

Водні лижі – один з найвідоміших видів активного відпочинку. Це гідна заміна гірським і біговим зимовим лижам. Для занять водними лижами потрібні водні лижі, рятувальний жилет, рукавички і гідрокостюм. Водні лижі в даний час активно практикуються на Чорноморському узбережжі.

Якщо комусь не подобається пірнати під воду або стрибати із величезних висот, тоді можна спробувати, теж популярний вид вигляд відпочинку – віндсерфінг. Але отут варто врахувати, що це задоволення пов'язане із постійними падіннями у воду, і реальною можливістю захлинутися в морських хвилях, а також неминучими мозолями на руках. Але випробовування себе в сплаві по бурхливих гірських ріках точно запам'ятається надовго.

Віндсерфінг – це овальна дошка з вуглепластика з жорсткою поверхнею для стійкості і з плавниками-стабілізаторами на нижній площині, і невеликим вітрилом, яке кріпиться до дошки. Серфінг – це те ж саме тільки без вітрила. Власне віндсерфінг і походить від серфінгу. При сильному вітрі можна розвивати швидкість 10-12 м/с (рекорд на сьогодні – понад 70 км/год.).

Каякинг – шалено популярний за кордоном, набирає популярності і в Україні. Цей спорт одинаків, хоч і позбавлений командного духу, проте дає можливість кинути виклик стихії і залишитися з нею сам на сам. У сучасному каякингу розвиваються три основні напрями – гребний слалом, родео і сплав.

Слаломний каякинг — це уміння маневрувати на каяку, відчуваючи човен і воду.

Родео, на відміну від слалому – це не тільки віртуозна техніка, але ще і елемент гри. *Фрістайл на каяку* – це виконання різних трюків на човні за рахунок особливостей рельєфу річки.

На каяку можна відправитися у водний похід по річці будь-якої складності, або проводити ігрові сплави на невеликому відрізку гірської річки, вибираючи окремі перешкоди у вигляді бочок, валів і водопадів і проходячи їх без нічого. Природно, щоб відчувати себе упевнено під час сплавів, необхідно володіти базовою технікою слалому і родео.

Рафтинг – це захоплюючий спуск по гірській річці на каное або спеціальних плотах. Рафтинг – один з найбільш популярних турів, абсолютно безпечний навіть для юних туристів. Останніми роками він викликає такий величезний інтерес з боку поціновувачів екстремального відпочинку, що більшість придатних для цього туризму гірських річок були освоєні професіоналами, які тепер пропонують рафтинг-тури практично в будь-яку точку світу.

Рафт-тури в основному бувають такими: поїздки на день або півдня і багатоденні подорожі. Під час останніх туристи потрапляють у віддалені куточки гір з незайманою природою, розбивають табір у міру проходження річки і досліджують дикі околиці навколо стоянок.

Повітряні види екстремального туризму

Зараз в усьому світі дуже популярні *стрибки із парашутом*. Із парашутом почали стрибати більше на півстоліття назад, але в масового характеру він перетворився тільки років 15 назад. Зараз існує багато варіантів стрибків з парашутом. Це і скайсерфінг і групова акробатика, але все більшу популярність набирає В.А.С.Е. jumping. Це не тільки гострі відчуття, але і чудове видовище. Багато людей спеціально приїжджають на різні змагання, щоб подивитися, як люди стрибають із хмарочосів, телевізійних веж, мостів, скель.

Парашутний спорт. Класичний парашутизм включає дві вправи: перше – стрибки на точність приземлення. Завдання полягає в ураженні мішені розміром в 3 см. Раніше, при круглих куполах, мішень була великою (коло, діаметром в 100 метрів), і відхилення у 80 метрів було достатньо непоганим результатом. Із вдосконаленням техніки мішень зменшувалася в розмірах. Після появи щілинного куполу УТ-15 мішень стала мати розмір 10 см, а після винаходу куполів «плануюча оболонка» мішені прийняла розміри, які існують і сьогодні. Зараз для перемоги на змаганнях необхідно показати серію результатів з відхиленням в 0 сантиметрів.

Друга вправа – комплекс фігур у вільному падінні. Достатньо консервативний вид спорту: сам комплекс фігур не зазнає змін вже багато років. Вимагає вигостреної майстерності і постійності в результатах.

Групова акробатика. Дана дисципліна переслідує мету побудови максимальної кількості різних фігур командою з кількох парашутистів. Класична кількість парашутистів у команді – 4 і 8. Бувають також команди з 16-ти спортсменів. Основні фігури для побудови, звичайно, оголошуються наперед, назви ж цих фігур дають деяке уявлення про те, як вони виглядатимуть: «чарка», «зірка» тощо. Команда з чотирьох чоловік може побудувати близько 30 фігур за час вільного падіння.

Купольна акробатика полягає в побудові формацій з куполів розкритих парашутів. Цим вона кардинально відрізняється від інших видів парашутного спорту, де робота над результатом йде до розкриття парашута (окрім стрибків на точність приземлення).

При виконанні фігур купольної акробатики парашутисти входять у безпосередній контакт з парашутами інших спортсменів, при цьому часто відбуваються завали куполів. Тому парашутистам, що займаються купольної акробатикою, потрібне особливе устаткування. Куполи мають бути стійкими, добре навантаженими і володіти можливістю точного регулювання швидкості.

Фристайл – порівняно молодий вид парашутизму, виник приблизно 10 років тому. Полягає в показі спортсменом різних фігур у вільному падінні. Тут оцінюються краса, складність елементів, виконаних парашутистом, а також майстерність повітряного оператора, який проводить зйомку спортсмена в повітрі.

Відпрацювання фігур на землі вимагає спеціального устаткування, якого немає на кожній дроп-зоні, і це, так само як і відсутність достатньої інформації про фристайл, гальмує розвиток даного виду в Україні.

Скайсерфінг – це стрибки на лижах з виконанням різних фігур у вільному падінні. Аеродинаміка лижника сильно відрізняється від простого вільного падіння, тому стрибки на лижах вважають практично іншим видом спорту. Оскільки всі елементи виконуються в стані вільного падіння, то для оцінки стрибка необхідний повітряний оператор, щоб на основі відеозапису, зробленого цим оператором, члени журі змогли виставити свої оцінки. Таким чином, команда складається з двох членів – спортсмена-лижника і спортивного оператора. У залік йде тільки перші 50 секунд відеозапису стрибка. Оцінюється майстерність і артистизм виконання фігур, а також якість роботи оператора.

B. A. S. E. jumping. Бейс-джамперу для заняття улюбленою справою – стрибками з парашутом – не потрібен літак або інша техніка, що літає. Він обходиться звичайним ліфтом, а часто і власними руками і ногами плюс альпіністське спорядження.

Спортсмен-бейсер забирається на дах якої-небудь будівлі, бажано хмарочоса, або яку-небудь телевежу, гору або скелю, і стрибає вниз. Навіть ентузіасти цього виду спорту говорять, що це один з найнебезпечніших видів, навіть на фоні екстремальних.

Популярні і такі види активного відпочинку, як польоти на повітряних кулях і дельтапланах. Дальність польоту на повітряній кулі залежить від сили вітру. Повітряні кулі піднімаються на висоту до 1000 м. Місце приземлення повністю залежить від метеоумов.

Дельтапланеризм входить до числа всесвітньо відомих видів спорту, що швидко розвиваються. Апарати зараз неймовірно стійкі, міцні, і польоти на них можуть бути обмежені лише погодними умовами і досвідченістю самого пілота.

Наземні види екстремального туризму

Маунтинбайкинг – їзда на гірському велосипеді. Влаштовуються змагання і для непрофесійних маунтинбайкерів.

Спелеологія – це дослідження печер. Щоб займатися спелеологією, треба мати серйозну підготовку, причому не тільки фізичну, але і технічну, а також психологічну. Печери бувають різними, але у будь-якому випадку надзвичайна краса печер зачаровує. Озера, химерні вигини, незвичайне світло. Якщо повезе, можна знайти і печерні перлини (вони утворюються у ваннах з проточною водою, але дуже рідкісні).

Спелестологія – це захоплююча суміш туризму і науки, що вивчає порожнини штучного походження. У найширшому сенсі слова *спелестологія* – це наука про штучні підземні споруди. Спелестологія тісно пов'язана із спелеологією, тільки спелестологів цікавить проникнення в підземні пустоти та приміщення, що на даний час покинуті та становлять певний історичний інтерес: покинуті каменоломні, шахти, водоводи, колодязі, підземні ходи, підземні храми і монастирі тощо.

X-гонки – це коли одні і ті ж люди настільки добре і універсально підготовлені, що можуть лізти на скелі, скакати на коні, сплаватися на каяку або плоту по порогах, мчати по горах на велосипеді і спускатися по мотузках під водопадом. Ці люди об'єднуються в команди, і беруть участь у змаганнях, де їх мета – щонайшвидше пройти дистанцію у 300-400 км, використовуючи свої навички. Це називається «мультиспорт», або «екстремальні» (а частіше навіть «пригодницькі») гонки.

На Заході щорічно проводиться більше 200 екстремальних гонок. Наприклад, найбільші гонки проводяться у Великобританії, організовані «Асоціацією Екстремальних Гонак Сполученого Королівства та Ірландії».

Гірські види екстремального туризму.

Гірськоколийний туризм, мабуть, найбільш розвинений зі всіх видів екстремального туризму в Україні. У нас є досить високого рівня гірськоколийні курорти. І хоча вони значно поступаються своїм аналогам, наприклад, в європейських країнах, наші туристи з середнім доходом із задоволенням відвідують українські курорти.

Під час перебування у високогір'ї може виникнути снігова сліпота. Снігова сліпота виникає в результаті сонячного опіку слизистої оболонки ока і сітківки, викликаного яскравим сонячним світлом, що відбивається снігом, льодом або поверхнею води. При сніговому засліпленні виникає сильна сльозотеча, світлобоязнь, почервоніння очей. У важких випадках можлива тимчасова втрата зору.

Для запобігання сніговому засліпленню слід користуватися окулярами зі склом, що поглинають 50-70% світла. При розвитку симптомів необхідна темна пов'язка на очі, холодні компреси, промивання очей 2-4-% розчином борної кислоти. Якщо зір не відновлюється, слід евакуювати хворого до лікарні.

Альпінізм вважається найбільш екстремальним відпочинком. Сьогодні альпінізм є цілою індустрією, яка рівномірно розвивається і популяризується. Як правило, для сходжень прийнято вибирати літо, коли погода дозволяє з мінімальними втратами дістатися до наміченої вершини. Проте любителі найгостріших відчуттів не зупиняються і взимку. А складні погодні умови і схід лавини тільки додають гостроту подорожі. У гори йдуть, щоб випробувати себе, ризикнути, подолати все і дістатися до вершини. Для цього потрібно бути добре фізично підготовленим.

Спорядження для забезпечення безпеки. У спортивному скелелазінні використовується різноманітне альпіністське спорядження, що забезпечує пересування спортсменів і їх безпеку, а також деякі спеціальні пристрої, наприклад, страхувальна лебідка з тросом і блоками. Основою забезпечення безпеки скелелазів є верхня страховка. Її проводять звичайною альпіністською мотузкою діаметром 9-12 мм або сталевим тросом діаметром 3-4 мм за схемою: скелелаз-блок-страховик.

Верхня страховка – основа безпеки – необхідна на тренуваннях і змаганнях. Проте сенс її полягає не тільки в цьому. Верхня страховка сприяє також швидшому і ефективнішому освоєнню скелелазів техніки лазіння.

Кращою з погляду організації верхньої страховки слід вважати скелю, у верхній частині якої є широкий майданчик із зручним підходом до неї збоку. Якщо немає зручного підходу до майданчика, наміченого для організації верхньої страховки, спочатку пробираються до неї по стіні із взаємною страховкою. Це повинно бути доручено кваліфікованим альпіністам. Нижня страховка дещо відрізняється від верхньої страховки, що застосовується альпіністами на сходженні. Наявність двох страховиків обов'язкова. Другий страховик орудує вільним кінцем мотузки, видаючи або вибираючи його від товариша, що стоїть попереду.

Для забезпечення оперативності при такій страховці необхідний хороший радіо- або телефонний зв'язок між страховиками, що знаходяться над маршрутом, і коректувальником страховки, що сидить внизу, оскільки страховики не бачитимуть, що робиться на трасі, і не зможуть своєчасно реагувати.

Розвиток гірської хвороби залежить від віку, статі, фізичного і психічного стану, ступеня тренуваності і тривалості кисневого голодування, інтенсивності фізичних навантажень, висотного досвіду. Недостатнє харчування і неповноцінний відпочинок, що передують подорожі, відсутність акліматизації знижують стійкість організму.

Хвороба може виявлятися як раптово при надмірному перенапруженні в умовах кисневого голодування, так і поступово. Перші її ознаки: апатія, втома, сонливість, нездужання, запаморочення. У разі продовження перебування на висоті, виникають розлади травлення, нудота і блювота, порушується ритм дихання, з'являються озноб і лихоманка.

Надалі, особливо при підвищенні висоти сходження, хвороба може прогресувати: головний біль укриває заострюється, сонливість виявляється сильніше, можуть бути носові кровотечі, різко виражена задишка,

підвищена дратівливість, можлива втрата свідомості, синюшність шкіри і слизистих.

Інтенсивність розвитку гірської хвороби залежить від висоти:

800-1000 м. Як правило, висота переноситься легко, проте у деяких людей спостерігаються невеликі відхилення від норми.

1000-2500 м. Фізично нетреновані люди переносять деяку млявість, виникає легке запаморочення, частішає серцебиття. Симптомів гірської хвороби немає.

2500-3000 м. Більшість здорових неакліматизованих людей відчують дію висоти: легкий головний біль, у деяких хворобливі відчуття в м'язах і суглобах; знижується апетит, порушується ритм дихання, виникає підвищена сонливість. Проте яскраво виражених симптомів гірської хвороби у більшості здорових людей немає, а у деяких спостерігаються зміни в поведінці: піднесений настрій, зайва жестикуляція і балакучість, безпричинна веселість і сміх (як при легкому алкогольному сп'янінні).

4000-5000 м. З'являється гостра і така, що важко триває (в окремих випадках) гірська хвороба. Різко порушується ритм дихання, скарги на задиху. Нерідко виникає нудота і блювота, виникають болі в ділянці живота. Збуджений стан змінюється занепадом настрою, розвивається апатія, байдужість до навколишнього середовища, меланхолійність. Яскраво виражені ознаки захворювання, звичайно, виявляються не відразу, а протягом деякого часу перебування на цих висотах.

5000-7000 м. Відчувається загальна слабкість, важкість у всьому тілі, сильна втома. Біль у скронях. При різких рухах – запаморочення. Губи синіють, підвищується температура, часто з носа і легенів виділяється кров, а іноді починається шлункова кровотеча. Виникають галюцинації.

При тривалому знаходженні на висоті організм зазнає ряд фізіологічних змін, що є пристосовними реакціями організму для збереження нормальної життєдіяльності. Акліматизація залежно від термінів перебування в горах може бути повною або частковою. Для туристів і альпіністів характерна часткова акліматизація через порівняно короткий термін подорожі.

Період часткової акліматизації для кожної людини може варіюватися. Часткова акліматизація найшвидше і повно настає у фізично здорових людей у віці від 24 до 40 років. В умовах фізичної активності 14-денний термін є достатнім для часткової акліматизації.

Гірські лижі і сноуборд. Гірські лижі – один з найстаріших видів активного відпочинку. Майже будь-який гірськолижний курорт пропонує якісний і різноманітний гірськолижний сервіс, є спуски як для професіоналів, так і для новачків, яких завжди можуть навчити правильно кататися місцеві інструктори. Спорядження: комплект лиж, кріплення, палиці, черевики, костюм, шолом, маска, рукавички.

Сноубординг – спуск по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці. Це більш агресивний, активний і екстремальний вид, ніж гірські лижі. Сноубординг як окремий вид спорту з'явився в Америці в 60-х

роках ХХ століття. Існує багато спеціальних трас з трамплінами та іншими всілякими перешкодами, на яких сноубордисти можуть робити різні акробатичні трюки. Але в останнє особливо популярним серед сноубордистів став хаф-пайп (від англ. half-pipe «пів-труби») — споруда зі снігу, схожа на рампу для ролерів.

Взагалі екстремальні захоплення, пов'язані з гірськими лижами і сноубордом, можна розділити на кілька груп: freeskiing або freeride – це спуск по крутих невідготовлених схилах зі складним рельєфом; heliskiing – те ж саме, але з використанням вертольота як засобу доставки на гору; ski-touring (randonee ski) – ски-тур, гірський туризм з використанням лиж і спеціальних кріплень для підйому вгору;

Лижний альпінізм – сходження на гору з метою спуститися з вершини на лижах або сноуборді (використання страховки, або якого-небудь додаткового спорядження, окрім лиж, на спуску порушує «чистоту» такого сходження); останніми роками з'явилася new school – щось на зразок сноубордистського фрістайлу.

Екзотичні види екстремального туризму

Космічний туризм – найдорожчий і, мабуть, найбільш екзотичний вид екстремального туризму – подорож на орбіту Землі.

Космічний туризм – це космічні або суборбітальні польоти в розважальних чи науково-дослідних цілях, за приватні кошти. Відповідно до досліджень громадської думки, багато людей мають велике бажання полетіти в космос. На думку фахівців, це бажання може стати важливим джерелом подальшого розвитку космонавтики.

Першими комерційними космонавтами були громадяни Японії і Великої Британії відповідно Тохіро Акіяма і Хелен Шарман, які 1989 і 1990 роках здійснили польоти на радянську орбітальну станцію «Мир» відповідно на космічних кораблях Союз ТМ-11/Союз ТМ-10 і Союз ТМ-12/Союз ТМ-11 за приватно-фінансованими недержавними проектами телекомпанії TBS та «Джуно» (консорціум британських компаній).

Наразі космічних туристів одиниці. Наведемо список перших космічних туристів:

1. Денніс Тіто (2001) – американський підприємець та мультимільйонер італійського походження.

2. Марк Шаттлворт (2002) – південноафриканський бізнесмен, перший африканець, що побував у космосі. Найбільше відомий, як засновник дистрибутиву Linux під назвою Ubuntu.

3. Грегорі Олсен (2005) – засновник компанії Sensors Unlimited Inc, доктор наук.

4. Ануше Ансарі (2006) – американка перського походження, вчений. Голова компанії Prodea systems, Inc. 18 вересня 2006 стала першим космічним туристом серед жінок.

5. Чарльз Сімоні (2007, 2009) – учасник двох космічних польотів на російських кораблях Союз ТМА до Міжнародної космічної станції.

Програміст. Винахідник угорської нотації.

6. Річард Герріот (2008) – програміст і підприємець зі США, відомий як розробник комп'ютерних ігор.

7. Гі Лаліберте (2009) – засновник і керівник компанії Cirque du Soleil (Цирк Сонця).

Початкова вартість туру на орбіту становила 20-23 млн доларів. У 2007 р. вартість космічного туру зростає з 20 до 30-40 мільйонів доларів. Крім того, була оприлюднена ціна нової послуги – виходу космічного туриста у відкритий космос – 15 мільйонів доларів.

Європейське аерокосмічне агентство (EADS) вважає, що подорожі в космос найближчим часом стануть більш доступними. Зокрема, вартість польоту, включно із тижневим тренуванням, може становити близько 200 тис. євро.

Кайтсерфінг. Сутність його полягає в тому, що людина, яка стоїть на дошці, розганяється за допомогою повітряного змія, мотузка від якого знаходиться у неї в руках. Займатися кайтсерфінгом можна як в горах, так і на рівнинній місцевості, єдиною обов'язковою умовою є вітер. Можна навіть кататися по будь-яких полях, яких завгодно плоских або горбистих. Але найкраще кататися на дошці по водоймищах, покритих крижаною кіркою, і заповнених снігом. До того ж русла річок або озер, як правило, є найлегшими місцями. Всесезонна універсальність дозволяє використовувати повітряних зміїв взимку і влітку. Деякі професіонали здійснюють стрибки до 100 метрів у довжину і 30 метрів у висоту. Кайт дозволяє розвивати швидкість, що перевершує швидкість вітру більш ніж в два рази. Реально досяжна швидкість пересування – 60-70 км/год, а найвища – близько 200 км/год.

Джайло-туризм – це один з видів екзотичного екстремального відпочинку – життя в первісному племені зі всіма принадами первісного побуту.

Туризм на Північному і Південному полюсах. Нещодавно почали здійснюватися круїзи до Арктики і Антарктики. Дедалі більше людей бажають побувати в екстремальних кліматичних умовах і подивитися на екзотичних тварин, зокрема, пінгвінів. До того ж Північний і Південний полюси найбільш екологічно чисті місця на Землі.

Зустрічаються і такі екзотичні тури, як поїздка до Чорнобиля або подорожі джунглями. Охочих поїхати до Чорнобиля, із зрозумілих причин, небагато, адже і після майже двох десятиліть екологічна обстановка в цьому районі далека від оптимальної. Звичайно, відправляють туди любителі гострих відчуттів у спеціальних костюмах у супроводі фахівців з дозиметрами. Проте доступ в заборонену 30-кілометрову зону закритий для вагітних і неповнолітніх, оскільки безпосередньо поблизу АЕС випромінювання у багато разів перевищує допустимі межі.

Тут можна побачити захоплюючу картину: вимерле місто, скрізь висока трава і дика природа. Без втручання людини зона перетворилася на неповторний природний парк. Тут з'явилися нові види рослин, відродилися

популяції вимираючих тварин: орлани-білохвости, рисі, сірі вовки, здичавілі коні захопили місцевість.

Під час подорожі в джунглі у туристів з'являється можливість буквально стати частиною природи, але при цьому виявитися відрізаними від цивілізованого світу. І навіть якщо така туристична група має сучасні засоби супутникового зв'язку, для приходу допомоги може знадобитися декілька годин або днів. Тому будь-яка надзвичайна подія може призвести до серйозних наслідків.

Правила виживання людини в екстремальних умовах

Виживання людини в екстремальних умовах залежить від багатьох чинників: фізичного і психологічного стану, запасів їжі і води, ефективності спорядження тощо.

На життєдіяльність людини великий вплив справляють не лише її воля, рішучість, зібраність, витривалість, але і знання природи. Люди гинуть від спеки і спраги, не підозрюючи, що в трьох кроках знаходиться рятівне джерело води; замерзають у тундрі, не зумівши побудувати укриття зі снігу; гинуть з голоду в лісі, де багато дичини; стають жертвами отруйних тварин, не знаючи, як надати першу медичну допомогу при укусі.

Важливе значення для життєдіяльності людини в умовах автономного існування мають зовнішнє середовище і клімат. Чинники зовнішнього середовища, що впливають на людину, вельми різноманітні. Це температура і вологість повітря, вітер, сонячна радіація, отруйні змії, хижі тварини та ін.

Для виживання в екстремальних умовах людині необхідно вирішити три найважливіших завдання:

- 1) зуміти захистити себе від переохолодження або перегріву залежно від місцевості і погодних умов;
- 2) встановити денну норму витрачання води, а недоторканий запас залишити на крайній випадок; необхідно також вжити заходів для знаходження джерел води;
- 3) скласти харчовий раціон і переконатися, що вода є в достатній кількості для споживання і приготування їжі.

Одним з найважливіших чинників забезпечення безпеки в туризмі є знання основ першої медичної допомоги і комплектації аптечки швидкої допомоги. *Неправильна медична допомога може різко погіршити стан потерпілого та спричинити загибель, тоді як відсутність такої «допомоги» зберегла б їм життя.*

Отже, не можна непрофесіоналам намагатися надати допомогу сильнодіючими препаратами. Навіть лікар у такій ситуації може неправильно оцінити ситуацію і зробити фатальну помилку. Звідси висновок – потрібно виключити з арсеналу медикаментів такі сильнодіючі препарати, як лазикс, промедол, морфін, каліпсол, седуксен, реланіум тощо. Використання цих препаратів непрофесіоналами неприйнятно. Як знеболюючі потрібно використовувати ненаркотичні анальгетики: кетарол, вольтарен, баралгін або трамал (вони не пригніблюють дихання). Лазикс

можна використовувати тільки при ізольованих черепно-мозкових травмах, або не використовувати взагалі, оскільки при невеликому ушкодженні потерпілий і так виживе, а при обширному – це йому все одно не допоможе, він загине, незалежно від того, чи вводився йому лазікс, чи ні. Врятувати може лише швидке транспортування в нейрохірургічний стаціонар.

Для гарантування безпеки необхідно дотримуватися таких правил:

- при хворобі учасника експедиції не доцільно продовжувати подорож і намагатися його лікувати на маршруті;
- у разі будь-якої серйозної травми, організувати аварійний схід з маршруту;
- у спільне спорядження групи повинна входити добре укомплектована аптечка. При підготовці маршруту слід наперед намітити і вивчити аварійні шляхи сходу з маршруту.

Орієнтування на місцевості полягає в умінні знайти напрям сторін світу і своє місцезнаходження відносно навколишніх предметів, зокрема, елементів рельєфу. Воно відіграє вкрай важливу роль, оскільки, знаходячись у природних умовах, людині доводиться орієнтуватися постійно. Звичайно, для точного визначення сторін горизонту і свого місцезнаходження оптимальним варіантом є наявність топографічних карт і компаса. При їх відсутності в ясну погоду орієнтування в просторі можливе за допомогою сонця, Полярної зірки, місяця. Деякі місцеві ознаки, особливо в похмуру погоду, також можуть полегшити орієнтування.

Визначення сторін горизонту за рельєфом, ґрунтом, вітром і снігом. Вологість ґрунту біля великих каменів, окремих будівель, а також пнів слугує свого роду орієнтиром – влітку ґрунт більш зволожений з півночі від цих предметів, ніж з півдня.

Південні схили гір і пагорбів, як правило, бувають сухіше північних, менш задерновані і сильніше схильні до процесів розмивання.

Сніг біля скель, великих каменів, пнів, споруд тане швидше з південної сторони, яка сильніше освітлюється променями сонця. У ярах, лощинах, ямах він швидше тане з північної сторони, позаяк на південні краї заглиблень не потрапляють прямі промені сонця, що падають з півдня.

На південних схилах гір і пагорбів утворення проталин відбувається тим швидше, чим більше крутизна схилів. Біля північного узлісся лісу ґрунт звільняється з-під снігу іноді на 10-15 днів пізніше, ніж біля південної. У березні-квітні навколо стволів окремо стоячих дерев, пнів і стовпів у снігу утворюються лунки, витягнуті в південному напрямі. Весною на обернених до сонця схилах під час танення снігу утворюються витягнуті на південь виступи – «шпильки», розділені виїмками, відкрита частина яких обернена на південь.

Визначення сторін горизонту за спорудами. Різні споруди в деяких випадках теж можуть слугувати хорошими орієнтирами. В основному це споруди релігійного культу: церкви, мечеті, синагоги тощо, які відповідно до релігійних канонів будувалися досить суворо орієнтованими за сторонами горизонту.

Вівтарі і каплиці православних церков обернені на схід, а дзвіниці – на захід. Опущений край нижньої шаблини хреста на куполі звернений до півдня, піднятий – на північ.

Вівтарі лютеранських церков обернені тільки на схід, а дзвіниці – на захід. Вівтарі католицьких церков обернені на захід.

Визначення сторін горизонту в лісі. У густому лісі нерідко орієнтуються, піднявшись на високе дерево. За місяцем можна судити про розташування близьких круч або крутих схилів, визначивши подвоєну відстань до них за часом проходження звуку. Якщо відоме розташування річкової системи і в лісі є річки, то за орієнтир можна прийняти їх.

Вийшовши на стежку, потрібно уважно її оглянути. Заблукавши, найнадійніше повернутися своїми слідами до початкового пункту ходьби і орієнтуватися знову. Якщо цього зробити не можна, то слід вийти до будь-якого лінійного орієнтиру – річки, дороги, просіки, напрям яких відомий, застосувавши для цієї мети грубо визначений перпендикуляр до вибраного орієнтиру. Визначити напрямок на дорогу можна за звуком автомобілів або потягів, що проходять.

Затримавшись у лісі, корисно знати, що вітер на відстані 100-200 м від узлісся майже не відчувається; влітку в лісі холодніше, ніж в полі, а взимку тепліше; вдень прохолодніше, а вночі тепліше. Ґрунт в лісі промерзає на меншу глибину, ніж в полі. Сніг у густому лісі сходить на 2-3 тижні пізніше, ніж на відкритому місці. Опадів затримується на листяних деревах близько 15%, на сосні – близько 20-25%, на ялині – до 60%, на ялиці – до 80%.

Для орієнтування в просторі значення має і вміння оцінити відстань. Найточніше вона визначається за допомогою підрахунку своїх кроків, за умови знання довжини кроку. Середня довжина двох кроків може бути прийнята рівною 1,5 м.

Визначення часу доби є не менш важливим компонентом орієнтування, ніж визначення місцезнаходження. Звичайно, найнадійніший і точний спосіб визначення часу можливий лише за наявності механічного або електронного годинника. Проте і без них можливе визначення часу в природних умовах. Воно матиме достатньо приблизний характер, але може зіграти свою важливу роль, особливо в умовах автономного існування.

Відносно точно можна визначити час за сонцем, місяцем та сузір'ями. Але це вимагає певних знань зоряного неба. Доступніше визначення часу доби за активністю деяких рослин і птахів. Відомо, що квіти деяких видів рослин розкриваються і закриваються в певні години. Птахи прокидаються також у певні години, про що можна дізнатися за їх співом.

Обираючи місце для відпочинку, туристи замислюються не тільки про певні визначні місця, побутові зручності, а і про те, чим можна буде зайнятися у вільний час, які пропонуються розваги. Якщо є можливість вибору (особливо для людей молодших вікових груп), то до уваги беруться не лише особливості клімату, наявність цікавих для огляду об'єктів, але й можливості для активних форм відпочинку.

Формуванням попиту на екстремальні розваги є, по-перше, бажання

туристів, по-друге, це елемент новизни, по-третє, екстремальні види спорту максимальна сприяють зняттю стресу і викиду надлишку енергії, яка найбільш характерна для людей середнього віку.

Відомо, що багато сучасних туристів люблять подорожі з елементами екстриму. Це можна пояснити багатьма причинами: одні віддають данину моді, шукають нові шляхи самовираження, інші, і таких більшість, – прагнуть позбутись щоденних навантажень й одержати свою дозу адреналіну. Екстрімом для людини може бути будь-який вид діяльності, не звичний для неї, відмінний від звичайного способу життя, такий що викликає сплеск емоцій, своєрідний позитивний стрес (для певних категорій людей екстремальними є навіть поїздки верхи на конях або польоти на аеропланах чи малих літаках). Активний відпочинок – один із найліпших способів зняття напруги.

Організацією екстремальних турів можуть займатися приватні підприємці, невеликі компанії, спортивні федерації. А їхніми агентами, що працюють безпосередньо із клієнтурою, можуть стати готелі, турфірми, приватні підприємці. Саме так організований цей бізнес у світі. В Україні туроператорам важко залучати закордонних туристів через недоліки в роботі готелів, ресторанів і організації системи розваг, а це і є головною проблемою.

Багато екстремальних розваг – це також захопливе видовище, за яким спостерігає той, хто сам не зважується на екстрим.

Шляхи розвитку екстремального туризму в Україні

Розглядаючи екстремальний туризм у масштабі України, слід враховувати деякі регіональні аспекти. Зокрема, перспективними районами для розвитку екстрим-туризму є українські Карпати і Передкарпаття. Місцями розвитку сафарі (фотополювання) в регіоні можуть бути: національний природний парк Вижницький, національний природний парк Гуцульщина а також Карпатський біосферний заповідник. Повітроплавання перспективно розвивати в районі каньйоноподібної долини середньої течії р. Дністер з чудовими краєвидами історичних місць Хотинської та Каменець-Подільської фортець. На території України є достатньо сприятливі умови і ресурси для розвитку екстремального відпочинку. Але низький рівень розвитку туристичної інфраструктури і соціальних стандартів населення призвів до того, що екстремальний туризм у нас у своєму розвитку відстає від загальносвітових тенденцій. За оцінками багатьох вітчизняних спеціалістів, існує великий потенціал екстремального туризму, який можна буде розкрити з загальним соціально-економічним розвитком держави.

На сьогодні важко визначити загальну кількість екстремальних видів туризму. Це зумовлено широким підходом до впровадження екстремальних розваг в різних сферах людської діяльності. В Україні перспективним вважається розвиток таких видів екстремального туризму, як польоти на повітряних кулях, парашутизм, спелеологія, різні види сафарі та рафтинг.

У діяльності багатьох туристичних фірм відсутня спрямованість на міжнародний ринок, залучення у регіон іноземних туристів, організацію їхнього дозвілля й обслуговування. Інші фірми, які працюють на міжнародному ринку також не завжди враховують запити іноземних туристів-екстремалів, а пропонують в основному культурні тури. Цілком очевидно, що розробка і впровадження екстремальних туристичних турів є вкрай необхідними. Вони, крім того, вимагають комплексного і детального підходу. Але кошти і сили, витрачені на дані заходи, за умови ретельної розробки і дотримання всіх необхідних правил, сповна окупаються і багато в чому визначають прибутковість галузі. Отже, екстремальний туризм розвивається надзвичайними темпами, створюються нові тури, щоби вразити туристів, адже екстрим – це спорт, і це чудово, що усе більше людей мають бажання займатися спортом.

Для вирішення питань щодо реформування екстремального сектора туризму в Україні слід дотримуватися головних принципів елементів на яких базується законодавча база регулювання туризму інших країн світу, зокрема в Польщі:

1. Чітке визначення (дефініція) в законодавстві України понять: «туризм», «екстремальний туризм».

2. Відмежування діяльності у сфері екстремального туризму від підприємницької діяльності взагалі, причому екстремальний туризм має подальшому залишатися органічною частиною туристичного бізнесу в Україні.

3. Процес законодавчого регулювання та інші форми унормування діяльності у сфері екстремального туризму повинні відбуватись за безпосередньої участі громадських об'єднань. Право на визначення окремих норм і стандартів діяльності та контроль за їх дотриманням потрібно делегувати таким громадським об'єднанням.

4. Тільки шляхом застосування в українському законодавстві вищенаведених методів та засобів, а також дотримання принципів положень правового регулювання, які витримали іспит на практиці, можливо створити стійку правову основу для повноцінного розгортання екстремальної форми туристичної діяльності в Україні.

Питання для обговорення

1. Поясніть, чому останнім часом швидко розвиваються екстремальні види туризму.
2. Назвіть водні види екстремального туризму.
3. Опишіть небезпеки, пов'язані з дайвінгом.
4. Охарактеризуйте різновиди парашутного спорту.
5. Поясніть особливості наземних видів екстремального туризму.
6. Назвіть небезпеки у сфері гірськолижного туризму.
7. Опишіть розвиток гірської хвороби в залежності від різних чинників.
8. Назвіть найдорожчий вид екстремального туризму.
9. Охарактеризуйте основні принципи виживання людини в

екстремальних умовах.

10. Поясніть, як знайти напрям сторін світу і своє місцезнаходження відносно навколишніх предметів.

Література

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 301–316.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 127–149.
3. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навчальний посібник. К.: Знання України, 2002. 358с.
4. Бабарицька В. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи. Сервісне забезпечення турпродукту: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. К. : Альтерпрес, 2008. 286с.
5. Екстремальний туризм. Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/turizm/ekstremalnii-turizm>.
6. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности: учебник. М.: Финансы и статистика, 2000. 256с.
7. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учебник. Минск: Новое знание, 2002. 409с.
8. Квартальнов В.А. Туризм: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 320 с.
9. Кифяк В.О. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 312 с.
9. Король О. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2008. 240с.
10. Космічний туризм. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Космічний_туризм.
11. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. 436с.
12. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
13. Менеджмент туризма: Основы менеджмента: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 352с.
14. Менеджмент туризма: Экономика туризма: учебник. М.: Финансы и статистика, 2001. 320с.
15. Туризм и гостиничное хозяйство / под.ред. Чудновского А.Д. М.: ТАНДЕМ, ЭКМОС, 2000. 400с.
16. Цопа Н. Менеджмент міжнародного туризму: Дис... канд. екон.наук: 08.06.02 / Кримська академія природоохоронного і курортного будівництва. Сімферополь, 2002. 244 с.
17. Школа І.М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2003. 662с.

18. Энциклопедия туризма : справочник. М.: Финансы и статистика, 2003. 368 с.
19. Явкін В. Проблеми географії та менеджменту туризму / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2006. 260 с.
20. Мейлицев В. Полеты в космос – для многих и недорого / Владимир Мейлицев // Эхо планеты. 2004. № 11. С. 27–31.
21. Пахомов А. Билеты в космос продаются // Эхо планеты. 2002. № 17. С. 26–31.

2.10. Тероризм як загроза розвитку міжнародного туризму

Мета роботи: ознайомитися з тероризмом, який складає загрозу розвитку міжнародного туризму, причинами його виникнення, найбільш небезпечними для туристів країнами та поведінкою в екстремальних умовах.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий огляд причин виникнення тероризму та його вплив на розвиток міжнародного туризму та співбесіда з викладачем після перевірки виконаного завдання.

Загроза розвитку міжнародного туризму

В кінці ХХ - на початку ХХІ ст. загострилась проблема тероризму. *Тероризм* (від лат. *terror* – страх, залякування) є насильницькими діями (переслідування, захоплення заручників, вбивства тощо), здійснюваними з метою залякування, підкорення політичних супротивників або конкурентів, нав'язування певних дій чи лінії поведінки. Терор може бути індивідуальний, груповий (наприклад, діяльність екстремістських політичних угруповань), державний (репресії тоталітарних чи диктаторських режимів), міжнародний (спрямований на глав держав та урядів, дипломатичні представництва та міжнародні організації, терористичні акти з великою кількістю жертв). Міжнародний тероризм, як форма боротьби шляхом особистих або колективних дій, в якій знаходить прояв невдоволеність тими чи іншими подіями, особами, діями певних громадських чи політичних діячів, державною політикою окремих країн, спирається на організовані, часто міжнародні за характером діяльності, організації, які сповідують радикальні методи боротьби.

Загроза туристичним потокам з боку тероризму безпосередньо пов'язана з політичною небезпекою. Наприкінці 80-х років прояви тероризму як соціального феномена, здавалось, почали зменшуватись. Однак події останнього часу вже у новому столітті свідчать про «нову хвилю» тероризму. Справа дійшла до того, що туристи стають цілеспрямованим об'єктом для терористів. Саме проти людини під час відпочинку спрямована значна частина терористичних актів у різних куточках світу. Організатори цих злочинів і не приховують, що в багатьох випадках таким чином намагаються загальмувати, а то й зупинити потоки туристів, які для окремих країн є відчутним джерелом надходження валюти. Мета – послабити уряди цих держав і змінити напрямок їх політичного розвитку. Туреччина, Єгипет, Ізраїль, Індонезія, Філіппіни, США, Іспанія, Росія, Франція, Велика Британія – далеко не повний перелік країн, які відчули на собі наслідки терористичних актів, а нині вони належать до терористично-потенційних, що утримує певну частину латентних туристів від подорожей як з них, так і до них.

Восени 2002 року іспанська ультрареволюційна організація басків ЕТА заявила, що проводити відпустки у Іспанії іноземним туристам небезпечно. Хоча терористичні акти здебільшого спрямовані на воєнні об'єкти,

дипломатичні установи, економічні і торговельні представництва, нерідко терористи обирають більш доступні цілі – громадський транспорт, стадіони, готелі, місця скупчення людей навколо культурних та історичних пам'яток. Такі шокуючі події мали місце в Нью-Йорку 26 лютого 1996 року, де було поранено понад тисячу осіб, руйнування 7 серпня 1998 р. посольств США в Найробі (Кенія) та Дар-ас-Саламі (Танзанія) внаслідок чого загинуло 250 чоловік, понад 5,5 тисячі поранено, вбивство майже 200 міжнародних туристів на острові Балі в Індонезії влітку 2002 року.

Однак вищезгадані терористичні акції затьмарені жахливими, «апокаліптичними» нападами терористів 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку та Вашингтоні. Так унаслідок терористичних нападів на Нью-Йорк та Вашингтон 11 вересня 2001 року туристичний бізнес у Нью-Йорку зазнав збитків на 25 мільярдів, у Лас-Вегасі – на 36 мільярдів американських доларів.

Дедалі більше загроз містять у собі нові різновиди тероризму: «екотероризм», «кібертероризм» та інші. «Тероризм видозмінився, – говорить Бред Роберт з Інституту оборонного аналізу США. – Якщо раніше терористи, як правило, домагались політичних поступок, то тепер основним завданням багатьох екстремістських груп є масове ураження людей. А біологічна зброя – найбільш зручний засіб для цього». Ціна тероризму досить висока навіть у контексті міжнародного туристичного обміну. Він впливає на те, куди і в який спосіб люди подорожують, які місця ми відвідуємо та що робимо під час подорожі. У США на антитерористичні заходи у 2010 році було витрачено понад 10 млрд. дол.

Міжнародний тероризм ставить під загрозу розвиток туризму, що змушує урядовців, менеджерів і маркетологів шукати вихід із загрозливої ситуації. Посилення заходів безпеки – логічний і традиційний крок. Поширеним явищем є рекламні акції, в яких проглядається спроба завуалювати існуючі потенційні проблеми чи намагання переорієнтуватися на новий споживчий ринок.

Яскравим прикладом залежності виробників туристичного продукту від негативних тенденцій розвитку суспільства у глобальному масштабі є підсумки фінансової діяльності за 2002 рік однієї з найбільших європейських туристичних компаній «Томас Кук». У порівнянні з попереднім роком, прибутки компанії зменшилися на 10%. На думку аналітиків, головними причинами такого різкого падіння є трагічні події 11 вересня 2001 року у США і потенційна загроза інших терористичних актів, а також спалахи атипової пневмонії (SARS) в азійському регіоні, які відлякують людей від мандрівок і купівлі турів. Такий стан речей змусив керівництво компанії вдатися до безпрецедентних кроків, с», які обслуговували клієнтів компанії. Таким чином, події у США, Канаді та Східній і Південно-Східній Азії безпосередньо вплинули на ситуацію на туристичному ринку Європи.

Загострення міжнародного тероризму ставить під загрозу саме існування сучасної цивілізації, тому міжнародним співтовариством прийняті численні багатосторонні конвенції та законодавчі акти з посилення боротьби

з міжнародним тероризмом. Боротьба з тероризмом, який визнаний «загрозою № 1» для сучасної цивілізації, визначена провідним завданням діяльності міжнародних та регіональних організацій, прогресивної світової громадськості, діяльності держав та урядів.

Тероризм здійснюється окремими особами, групами, що виражають інтереси певних політичних рухів, або представляють країну, де тероризм піднесений до рангу державної політики.

Існує три основних види тероризму: політичний, релігійний та кримінальний.

Найбільш поширеними у світі терористичними актами є:

- напади на державні або промислові об'єкти, які призводять до матеріальних збитків, а також є ефективним засобом залякування та демонстрації сили;

- захоплення державних установ або посольств (супроводжується захопленням заручників, що викликає серйозний громадський резонанс);

- захоплення літаків та інших транспортних засобів (політична мотивація – звільнення з тюрми товаришів по партії, кримінальна мотивація – вимога викупу);

- насильницькі дії проти особистості жертви (для залякування або в пропагандистських цілях);

- викрадення (з метою політичного шантажу для досягнення політичних поступок або звільнення в'язнів; форма самофінансування);

- політичні вбивства (це один з найбільш радикальних засобів ведення терористичної боротьби; вбивства, в розумінні терористів, повинні звільнити народ від тиранів);

- розповсюдження сибірської виразки, зараження населених пунктів віспою та бубонною чумою;

- вибухи або масові вбивства (розраховані на психологічний ефект, страх і невпевненість людей).

Антитерористичний тероризм, окрім політичного й економічного, носить яскраво виражене релігійне забарвлення. Виконавцями протиправних акцій досить часто стають мусульманські екстремісти, дії яких спрямовані проти туристів із християнських держав. Ісламський фундаменталізм усе відвертіше нагадує про себе світовій політичній арені, перетворюючись на небезпечну силу. Зважаючи на останні події в Росії, США та Європі, можна сказати, що мусульманський тероризм може набути глобальних розмірів і накрити хвилею терактів більшу частину планети.

Американський журнал «Forbes» склав список найбільш небезпечних для туристів країн світу. Поїздки туди рекомендуються або у супроводі професійних охоронців, або не рекомендуються взагалі. Рейтинг спирається на дані, надані консультаційними агентствами з безпеки Jet Intelligent Risk Systems і Control Risks. Під час складання рейтингу агентство брало в розрахунок такі чинники, як рівень злочинності, послуги у сфері безпеки, громадські заворушення, тероризм, викрадення людей і геополітична стабільність в країні.

Десятка найнебезпечніших для туристів країн світу:

1. *Сомалі.* Серед небезпек, що підстерігають мандрівників у цю країну, можна назвати озброєні зіткнення, викрадання з метою викупу, атаки піратів і міни (одним із різновидів тероризму є піратство).

2. *Ірак.* У цій країні вкрай високий ступінь загрози для безпеки і пересувань туриста, існує ризик терористичних актів. Найбільш небезпечні райони країни - Багдад, відрізок від Тікріта на півночі до Хілли на півдні і від Рамаді на заході до Мандалі на сході.

3. *Афганістан,* у якому також украй високий ступінь загрози для безпеки. Атаки терористів відбуваються як в Кабулі, так і в інших містах країни.

4. *Гаїті.* Тут існує украй високий ступінь загрози для пересувань в Порт-о-Прінс. Попри демократичні вибори парламенту і президента країни, що пройшли в лютому 2006 року, на Гаїті можна без проблем дістати вогнепальну зброю, процвітає корупція серед поліцейських, а система правосуддя неефективна.

5. *Пакистан.* Існує ризик терористичних актів, високий ступінь загрози для пересувань Карачею і Балухістаном. Варто відзначити, що в грудні 2007 року в країні було убито экс-прем'єра Беназір Бхутто.

6. *Судан.* Високий ступінь загрози для безпеки і пересувань південними районами Судану, котрі межують з Ефіопією і Ерітреєю.

7. *Демократична республіка Конго.* Украй високий ступінь загрози для безпеки і пересувань в районі Ітурі.

8. *Ліван.* Відрізняється високим ступенем загрози для безпеки туриста, середнім ступенем загрози для пересувань країною та середнім ступенем загрози терористичних актів.

9. *Зімбабве.* У цій країні найбільша небезпека - терористичні акти, тому досить небезпечно пересуватися по країні.

10. *Палестина.* Залежно від регіону (найбільш небезпечним є сектор Гази) високий ступінь загрози для безпеки і пересувань туриста чергується з менш високим ступенем.

Якщо будуть знайдені методи боротьби з тероризмом, світ стане спокійнішим і безпечним. А поки він існує, необхідно знати, як треба поводитись, опинившись у становищі заручника.

Про поведінку в екстремальних ситуаціях. Ймовірність стати жертвою терористичного акту в туристичній поїзді не настільки вже і велика: приблизно один випадок з шести мільйонів. Але тим не менш подібна ймовірність потенційно все-таки існує, і тому треба бути до неї готовим.

В США, де туристська активність населення зростає рік від року, створено та активно функціонує так званий Інститут тероризму і внутрішньонаціональних конфліктів, який на основі вивчення даних щодо тієї чи іншої екстремальної ситуації випускає спеціальні посібники з порадами для туристів. Зокрема, директор цього інституту Нейл Лівінгстоун з посиленнями на експертів підрозділи американських спецслужб по боротьбі

з тероризмом «Дельта» дає наступні поради для часто подорожуючих туристів:

- терористи зазвичай вибирають метою свого нападу великі скупчення людей, зокрема, аеропорти і вокзали. Тому після прибуття в аеропорт не затримуйтесь, а швидко проходите реєстрацію і паспортний контроль. Чекайте посадки у відповідному залі або транзитній зоні, які завжди знаходяться під поліцейським контролем;

- в черзі на реєстрацію зверніть увагу на те, де Ви могли б сховатися, якщо терористи раптом увірвуться у будівлю аеропорту і відкриють стрілянину. Для цього можуть підійти торгові автомати, стійки, колони, об'ємні предмети меблів і інші об'єкти;

- в залі очікування намагайтеся зайняти місце спиною до стіни, оскільки це дозволяє бачити все, що відбувається навколо. Не сідайте біля вікон і вітрин, щоб уникнути попадання в Вас куль з вулиці і осколків скла;

- ніколи не зупиняйтеся у багажу і речей, залишених без нагляду так як у них може виявитися вибуховий пристрій. Так само не бажано стояти довго у телефонних кабін або знаходитися біля урн. Якщо почалася метушня або Ви помітили, що співробітники аеропорту або служби безпеки активізували свою діяльність, спокійно, відійдіть (але не біжіть!) у бік;

- як правило, терористи спочатку захоплюють кабінку пілотів, салон першого класу, використовуючи його в якості свого штабного пункту. Економ-клас завжди безпечніше: там легше змішатися з іншими пасажирками. При вільній розсадці не треба займати бічних крісел в проході: пасажирки на цих місцях найбільш часто піддаються образам і нападкам з боку терористів;

Запам'ятайте і керуйтеся наступними важливими правилами! До терористам треба ставитися як до диких і хижих звірів (намагатися не дивитися прямо в очі), вести себе природно, як ніби нічого не сталося. Пасажири, які починають метушитися, як правило гинуть першими, причому найчастіше від куль співробітників спецпідрозділів, а не самих терористів.

Спроба звільнення літака спецслужбами так само небезпечна, як і агресія з боку терористів. Якщо Ви почули шум за бортом, намагайтеся не подавати виду, не намагайтеся дивитися в ілюмінатор або в бік цих звуків. Якщо штурм почався, пригніться у своєму кріслі і ні в що не втручайтеся. Якщо стався вибух або почалася пожежа, з'явилося сильне задимлення, не треба лягати ниць на підлогу, тим більше в проході. Слід встати на карачки і прикривши чим-небудь, пробиратися до виходу.

Перспективи розвитку туризму в контексті загострення терористичних загроз

Аналізуючи основні причини тероризму в туризмі, С. Вовк підкреслює, що до них відносяться такі ситуації:

- 1) наявність осіб, які виступають проти розвитку туризму;
- 2) негативне і принизливе ставлення туристів до місцевого населення;
- 3) зіткнення культур (так званий дисонанс «забруднення культури»).

Науковець наводить приклад масового розгрому, учиненого мусульманською молоддю нігерійського міста Кадун, яка повстала проти проведення у столиці цієї країни конкурсу «Міс Світу», що стало певним символом загострення протистояння між західною цивілізацією і рухом радикального ісламу.

У багатьох довідкових виданнях тероризм тлумачиться переважно як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей. При цьому зазначається, що наведене визначення є доволі приблизним, адже зараз існує понад 100 визначень суті цього явища, але жодне з них не підтримане міжнародною спільнотою як загально визнане. У більшості джерел визначається, що розвиток тероризму у світі напряду пов'язаний зі збільшенням розриву між багатими і бідними, протистоянням ідеологій та релігій, політичних рухів та поглядів.

Але, напевно, треба назвати головну причину тих наслідків – це втручання одних груп людей чи держав у справи інших із метою вирішити свої інтереси. Так, Г. Мірський серед причин, які лежать в основі мотивації сучасних міжнародних терористів, виділяє три типи настроїв (від більш широких до більш вузьких), а саме: антизахідні, антиамериканські і антиізраїльські. При цьому вчений навіть не згадує про антиросійські настрої, про які відкрито говорилося в ЗМІ впродовж 2014-2015 рр. у зв'язку з подіями в Україні, Сирії та інших країнах світу. У цьому зв'язку важливою є думка С. Хантінгтона, який наголошує, що втручання в справи інших цивілізацій є, ймовірно, єдиним «найбільш небезпечним джерелом нестабільності і потенційного глобального конфлікту в поліцивілізаційному світі».

Після терактів проти посольств США в Кенії і Танзанії в 1998 р. Білий дім взяв на себе обов'язок ділитися з широкою публікою інформацією про загрози, спрямовані проти американських громадян. Так, у 2010 р. США виступили зі зверненням до співгромадян, попросивши їх утриматися від відвідування центрів туризму Європи у зв'язку з можливою загрозою терактів. При цьому було складено список найбільш «терактонебезпечних» пам'яток Європи. Зокрема, американським телеканалом Fox News вказано, що найбільшу небезпеку для американських туристів в Європі представляє Ейфелева вежа і собор Нотр-Дам у Парижі, а також готель «Адлон», будівля головного вокзалу і телевежа на площі Александрплац у Берліні.

Небезпека була реальною і великою, адже, згідно з інформацією німецького джихадиста, «Аль-Каїда» планувала скидати заручників з Ейфелевої вежі. Крім того, бойовики готували серію атак на європейські міста за сценарієм терактів в індійському Мумбаї в 2008 р.. Однак спецслужби не дали пакистанським ісламістам підірвати найбільші міста

Європи, запобігши, таким чином, серії вибухів у Великобританії, Франції та Німеччині.

Небезпека загострилася в 2015 р., коли «Ісламська Держава» (ІД) почала погрожувати Європі «косими ударами». Так званий «удар під кутом» – це відправлення французьких джихадистів вчиняти теракти в Німеччині або в Іспанії і водночас спрямування німецьких або іспанських бойовиків для здійснення атак у Франції. Оскільки у лавах ІД спецслужбами зафіксовано 500 французьких громадян у Сирії та Іраку (у тому числі 160 жінок і близько десяти неповнолітніх бійців), то Франції загрожує напад терористів-іноземців, який є частиною нової стратегії «Ісламської Держави».

В Єгипті заарештували учасників ІД, що збиралися атакувати туристичні об'єкти, а США приготувалися до наземних операцій проти ІД в Іраку та Сирії. Це було деякою несподіванкою для ІД, оскільки терористи були впевнені, що європейські країни не обмінюватимуться всією інформацією про своїх громадян, яких підозрюють у терористичній діяльності. У результаті в Єгипті знешкодили осередок терористичної організації «Ісламська Держава». За даними служб безпеки, терористи можуть діяти навіть під виглядом туристів. Зараз на території Єгипту зберігається напружена обстановка. Найбільш нестабільна ситуація спостерігається в північній частині Синайського півострова.

Дуже часто прості громадяни різних країн, які стають туристами, нехтують своєю безпекою. Так, у 2012 р. війна в Сирії перетворилася на атракціон для туристів: ізраїльські туристи масово стікалися до кордону з Сирією, щоб побачити війну. Вони з біноклями приїжджали на Голанські висоти, щоб своїми очима подивитися на бойові дії в сусідній Сирії, зокрема на вибухи під час обстрілу околиць Дамаску.

Безумовно, теракти є серйозним негативним фактором розвитку туризму. Так, у Тунісі після терактів у 2015 р. зачинилася половина готелів. Найбільшого удару по турсектору Тунісу завдало зниження інтересу з боку туристів з Європи. При цьому найбільших утрат зазнала іспанська мережа RIU Hotels & Resorts, якій належав готель Imperial Marhaba, на пляжі якого 26 червня 2015 р. стався терористичний акт. Тоді жертвами атаки стали 38 туристів з усього світу. Припинили свою роботу курортний комплекс Djerba la Douce на Джербі (французька мережа Club Med), готель Dar Djerba і Palm Beach Djerba (французька мережа Marmara) та ін. У 2015 р. Туніс недорахувався близько мільйона туристів.

Згідно з даними ЗМІ, французькі готелі втратили в 2015 р. понад 270 млн. євро через теракти. Відомо, що Франція є найбільш відвідуваною країною світу. У 2014 р. лише Париж відвідали понад 32 млн. туристів. Але після терактів у листопаді 2015 р., в яких загинули 130 осіб, потік туристів зменшився.

Також слід згадати про такий приклад, як закриття Росією туристичного авіасполучення з Єгиптом та Туреччиною через теракт 31 жовтня 2015 р., що привів до падіння російського літака, та збитий російський військовий літак над Сирією 24 листопада 2015 р. Ці дві події

привели до значного тиску на економіку Єгипту та Туреччини, де відпочивало чимало російських туристів, а також до значного послаблення для економіки Росії, що переживає додаткове навантаження внаслідок санкцій ЄС та США через закриття двох основних туристичних потоків, по яких був вагомий відтік валюти з держави через туристів. Даний приклад яскраво ілюструє можливість політичного тиску на країни з розвинутою туристичною сферою в сучасному світі.

Разом із тим розвиток туризму зупинити неможливо. Світова туристична організація Організації Об'єднаних Націй прогнозує до 2022 р. щорічне зростання туристичних витрат, які, врешті-решт, становитимуть 2 трлн. дол. (тобто 5 млрд. на день), а також зростання кількості іноземних туристів до 1,5 млрд. осіб. Близький Схід отримає пальму першості в потоках туристів переважно завдяки величезним природним, історичним і культурним ресурсам, які приваблюють туристів з усієї Земної кулі. У доповіді, опублікованій журналом Global Futures, підраховано, що кількість туристів у регіоні буде більшою, ніж 150 млн. осіб у 2022 р. (для порівняння: 61 млн. у 2009 р.).

Забезпечити безпеку такій кількості туристів буде непросто. Але без розв'язання такого завдання подальший розвиток туризму просто неможливий. На цьому наголошують дослідники з різних країн світу.

Зокрема, як зазначає С. Вовк, успіх туристичної індустрії в XXI ст. можуть гарантувати лише безпека і високий рівень обслуговування. Причому безпеці дослідниця відводить перше місце. На її думку, керівна ланка індустрії туризму повинна вжити заходів, щоб уникати ризику на всіх етапах кожної подорожі – від переїздив до відвідування ресторанів і культурної програми.

На основі розглянутих нами прикладів та подій можна скласти підсумкову таблицю, яка ілюструє основні напрями взаємних детермінацій туризму і тероризму (табл. 10.1).

Як бачимо з табл. 10.1, туризм та тероризм взаємно впливають один на одного в різних аспектах (прикладному, суспільному, фінансовому, ціннісному), а основні напрями їх взаємних детермінацій носять як практичний, так і концептуальний характер. Зрозуміло, що основна проблема впливу тероризму на туризм полягає у зниженні туристичної привабливості територій, де є підвищений рівень загрози. Це несе значні збитки державам та змушує їх адаптуватись до таких умов.

Таким чином, всі туристичні фірми, які надають туристичні послуги, при відправці туристів у подорож повинні видавати їм пам'ятки з вимогами і рекомендаціями щодо поведінки у відвідуваних місцях. Туристи повинні усвідомлювати, що від їх ставлення до місцевого населення, правдивого відображення історичного розвитку її країни залежить безпека туристів.

Туристичні та антитерористичні організації всіх рівнів повинні діяти злагоджено, інтенсивно співпрацюючи з науково-дослідними установами й організаціями. Потрібні серйозні та глибокі наукові дослідження туризму в

контексті тероризму з метою запобігання поширення останнього. Тільки тоді можна розраховувати на успіх.

Таблиця 10.1

Основні напрями взаємного впливу туризму і тероризму

Аспекти	Вплив терористичних атак на туризм	Вплив розвитку туризму на поширення тероризму
Прикладний аспект	Зниження туристичної привабливості територій, неприйняття постійним населенням напливу туристів і виникнення внаслідок цього масових скупчень людей	Підвищена мотивація забезпечення безпеки і протидії ймовірним терористичним атакам із метою збереження туристичної привабливості територій
Суспільний аспект	Підвищення соціальної напруги, проявів расової, етнічної та релігійної нетерпимості	Можливість організації терористичних актів завдяки переміщенням залучених осіб через кордон у статусі туриста
Фінансовий аспект	Вимушений перерозподіл фінансових ресурсів на провадження заходів безпеки, відновлення об'єктів соціальної та транспортної інфраструктури з ймовірного фінансування культурно-мистецьких, спортивних, інших туристично-атракативних цілей	Зростання фінансових можливостей місцевих бюджетів унаслідок податкових надходжень від туризму на фінансування заходів безпеки
Ціннісний аспект	Збереження міждержавної стратифікації за рівнем розвитку демократичного суспільства, з цінностями мультикультуралізму	Формування єднаючого світогляду внаслідок подорожей, прийняття інших культур

Аналіз міжнародного тероризму у світі

Проведений аналіз терористичної активності в світі дає можливість виявити такі тенденції розвитку цього явища:

1. Невпинно розширюється географія тероризму: у 2013 р. терористичних атак зазнали 88 країн, у 2014 р. (найгіршому у цьому сенсі) - теракти сталися вже у 95 країнах світу, а у 2015 р. - у 146 . За результатами спільних досліджень Інституту економіки та миру і Університету штату Меріленд (обидва - США), у 2016 році було оприлюднено черговий Глобальний індекс тероризму GTI7, який вимірює рівень терористичної активності у країні за кількістю інцидентів, загиблих та постраждалих і рівня матеріальних збитків. Відповідно до нього у 2015 році тільки 34 країни світу не зазнали впливу цього явища на своє соціальне та економічне життя, у т. ч.:

Ангола, В'єтнам, Куба, Литва, Латвія, Монголія, Оман, Панама, Польща, Північна Корея, Румунія, Словаччина, Словенія, Сінгапур, Уругвай та ін.

2. Збільшується кількість жертв терористичних актів. За даними Глобального індексу тероризму, у світі за період з 2000 до 2015 року внаслідок вчинення понад 70 тис. терористичних актів загинуло більше 170 тис. осіб. При цьому майже щороку відмічається тенденція до збільшення цих показників: у 2000 р. у терактах загинуло 3329 осіб, а у 2014 – вже 32658 осіб (у 2015 р. – 29376 осіб).

3. Відповідна злочинна діяльність та боротьба з нею спричиняють значні фінансові втрати та перерозподіл ресурсів держави. Найбільший обсяг матеріальних збитків по всіх країнах від терористичних актів було зафіксовано у 2014 р. – понад 105,4 млрд. дол. США (у 2015 р. вони становили 89,6 млрд. дол. США, а у 2000 р. – близько 5,3 млрд. дол. США). Також це явище створює додаткові ризики для міжнародного бізнесу, туризму та транспортних перевезень. Річні витрати держав G20 на захист від тероризму у 2014 р. оцінювалися у 117 млрд. дол. США.

4. Крім чисельних людських жертв та руйнувань, результатом діяльності терористичних організацій стає відчуття незахищеності та невпевненості серед населення. Зняття цієї напруги можливе шляхом демонстрації державою результатів боротьби з тероризмом та ведення відповідної роз'яснювальної роботи з населенням. Це потребує від національних урядів пошуку оптимальних та ефективних шляхів протидії тероризму, розширення повноважень спеціальних служб та правоохоронних органів, збільшення відповідних бюджетних витрат. При цьому принциповим питанням у демократичних країнах стає досягнення оптимального балансу між вимушеною необхідністю правоохоронних органів порушувати приватність громадян та їх обов'язком дотримуватись прав людини.

5. Варто зазначити, що за результатами антитерористичних та інших заходів на міжнародному, регіональному та внутрішньодержавному рівнях активність деяких терористичних організацій суттєво знизилась. Протягом останніх років окремі угруповання, які у минулому застосовували методи терору, не вчинили жодного терористичного акту. Це більш характерно для низки раніше активних радикальних організацій правого або лівого спрямування, а також сепаратистських рухів у країнах Західної Європи.

Показово, що у 2015 році у результаті терактів, скоєних 103 терористичними організаціями (із загального числа 274 відомих), лише в 10 не було людських жертв. Проте, з урахуванням росту ксенофобії, расизму та антисемітизму, викликаному, перш за все, припливом іммігрантів до країн ЄС, не слід виключати розширення використання методів терору праворадикальними рухами або угрупованнями найближчим часом.

6. Розвиток тероризму посилює вплив на політичні процеси. У сучасному світі певні організації, збройні формування, окремі громадяни використовують терористичну діяльність як тактику для досягнення різних цілей політичного, ідеологічного та іншого характеру. Окремі держави використовують гасло «боротьби з тероризмом», а деякі виступають

спонсорами тероризму в інших країнах для досягнення власних геополітичних, регіональних та внутрішньодержавних цілей.

В залежності від цілей, які переслідує та чи інша організація або група, Європол виділяє такі основні види сучасного тероризму: джихадистський; етно-націоналістичний та сепаратистський; «лівий» та анархістський; «правий»; тероризм одинаків. Такий поділ є достатньо умовним та не є вичерпним, однак він дозволяє визначити найбільш активні терористичні організації та встановити, які з них являють найбільшу загрозу в світі та для України.

7. Серед останніх тенденцій можна виокремити прагнення до використання терористичними організаціями нових технологій та розширення активності в кіберпросторі: розповсюдження пропаганди, здійснення вербувальної роботи, підтримання зв'язку зі своїми осередками (у т.ч. через закриті інформаційні мережі типу Даркнет та з використанням новітніх методів шифрування), надання своїм прихильникам та послідовникам інструкцій щодо особливостей підготовки та здійснення терористичних атак, протиправна діяльність у кіберпросторі, пов'язана із здійсненням хакерських атак, викрадення даних тощо. При цьому у вільному доступі можна отримати супутникові знімки будь-якої місцевості або потенційного об'єкта терористичної атаки, а системи онлайн-платежів суттєво спрощують проведення фінансових операцій, пов'язаних із забезпеченням злочинної діяльності. За різними оцінками, існує не менше 5000 сайтів, створених терористичними організаціями.

8. Ще одна широка сфера активності міжнародних терористичних організацій – це міграційні процеси. Пошук прихильників серед мігрантів, вербування найманців з числа безробітної молоді, залучення жінок і дітей продовжує відігравати важливу роль у діяльності зазначених організацій. З іншого боку, ці процеси є об'єктом пильної уваги спеціальних служб і правоохоронних органів, що ускладнює (проте не виключає повністю) проникнення бойовиків під виглядом біженців до країн можливих терористичних атак.

9. Більш загрозливою виглядає тенденція щодо залучення до терористичної діяльності безпосередньо громадян країн, які є об'єктами терористичних нападів. Наприклад, терористичні напади у США, вчинені за останні 2 роки від імені «Ісламської держави», були скоєні радикалізованими громадянами цієї країни, а не мігрантами. У цьому контексті найбільша загроза полягає у використанні терористичними організаціями, перш за все «Ісламською державою», осіб (іноземців), що брали участь у бойових діях у зонах конфліктів у складі відповідних угруповань та які повертаються до своїх країн (foreign terrorist travellers).

10. Удосконалюються методи фінансування тероризму. Терористичні організації активно утворюють та використовують мережі міжнародних неурядових благодійних організацій, проводять операції з офшорами, отримують доходи за звільнення заручників із числа іноземців, від торгівлі природними ресурсами, незаконних об'єктів (постачання зброї,

наркаторгівлі, контрабанди тощо), «податків» та «надання послуг» населенню, що проживає на контрольованих терористами територіях, у т.ч. утворених ними квазідержавних структур.

Посилюються взаємозв'язки терористичних організацій та організованої злочинності. Тероризм перетворюється на прибутковий бізнес глобального масштабу зі своїм «ринком праці» (найманці) і специфічними сферами «застосування капіталу».

11. За оцінками міжнародних організацій, національних урядів, спецслужб, неурядових організацій та незалежних фахівців на даний час найбільшу терористичну загрозу в світі становлять ісламістські або джихадистські організації та групи. Більшість терористичних актів пов'язано саме з активністю таких угруповань. До джихадистського руху належить велика кількість організацій та груп. Вони присягають на вірність більш потужним групам, взаємодіють, змінюють назви, конкурують, відокремлюються одна від одної тощо. Для таких організацій спільним є прагнення знищення світської влади, встановлення халіфату, панування законів шаріату, викорінення західних стандартів демократії, освіти тощо.

На даний час найбільшу глобальну загрозу становить міжнародна терористична організація «Ісламська держава» (раніше - Ісламська держава Іраку та Леванту ІДІЛ або ДАІШ - скорочення від «ад-дауля аль-ісламіяя філь Ірак уа аш-Шам» арабською, далі - ІД). Це угруповання діє як квазідержава переважно на території Сирії та Іраку, частково контролюючи території «сунітського трикутника». Проте, за результатами військових операцій урядових та коаліційних сил організація поступово втрачає контроль над захопленими територіями та населеними пунктами.

ІД визнана терористичною організацією Радою безпеки ООН, ЄС, а також низкою окремих країн. У березні 2015 року на вірність ІД присягнула організація «Боко Харам». Організація виникла у 2002 році та діє на території Нігерії, півночі Камеруну, Нігеру та Чаду. Своїм завданням визначає запровадження в Нігерії шаріату та викорінення «західного способу життя», включаючи політичний, соціальний, освітній аспекти. Після присягання на вірність ІД угруповання має назву «Західноафриканська провінція «Ісламської держави». За різними оцінками кількість бойовиків складає 4-6 тис. осіб. У 2014 році організація визнана Радою Безпеки ООН терористичною. Ще одна з найбільших ультрарадикальних міжнародних терористичних організацій – «Аль-Каїда». Організація була утворена у серпні 1988 року з метою повалення світської влади в ісламських державах та введення «Великого ісламського халіфату». Відділення «Аль-Каїди» базуються, зокрема, в Афганістані, Алжирі («Аль-Каїда» в країнах ісламського Магрибу), Іраку («Аль-Каїда» в Іраку), Ємені («Аль-Каїда» на Аравійському півострові). За даними різних джерел, діяльність осередків «Аль-Каїди» зафіксована орієнтовно у 80 країнах світу. Внаслідок децентралізованої структури (на відміну від ІД) важко оцінити чільність всієї організації, проте це забезпечує їй живучість в умовах проведення міжнародною спільнотою широкомасштабних антитерористичних заходів.

Визнана терористичною організацією Радою Безпеки ООН, ЄС та окремими країнами. До 2016 року в Сирії діяла найбільш потужна філія «Аль-Каїди» - угруповання «Фронт ан-Нусра». Проте у липні 2016 року його лідер оголосив про відокремлення та перейменування в «Джебхат Фатах аш-Шам». До складу угруповання входить 6-10 тис. бойовиків. Визнана терористичною Радою Безпеки ООН, ЄС та низкою країн.

Хоча теоретично під загрозою міжнародного тероризму може опинитися будь-яка людина у будь-якому місці планети, слід зазначити, що рівень такої загрози для різних країн є неоднаковим. Можна умовно виділити групи країн, щодо яких спостерігається підвищена активність міжнародних терористичних організацій й (передусім, джихадистських):

1) Країни, на території яких постійно перебувають лідери активно діючих терористичних організацій, розміщені їх осередки (філії, відділення, вілایати тощо), і які входять до сфери їх інтересів (Афганістан, Ірак, Сирія, Лівія, Нігерія, Камерун, Ємен, Пакистан та інші). Для таких країн характерними є слабкі та неефективні державні інституції, у першу чергу безпекові. Ці та інші негативні чинники сприяють тому, що терористичні організації мають змогу контролювати значні території, здійснювати захоплення районів, населених пунктів та крупних об'єктів, відповідно мати доступ до ресурсів (людських, матеріальних тощо). Діяльність міжнародних терористичних організацій у вказаних регіонах, як і відповідні антитерористичні заходи, містять загрози життю і здоров'ю не лише громадян таких країн, але й громадян інших держав, що перебувають на цій території.

2) Країни, які ведуть активну боротьбу з міжнародними терористичними організаціями (США, Канада, Велика Британія, Франція, Туреччина, ФРН, Ізраїль тощо). Метою терористів є примушення урядів таких країн відмовитися від боротьби з міжнародним тероризмом за межами держави, у т.ч. завдяки тиску з боку населення цих країн, щодо якого здійснюється залякування, а також відбувається відволікання зусиль правоохоронних органів, спеціальних служб, збройних сил і ресурсів держави на подолання наслідків таких терактів та ведення відповідної профілактичної роботи всередині держави.

3) Країни, які використовуються міжнародними терористичними організаціями як «транзитні». Такі країни не розглядаються терористичними організаціями як потенційні цілі, а використовуються для транзиту, перепочинку, лікування, вербування нових членів – тобто для забезпечення своєї діяльності. До цієї категорії, на нашу думку, може бути віднесена і Україна. Слід зазначити, що факти використання міжнародними терористами транзитного потенціалу нашої держави знаходять підтвердження за результатами діяльності Служби безпеки України.

Чинник використання міжнародними терористами транзитного потенціалу може бути використаний керівництвом Російської Федерації як елемент гібридної війни та у сфері зовнішньої політики. Зокрема, необхідність боротьби з міжнародним тероризмом Кремль може використати

у якості аргументу для виправдання нанесення повітряних ударів або офіційного введення російських збройних сил на територію України у разі прийняття рішення про продовження і розширення збройної складової гібридної війни. На даний час для України найбільша терористична загроза впливає не з тенденцій розвитку міжнародного тероризму, а від агресивної політики Росії, спрямованої на дестабілізацію і дезінтеграцію нашої держави і пов'язаної з цим організації та підтримки диверсійно-терористичної діяльності квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», а також організацій на кшталт «Харківських партизан», сепаратистського спрямування тощо.

Контрольні запитання

1. Назвіть причини виникнення міжнародного тероризму.
2. Опишіть найбільш відомі терористичні акти у світі.
3. Обґрунтуйте, чому міжнародний тероризм ставить під загрозу розвиток туризму.
4. Наведіть приклади найбільш поширених у світі терористичних актів.
5. Назвіть першу десятку найнебезпечніших для туристів країн світу і поясніть чому.
6. Опишіть перспективи розвитку туризму в контексті загострення терористичних загроз.
7. Охарактеризуйте основні напрями взаємного впливу туризму і тероризму.
8. Стисло проведіть аналіз міжнародного тероризму у світі.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 238–249.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 109–117, 162–167.
3. «Аль-Каїда» планувала скидати заручників з Ейфелевої вежі / Новини: Італія, 30 вересня 2010 р. URL: <http://tsn.ua/svit/al-kayida-planuvala-skidati-zaruchnikov-z-eyfelevoyi-vezhi.html>.
4. Kereselidze D.A. Perspective on Tourism in the BSEC Countries / D.A. Kereselidze. March, 2013. 40 p.
5. Вовк С. Вплив тероризму на міжнародний туризм / С. Вовк // Журнал європейської економіки. 2015. Березень. С.37-50.
6. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» - URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
7. ІД погрожує Європі «косими ударами» / Новини: 27 жовтня 2015 р. URL: http://www.newsru.ua/world/27oct2015/ig_evropa.html.
8. Маринін М.М. Туристські формальності і безпека у туризмі. Безпека міжнародного туризму як найголовніша його умова. Режим доступу: <http://infotour.in.ua/marinin24.htm>.

9. Мирский Г. Дракон встает на дыбы: О международном терроризме / Г. Мирский // Мировая экономика и международные отношения. 2002. №3. С.41.
10. Міжнародний тероризм: загрози для України. Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhnar_teror-17f29.pdf.
11. Складено список найбільш «терактонебезпечних» пам'яток Європи / Новини: Європа, 4 жовтня 2010 р. URL: <http://tsn.ua/svit/skladeno-spisok-naubilsh-teraktonebezpechnih-pam-yatok-yevropi.html>.
12. Спецслужби не дали ісламістам підірвати найбільші міста Європи / Новини: Європа, 29 вересня 2010 - URL: <http://tsn.ua/svit/specsluzhbi-ne-dali-islamistam-pidirvati-naubilshi-mista-yevropi.html>.
13. Спецслужби не дали ісламістам підірвати найбільші міста Європи / Новини: Європа, 29 вересня 2010 р. URL: <http://tsn.ua/svit/specsluzhbi-ne-dali-islamistam-pidirvati-naubilshi-mista-yevropi.html>.
14. Тероризм як загроза розвитку міжнародного туризму. Режим доступу: <https://infopedia.su/9xc271.html>.
15. У ізраїльтян з'явився новий атракціон – війна в Сирії - URL: <http://rss.vipadvert.net/news-48589.html>.
16. У Парижі закрили для відвідувачів Лувр та Ейфелеву вежу / Новини: 11 листопада 2015 р. URL: <http://www.dw.com/uk/>.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. М.: ЛитРес, 2006. 660 с.
18. Шевчук А.В., Шевчук Л.Т. Перспективи розвитку туризму в контексті загострення терористичних загроз. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2016. Вип.17. Ч.2. С.31-34.

2.11. Медичні аспекти безпеки в туризмі

Мета роботи: ознайомитися з основними медичними вимогами до учасників туристського походу, параметрами самоконтролю, першою медичною допомогою та оцінкою загального стану потерпілого, обов'язками санінструктора.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий огляд про медичні аспекти безпеки в туризмі, оцінки параметрів самоконтролю та співбесіда з викладачем після перевірки виконаного завдання.

Медичні аспекти безпеки в умовах туристичного походу

Медичні аспекти безпеки в умовах туристичного походу пов'язані з додержанням правильного режиму, заходами по загартовуванню організму, а також оволодінням і застосуванням знань по попередженню захворювань. Важливо правильне розуміння туристами значення гігієни (режиму роботи і відпочинку, харчування, одягу).

Режим походу повинен повною мірою задовольняти загальногігієнічним вимогам і забезпечувати раціональне чергування роботи і відпочинку. Планувати маршрут багатоденного походу необхідно таким чином, щоб фізичне навантаження поступово зростала, а тривалість і види відпочинку змінювалися. У перші 2-3 дні залежність навантаження і відпочинку повинна бути такою, щоб забезпечити повний відпочинок, здатний зняти втому. Подальший рух на активній частині маршруту може здійснюватися і на тлі залишкових явищ, пов'язаних з втомою організму.

Дуже важливо в поході широке, вміле використання природних оздоровчих факторів: свіжого повітря, сонячних проміння і води, покликане гартувати організм, підвищувати його стійкість до простудних і інфекційних захворювань.

Вміння надавати першу допомогу хворому або травмованому туристу, а при необхідності організувати і здійснити його транспортування до найближчого населеного пункту, залізничної станції або автомобільної дороги вимагає достатніх знань і навичок. Турист-початківець, учасник походу вихідного дня, лише знайомиться з найпростішими прийомами надання долікарської медичної допомоги і з найбільш простими і легкодоступними способи транспортування потерпілого. Необхідно знати призначення медикаментів, що належать до різних груп (знеболюючі, знезаражувальні, кровоспинні, жарознижуючі), вміти зробити штучне дихання, обробити рану або місце опіку, зробити перев'язку, оволодіти навичками транспортування постраждалого підручними засобами (ноші з жердин і штормовок, волокуші з лиж тощо). В процесі подальшого навчання ці знання і вміння розширюються і поглиблюються.

При підготовці до походу вихідного дня, багатоденного походу по рідному краю необхідно ретельним чином укомплектувати медичну аптечку.

Не тільки в складних багатоденних походах, але і в поході вихідного дня можливі простудні захворювання учасників, травми при русі по сильнопересічена місцевість, на слизькому ґрунті, в густому лісі, опіки при недбалому відношенні з багаттям або каструлею з окропом.

Дуже важливо, особливо в походах по віддаленій, ненаселеній місцевості, у високогірних і високоширотних районах, мати в складі групи професійного лікаря. Але далеко не кожна група навіть у ці райони виходить на маршрут з лікарем. Його зазвичай замінює санінструктор, приділяє у своїй підготовці особливу увагу питанням надання першої долікарської допомоги. Необхідність надання медичної допомоги в поході частіше всього викликана простудними і шлунково-кишковими захворюваннями. Особливу групу становлять важкі травми і захворювання, лікування яких можливо в стаціонарних умовах, а на маршруті надається лише перша долікарська допомога для забезпечення транспортування потерпілого.

Медичні вимоги до учасника туристичного походу

Туристичні походи, особливо висококатегорійні, передбачають умови, далекі від комфортних, пов'язані з відчутним збільшенням фізичних навантажень. Ця обставина обумовлює підвищення вимог до загального стану організму людини, що значною мірою забезпечує безаварійність при подоланні маршрутів.

Медичний контроль і добір учасників походу за відповідними критеріями здійснюються фахівцями фізкультурних диспансерів і кабінетів лікарського контролю при районних і міських поліклініках.

Їх завдання – виявити захворювання, які не дозволяють людині брати участь у походах або займатися складними видами туризму.

Перелік таких захворювань визначено і затверджено Державним комітетом з фізкультури і спорту спільно з Міністерством охорони здоров'я. До них належать:

- органічні (уроджені) пороки серця,
- гіпертонія,
- захворювання серцевого м'яза,
- туберкульоз легенів у активній стадії,
- гострі захворювання легенів, бронхів, носоглотки,
- хронічний гастрит,
- виразка шлунку і 12-палої кишки,
- холецистит у стадії загострення,
- камені в жовчному міхурі,
- геморої із частими кровотечами,
- випадіння прямої кишки,
- запалення нирок, ниркових мисок і сечового міхура,
- камені в нирках,
- гостре запалення середнього вуха,
- кон'юнктивіт,

- гнійне запалення слізної залози,
- інфекційні захворювання шкіри,
- деякі захворювання жіночих статевих органів,
- злаякісні пухлини,
- грижі,
- ревматизм суглобів.

Це також захворювання і травми опорно-рухового апарату, отримані незадовго до експедиції, і струс головного мозку, наслідком якого є періодичні головні болі.

Не можуть брати участь у поході особи, що перенесли протягом попереднього місяця:

- затяжний грип,
- тяжку форму ангіни,
- скарлатину чи інші інфекційні захворювання.

Психічні захворювання, в тому числі, епілепсія, є протипоказанням навіть для одноденних походів і маршрутів.

Виключена участь у туристських походах і подорожах людей з вираженим порушенням слуху і зору, що може стати причиною втрати орієнтації під час маршруту і призвести до нещасного випадку.

Загострення будь-якої хронічної хвороби в похідних умовах при відсутності кваліфікованої медичної допомоги може спричинити тяжкі наслідки. Крім того, хвороба супроводжується патологічними змінами загального характеру, що виявляються у слабкості, підвищеній стомлюваності, головному болі, безсонні, дратівливості, пригніченості, послабленій опірності організму. Все це посилює схильність організму до захворювань і створює на маршруті потенційно небезпечні ситуації.

Перш ніж вирушити в туристичний похід, кожний з його учасників повинен здійснити комплекс профілактичних заходів:

1. Необхідно перевірити стан ротової порожнини (полікувати зуби).
2. Людям, схильним до захворювання на ангіну і запалення носоглотки, треба пройти профілактичний курс.
3. Обов'язково слід позбавитись мозолів на ногах.
4. При підвищеному потінні ніг доцільно провести курс профілактичного лікування шляхом обробки міжпальцевих проміжків протягом чотирьох днів присипкою у складі борної кислоти і уротропіну (по 4,5г), магnezії і тальку (по 0,5г).

До початку експедиції на вимогу санітарно-епідеміологічної служби необхідно зробити профілактичні щеплення проти ряду інфекційних і особливо небезпечних захворювань. Так, обов'язковій вакцинації підлягають усі члени експедиції, якщо проведення польових робіт передбачається в місцях, де наявні природні вогнища кліщового енцефаліту.

Крім медичного контролю, важлива роль під час туристського походу належить самоконтролю, який полягає у щоденному спостереженні за своїм самопочуттям з обов'язковим записом його результатів у польовому щоденнику і його наступним аналізом.

Самоконтроль під час туристичного походу

Для отримання більш чи менш адекватної картини фізичного стану організму і функціонування всіх його органів, а також можливості участі людини в туристському поході достатньо застосувати кілька простих, доступних і досить інформативних тестів та функціональних проб.

Щоб отримати порівняльні дані, тести повинні проводитися в один і той самий час доби, найкраще відразу після сну. Вікова норма визначається співвідношенням фактичного значення тесту із встановленим у клінічних умовах.

Одним із найважливіших показників стану серцево-судинної системи є частота пульсу. Пульс прослуховується на променевій, сонній або стегновій артерії. У стані спокою частота пульсу у чоловіків дорівнює 60-70 ударам, у жінок – 70-80 ударам за хвилину. Пульс прослуховують протягом 10 сек. і отриманий результат множать на 6.

При певному фізичному навантаженні пульс прискорюється і після 20-30 присідань становить 100-120 ударів за хвилину. Частота пульсу в 130-140 ударів за хвилину без зміни навантаження свідчить про незадовільний функціональний стан організму, недостатню тренуваність, неповну акліматизацію до місцевих умов, перевтому або є симптомом якогось захворювання. Нормалізація частоти пульсу після тестової проби у здорової людини настає через 1-2 хв. Інакше або при наявності аритмії, має місце порушення процесів компенсації серцево-судинної системи внаслідок недостатньої адаптаційної здатності до фізичних навантажень чи навіть якесь захворювання.

Дані про самопочуття, сон, апетит фіксуються в польовому щоденнику за п'ятибальною шкалою. Втома та її прояви, наявність чи відсутність бажання працювати оцінюються за трибальною шкалою відповідно до міри їх вияву (слабкі; помірні; сильні).

Маса тіла і сила рук визначаються за кількістю віджимань від підлоги, підтягувань на перекладині (не менше 8-10 разів для молодих людей і 4-5 - для людей середнього віку) або за допомогою кистьового динамометра.

Одним із найбільш адекватних способів оцінки фізичного стану людини є *1,5-мильний тест Купера*, що полягає у визначенні мінімального часу, за який людина здатна подолати пішки відстань у 1,5 милі (2400 м). Для молодої людини цей показник не повинен перевищувати 11,5 хв.

Ще одним тестом аналогічного змісту може бути результат піднімання на четвертий поверх у спокійному темпі (80 кроків за хвилину), при якому частота пульсу має досягати в середньому 108-120 ударів за хвилину, а через 2 хвилини – 96-104.

Для оцінки стійкості до кисневого голодування застосовують пробу Генча, що полягає в максимально можливому затриманні дихання на видиху після глибокого вдиху (в середньому воно має досягати 33 сек.). При цьому слід робити повний видих у швидкому темпі.

Здатність організму підтримувати рівновагу можна визначити за вестибулярної проби Бондаревського. Вона полягає в тому, щоб якомога довше простояти на одній нозі, не відриваючи п'ятку від підлоги і, тримаючи руки на поясі, з заплющеними очима.

Силу ніг і стрибучість визначають за допомогою проби Абалакова. Для цього на стіні роблять позначки через кожний сантиметр на висоті 250-350 см. Стоячи обличчям до стіни на відстані стопи з піднятими руками, відмічають рівень, до якого дістають кінцями середніх пальців, потім підстрибують з місця, намагаючись якомога вище до тягтися руками, і знову відмічають висоту. Різниця між цими даними і є висотою стрибка.

Система самоконтролю передбачає також визначення артеріального тиску. Так, у молодих людей (20-30 років) систолічний тиск повинен перебувати в межах 105-110 мм, а діастолічний (друга цифра ртутного стовпчика) - 65-70 мм, у віці 40-50 років – відповідно 120-130 і 75-80 мм.

Швидкісну реакцію нервової системи оцінюють за допомогою тепінг-тесту. Вона визначається за максимальною кількістю точок, проставлених за 10 сек. у квадраті розміром 10 x 10 см (норма для молодих людей становить не менше 60 точок).

Перша медична допомога в туристичному поході

Перша медична допомога – це невідкладні дії, спрямовані на врятування життя хворого чи потерпілого від травми на місці нещасного випадку, що передують наданню кваліфікованої медичної допомоги.

Мета першої медичної допомоги – полегшити біль і протікання процесів, пов'язаних із травмуванням, а при інших захворюваннях – запобігти їх подальшому розвитку.

При цьому важливо своєчасно евакуювати потерпілого до лікарні. Якщо маршрут пролягає у важкодоступних місцях, віддалених від населених пунктів, і ситуація ускладнюється метеорологічними умовами, потерпілий протягом кількох годин і навіть діб може розраховувати виключно на допомогу товаришів і життєві сили власного організму. Бувають випадки, коли життя потерпілого цілком залежить від своєчасності і кваліфікованості першої медичної допомоги, що дозволяє також запобігти серйозним ускладненням і розвитку в організмі необоротних змін. Тому кожний учасник туристичного походу повинен володіти методикою надання першої медичної допомоги собі і своїм товаришам, знати послідовність здійснення необхідних заходів незалежно від наявності чи відсутності у нього медичної освіти.

Завдання першої медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях (травми, гострі захворювання тощо) полягає у здійсненні таких заходів:

- припинення дії травмуючих факторів, що містять у собі загрозу для здоров'я і життя людей;
- відновлення дихання і серцевої діяльності у потерпілого (первинні реанімаційні дії);
- зупинення кровотечі;

- перев'язка ран стерильними матеріалами;
- знеболювання;
- іммобілізація (фіксація) травмованих ділянок тіла за допомогою підручних засобів;
- надання тілу потерпілого найбільш зручного положення у відповідності з характером ушкодження;
- забезпечення по можливості швидкого і обережного транспортування потерпілого до лікувального закладу або виклик медичної допомоги на місце нещасного випадку.

При наданні першої медичної допомоги слід виходити перш за все з міркувань безпеки, доцільності тих чи інших заходів, виконувати всі необхідні маніпуляції швидко, обережно і впевнено, з дотриманням усіх належних вимог, зберігаючи при цьому спокій і рівновагу.

Пристаюючи до надання першої медичної допомоги, необхідно оперативно і адекватно оцінити стан потерпілого і супутні зовнішні обставини, дотримуватись певної послідовності дій, по можливості врахувати і усунути загрозливі фактори чи скоригувати свої дії відповідно до їх впливу.

Оцінка загального стану потерпілого, локалізації і характеру ушкодження

Перш за все необхідно переконатися, що у потерпілого зберігається дихання і йому ніщо не перешкоджає.

Ясність свідомості потерпілого неважко з'ясувати вже з перших його відповідей на задані запитання. *Тривожними симптомами є:*

- сповільнена реакція,
- динамія,
- втрата свідомості.

Ознаками тяжкої травми і критичного стану потерпілого є:

- раптова блідість,
- сірий колір шкіряного покриву,
- знижена (*менше 15 за хвилину*) або прискорена (*більш 30 за хвилину*), частота дихання,
- слабкий пульс або його повна відсутність (*з частотою менше 40 і більше 120 ударів на хвилину*).

При травмуванні без втрати свідомості потерпілий здатен сам оцінити свій стан і тим самим сприяти ефективному лікуванню.

Необхідно ретельно оглянути голову, тулуб, кінцівки потерпілого, порівняти праву і ліву сторони. Так легше відшукати місце ушкодження і оцінити загрозу втрати травмованим крові, виявити переломи кісток та інші ушкодження. Важче діагностувати травми тазових кісток, хребта, грудної клітки, живота.

Основні прийоми і правила надання першої медичної допомоги

Часто для надання першої медичної допомоги доводиться повністю або частково роздягати і роззувати потерпілого. При цьому з метою запобігання додатковому травмуванню і небажаному ускладненню його стану, *необхідно дотримуватись таких правил:*

- одяг треба знімати, починаючи з неушкодженої частини тіла. Якщо одяг прилип до рани, то не можна відривати від неї тканину: *треба просто обрізати її навколо рани;*
- в разі кровотечі одяг треба швидко розрізати уздовж рани і, відгорнувши його, звільнити відповідну ділянку тіла для перев'язки;
- при тяжких травмах гомілки або стопи (при підозрі перелому) необхідно розрізати задник взуття по шву гострим ножем, після чого знімати його поступово, звільняючи в першу чергу п'ятку;
- звільняючи травмовану кінцівку від одягу чи взуття необхідно додатково її притримувати;
- роздягати потерпілого без крайньої необхідності, особливо в холодну пору року, небажано. В таких випадках звільняють лише ту частину тіла, яка потребує відповідної медичної обробки. Для цього цілком достатньо зробити проріз таким чином, щоб після накладання пов'язки і припинення кровотечі можна було опустити відрізаний клапоть одягу, закривши ним оголену частину тіла.

При всіх видах поранення перша допомога полягає у визначенні його тяжкості, виявленні можливих внутрішніх ушкоджень, оцінці загального стану потерпілого можливості шоку внаслідок втрати крові, припиненні кровотечі попередженні інфікування рани.

Основні правила обробки рани. Найчастіше поверхневі рани не викликають сильної кровотечі, тому перша допомога обмежується, як правило, перев'язуванням рани. Її краї обробляють ватним тампоном, змоченим у йодній настойці так, щоб йод не потрапив у саму рану. Потім її збризкують пантенолом, покривають стерильною серветкою з індивідуального пакету і забинтовують. В тому разі, якщо краї рани сильно розійшлися, перед бинтуванням їх необхідно зблизити (але не до повного змикання) і в такому положенні зафіксувати кількома смужками лейкопластиру.

Рану забороняється промивати як водою (що пов'язано небезпекою зараження), так і спиртом або йодною настоянкою, які викликають сильний біль. Безпосередньо на рану не можна класти також ніяких мазей і вати. Якщо в результаті поранення виступають на поверхню будь-які внутрішні органи чи тканини, то їх прикривають стерильною марлею і ні в якому разі не вправляють усередину.

Припинення кровотечі. Обробка будь-якої рани, що кровоточить, спрямована перш за все на припинення кровотечі. При цьому всі дії повинні бути швидкими і точними, оскільки значна втрата крові знесилює потерпілого і може містити в собі загрозу його життю. Запобігання цій

небезпеці набагато полегшує і прискорює подальше лікування потерпілого, а також знижує можливість тяжких наслідків поранення. Венозну і капілярну кровотечу найлегше зупинити за допомогою пов'язки.

Основні прийоми реанімації

До основних прийомів реанімації відносяться штучне дихання («рот у рот», «рот у ніс») і закритий масаж серця. Вони використовуються з метою врятувати життя потерпілого, який перебуває у критичному стані (шок, відсутність дихання, зупинка серця, втрата свідомості).

Шок – небезпечний для життя стан, викликаний впливом якогось сильного подразника, тяжкої травми, поранення, значної втрати крові. Відразу після серйозного травмування може виникнути загальне мовне і рухове збудження, прискорення дихання (*еректильний шок*). Потерпілий, незважаючи на тяжкі ушкодження, намагається рухатись. Він збуджений, багато і голосно говорить. Через 5-10 хв. цей стан починає змінюватися пригніченістю, що супроводжується послабленою реакцією на оточення, нерухомістю, зблідненням. З'являється липкий холодний піт, часте і поверхневе дихання, прискорення пульсу до 140-200 ударів на хвилину з наступним його послабленням (*торпідний шок*).

Реанімаційні заходи треба здійснювати в такій послідовності:

- обережно покласти потерпілого на спину (при блюванні повернути голову набік);
- перевірити наявність дихання і серцебиття;
- в разі відсутності дихання і серцебиття приступити до реанімаційних заходів – штучного дихання і закритого масажу серця;
- при наявності кровотечі якомога швидше її зупинити;
- при переломах здійснити іммобілізацію ушкоджених кінцівок;
- активізувати кровопостачання мозку і серця наданням більш високого положення ногам у разі відсутності їх ушкодження. Для цього достатньо підняти їх, підклавши рюкзак, спальний мішок, згорнутий одяг тощо;
- не давати пити, оскільки не виключена небезпека ушкодження внутрішніх органів, що може супроводжуватися блювотою. *Категорично забороняється давати потерпілому спиртне;*
- негайно відрядити когось із членів групи по медичну допомогу.

Транспортувати потерпілого в шоківому стані можна лише в крайньому випадку – щоб винести до проїжджого шляху, до посадочного майданчика в разі виклику вертольота, а також при повній неможливості прибуття лікаря до місця нещасного випадку.

Обов'язки санінструктора в туристському поході

Під час проведення масових спортивно-оздоровчих заходів надання медичної допомоги потерпілим покладається на дипломованого спеціаліста з вищою медичною освітою. В туристських подорожах медичне забезпечення входить у функції санінструктора, який призначається з числа учасників

походу і не завжди має медичну освіту, але пройшов відповідну підготовку в одному з медичних закладів, організації цивільної оборони або червоного хреста.

Коло обов'язків санінструктора в туристському поході включає: комплектування і підтримання в стані постійної готовності похідної аптечки, вміння практично застосовувати наявні у ній засоби, діагностику найбільш поширених захворювань і травм, володіння прийомами надання першої медичної допомоги і лікування, постійний контроль за станом здоров'я членів групи, якістю їжі, дотриманням правил особистої гігієни.

До переліку захворювань і травм, основи діагностики і лікування яких повинен знати санінструктор, входять:

- простудні захворювання (гострі респіраторні інфекції, грип, ангіна, запалення легенів),
- шлунково-кишкові захворювання (дизентерія, черевний тиф, «гострий живіт», харчові отруєння),
- укуси отруйних змій і комах,
- гірська хвороба,
- снігова сліпота,
- тепловий і сонячний удар,
- обмороження, загальне замерзання (переохолодження),
- асфіксія при потраплянні в лавину, воду або дим,
- внутрішні кровотечі,
- ураження блискавкою, електричним струмом,
- струс головного мозку,
- гнійничкові захворювання шкіри,
- опіки,
- удари, розтяг і розрив зв'язок,
- вивихи і переломи кісток.

Похідна аптечка

Вирушаючи в похід, кожна група незалежно від дальності маршруту, повинна обов'язково мати з собою похідну аптечку, упаковану надійно, але з тим розрахунком, щоб у разі потреби її можна було швидко розпакувати. Герметичність упаковки, бажана в будь-яких походах, для водних маршрутів є обов'язковою.

Розрізняють два основних типи похідних аптечок: групову і індивідуальну.

Групова аптечка повинна включати повний набір медикаментів для надання допомоги у випадку можливих захворювань і травм, які найбільш часто трапляються на маршруті.

До індивідуальної аптечки, крім необхідного мінімуму медичних препаратів і перев'язочних матеріалів, повинні входити індивідуальні ліки, необхідні при наявності у людини алергічних реакцій, а також хронічних хвороб, при яких дозволено брати участь в експедиціях тощо.

Контрольні запитання

1. Назвіть медичні аспекти безпеки в умовах туристичного походу.
2. Подайте перелік захворювань, які не дозволяють людині брати участь у походах або займатися складними видами туризму.
3. Опишіть профілактичні заходи перед виходом у туристичний похід.
4. Поясніть, навіщо слід проводити самоконтроль щодо можливої участі людини в туристичному поході.
5. Провести власний самоконтроль стану здоров'я і дати йому оцінку: частота пульсу у стані спокою і при навантаженнях; дані про самопочуття, сон, апетит; тест Купера; піднімання на 4 поверх; проби Генча, Бондаревського і Абалакова; визначення артеріального тиску.
6. Опишіть заходи щодо надання першої медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях.
7. Обґрунтуйте основні прийоми і правила надання першої медичної допомоги.
8. Поясніть, як слід правильно обробляти рани і припиняти кровотечу.
9. Опишіть основні прийоми реанімації.
10. Подайте перелік захворювань і травм, лікування яких повинен знати санінструктор туристичного походу.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 351–390.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. С. 63–75.
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
4. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
5. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
6. Обов'язки санінструктора в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:30/>.
7. Основні прийоми і правила надання першої медичної допомоги. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:29/>.
8. Охорона здоров'я в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:26/>.
9. Перша медична допомога в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:28/>.
10. Самоконтроль під час туристського походу. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:27/>.

1.12. Пожежна безпека в туризмі

Мета роботи: ознайомитися з основними принципами і завданнями пожежної безпеки та способами і засобами гасіння пожеж, правилами пожежної безпеки для туристських підприємств та пожежною безпекою в готелях.

Час виконання роботи – 2 год.

Звіт студента за виконану роботу: письмовий огляд про способи і засоби гасіння пожеж, правила пожежної безпеки для туристичних підприємств та співбесіда з викладачем після перевірки виконаного завдання.

Основні напрямки забезпечення пожежної безпеки

Вогонь, що вийшов із під контроль, здатний викликати значні руйнівні та смертоносні наслідки. До таких проявів вогняної стихії належать пожежі.

Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується у часі і просторі.

Залежно від розмірів матеріальних збитків пожежі поділяються на *особливо великі* (коли збитки становлять від 10000 і більше розмірів мінімальної заробітної плати) і *великі* (збитки сягають від 1000 до 10000 розмірів мінімальної заробітної плати) та інші. Проте наслідки пожеж не обмежуються суто матеріальними втратами, пов'язаними зі знищенням або пошкодженням основних виробничих та невиробничих фондів, товарно-матеріальних цінностей, особистого майна населення, витратами на ліквідацію пожежі та її наслідків, на компенсацію постраждалим тощо. Найвідчутнішими, безперечно, є *соціальні наслідки*, які, передусім, пов'язуються з загибеллю і травмуванням людей, а також пошкодженням їх фізичного та психологічного стану, зростанням захворюваності населення, підвищенням соціальної напруги у суспільстві внаслідок втрати житлового фонду, позбавленням робочих місць тощо.

Не слід забувати й про екологічні наслідки пожеж, до яких, у першу чергу, можна віднести забруднення навколишнього середовища продуктами горіння, засобами пожежогасіння та пошкодженими матеріалами, руйнування озонового шару, втрати атмосферою кисню, теплове забруднення, посилення парникового ефекту тощо.

Пожежна безпека об'єкта – стан об'єкта, за якого з регламентованою імовірністю виключається можливість виникнення і розвитку пожежі та впливу на людей її небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

Основними напрямками забезпечення пожежної безпеки є усунення умов виникнення пожежі та мінімізація її наслідків. Об'єкти повинні мати системи пожежної безпеки, спрямовані на запобігання пожежі, дії на людей та матеріальні цінності небезпечних факторів пожежі, в тому числі їх вторинних проявів. До таких факторів, згідно ГОСТ 12.1.004-91, належать: полум'я та іскри, підвищена температура навколишнього середовища,

токсичні продукти горіння й термічного розкладу матеріалів і речовин, дим, знижена концентрація кисню.

Вторинними проявами небезпечних факторів пожежі вважаються: уламки, частини зруйнованих апаратів, агрегатів, установок, конструкцій; радіоактивні та токсичні речовини і матеріали, викинуті зі зруйнованих апаратів та установок; електричний струм, пов'язаний з переходом напруги на струмопровідні елементи будівельних конструкцій, апаратів, агрегатів внаслідок пошкодження ізоляції під дією високих температур; небезпечні фактори вибухів, пов'язаних з пожежами; вогнегасні речовини.

Системи пожежної безпеки – це комплекс організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на запобігання пожежі та збитків від неї.

Відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 пожежна безпека об'єкта повинна забезпечуватися системою запобігання пожежі, системою протипожежного захисту і системою організаційно-технічних заходів.

Системи пожежної безпеки мають запобігти виникненню пожежі і впливу на людей небезпечних факторів пожежі на необхідному рівні. Потрібний рівень пожежної безпеки людей за допомогою вказаних систем, згідно з ГОСТ 12.1.004-91, не повинен бути меншим за 0,999999 відвернення вилу на кожен людину, а допустимий рівень пожежної безпеки для людей не може перевищувати 10^{-6} впливу небезпечних факторів пожежі, що перевищують гранично допустимі значення на рік в розрахунку на кожен людину.

Туристичні об'єкти, пожежі на яких можуть привести до загибелі або масового ураження людей небезпечними факторами пожежі та їх вторинними проявами, а також до значного пошкодження матеріальних цінностей, повинні мати системи пожежної безпеки, що забезпечують мінімально можливу імовірність виникнення пожежі. Конкретні значення такої імовірності визначаються проектувальниками та технологами.

Метою пожежної безпеки туристичного об'єкта є попередження виникнення пожежі на визначеному чинними нормативами рівні, а у випадку виникнення пожежі – обмеження її розповсюдження, своєчасне виявлення, гасіння пожежі, захист людей і матеріальних цінностей.

Основними вихідними даними при розробці комплексу технічних і організаційних рішень щодо забезпечення потрібного рівня пожежної безпеки в кожному конкретному випадку є чинна законодавча і нормативно-технічна база з питань пожежної безпеки. Залежно від категорії приміщень та будівель і класу зон за вибуховою і пожежною небезпекою, відповідно до вимог чинних нормативів, розробляються технічні і організаційні заходи і засоби забезпечення вибухопожежної безпеки об'єкта.

Забезпечення пожежної безпеки – невід'ємна частина державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища. Правовою основою діяльності в галузі пожежної безпеки є Конституція, Закон України «Про пожежну безпеку» та інші закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, декрети, постанови та розпорядження

Кабінету Міністрів України; рішення органів державної виконавчої влади, місцевого та регіонального самоврядування, прийняті в межах їх компетенції.

Закон України «Про пожежну безпеку» визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності.

Згідно Закону, забезпечення пожежної безпеки туристичних підприємств є складовою частиною діяльності посадових осіб, працівників підприємств, установ, організацій та підприємців, всього населення України. Це повинно бути відображено у трудових договорах (контрактах) і статутах підприємств, установ та організацій, посадових інструкціях тощо.

Забезпечення пожежної безпеки туристичних підприємств, установ та організацій покладається на їх власників і уповноважених ними осіб, якщо інше не передбачено відповідним договором.

Забезпечення пожежної безпеки в жилих приміщеннях державного, громадського житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів покладається на квартиронаймачів і власників, а в жилих будинках приватного житлового фонду та інших спорудах, на дачах і садових ділянках – на їх власників або наймачів, якщо це обумовлено договором найму.

Власники туристичних підприємств, установ та організацій або уповноважені ними органи (далі – власники), а також орендарі зобов'язані:

- розробляти комплексні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки, впроваджувати досягнення науки;

- забезпечувати дотримання протипожежних вимог стандартів, норм, правил, а також виконання вимог приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;

- організовувати навчання працівників правилам пожежної безпеки та пропаганду заходів щодо їх забезпечення;

- у разі відсутності нормативних актів вимог, необхідних для забезпечення пожежної безпеки, вживати відповідні заходи, погоджуючи їх з органами державного нагляду;

- утримувати в справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар, не допускати їх використання не за призначенням;

- створювати у разі потреби, відповідно до встановленого порядку, підрозділи пожежної охорони та необхідну для їх функціонування матеріально-технічну базу;

- подавати на вимогу державної пожежної охорони відомості та документи про стан пожежної безпеки об'єктів і продукції, що ними виробляється;

- здійснювати заходи щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;

- своєчасно інформувати пожежну охорону про несправність пожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на своїй території;

- проводити службове розслідування випадків пожеж.

Обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна повинні бути визначені у договорі оренди.

Відповідно до статті 6 Закону, громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які перебувають на території України, зобов'язані:

- виконувати правила пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які їм належать по праву особистої власності, первинними засобами гасіння пожеж і пожежним інвентарем, виховувати у дітей обережність у поводженні з вогнем;

- повідомляти пожежну охорону про виникнення пожежі та вживати заходів її ліквідації, рятування людей і майна.

Закон відводить важливе значення у справі попередження пожеж і мінімізації їх наслідків навчання працівників, усього населення України з питань пожежної безпеки.

Закон також передбачає обов'язкове навчання усіх працівників туристичної індустрії при прийнятті на роботу і періодично в процесі роботи. Форми навчання (інструктажі, попереднє спеціальне навчання, протипожежний техмінімум тощо) регламентуються Законом залежно від категорії працівників, особливостей виконуваної роботи та функціональних обов'язків.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань пожежної безпеки, забороняється.

Новостворені туристичні підприємства починають свою діяльність після отримання дозволу в органах державного пожежного нагляду.

Пожежна охорона на туристичних підприємствах створюється з метою захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на об'єктах і в населених пунктах.

Основними завданнями пожежної безпеки є:

- здійснення контролю за дотриманням протипожежних вимог;

- запобігання пожежам і нещасним випадкам на них;

- гасіння пожеж, рятування людей та надання допомоги в ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійного лиха.

Забороняється використання пожежної охорони для виконання завдань, не передбачених цим Законом.

На туристичних підприємствах, в установах та організаціях з метою проведення заходів щодо запобігання пожежам та організації їх гасіння можуть створюватися з числа робітників, службовців, інженерно-технічних працівників та інших громадян добровільні пожежні дружини (команди).

За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, створення перешкод для діяльності посадових осіб органів державного

пожежного нагляду, невиконання їх приписів винні посадові особи, інші працівники підприємств, установ, організацій та громадяни притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Громадський контроль за дотриманням вимог актів законодавства з питань пожежної безпеки здійснюється добровільними пожежними дружинами (командами) та протипожежними об'єднаннями громадян у межах їх компетенції.

Для кращого розуміння умов утворення горючого середовища, джерел запалювання, оцінки та попередження вибухопожежонебезпеки, а також вибору ефективних заходів і засобів систем пожежної безпеки, треба мати уявлення про природу процесу горіння, його форми та види.

Горіння – екзотермічна реакція окислення речовини, яка супроводжується виділенням диму та виникненням полум'я або світінням.

Для виникнення горіння необхідна одночасна наявність трьох чинників: горючої речовини, окислювача та джерела запалювання. При цьому, горюча речовина та окисник повинні знаходитися в необхідному співвідношенні один до одного і утворювати таким чином горючу суміш, а джерело запалювання повинно мати певну енергію та температуру, достатню для початку реакції. Горючу суміш визначають терміном «горюче середовище». Це середовище, що здатне самостійно горіти після видалення джерела запалювання. Для повного згоряння необхідна присутність достатньої кількості кисню, щоб забезпечити повне перетворення речовини в його насичені оксиди. При недостатній кількості повітря окислюється тільки частина горючої речовини. Залишок розкладається з виділенням великої кількості диму. В цих умовах також утворюються токсичні речовини, серед яких найбільш розповсюджений продукт неповного згоряння – оксид вуглецю (СО), який може призвести до отруєння людей. На пожежах, як правило, горіння відбувається за браком окисника, що серйозно ускладнює пожежогасіння внаслідок погіршення видимості або наявності токсичних речовин у повітряному середовищі.

Слід зазначити, що горіння деяких речовин (ацетилену, оксиду етилену), які здатні при розкладанні виділяти велику кількість тепла, можливе й за відсутності окисника.

Горіння може бути гомогенним та гетерогенним. При гомогенному горінні речовини, що вступають в реакцію окиснення, мають однаковий агрегатний стан – газо- чи пароподібний. Якщо початкові речовини знаходяться в різних агрегатних станах і наявна межа поділу фаз в горючій системі, то таке горіння називається гетерогенним.

Пожежі, переважно, характеризуються гетерогенним горінням:

- дефлаграційне горіння – швидкість полум'я в межах декількох м/с;
- вибухове – надзвичайно швидке хімічне перетворення, що супроводжується виділенням енергії і утворенням стиснутих газів, здатних виконувати механічну роботу. Ця робота може призводити до руйнувань, які виникають при вибуху у зв'язку з утворенням ударної хвилі – раптового

стрибокподібного зростання тиску. При цьому швидкість полум'я досягає сотень м/с;

- детонаційне – це горіння, яке поширюється із надзвуковою швидкістю, що сягає кількох тисяч метрів за секунду.

Пожежовибухонебезпека речовин та матеріалів – це сукупність властивостей, які характеризують їх схильність до виникнення й поширення горіння, особливості горіння і здатність піддаватись гасінню загорянь. За цими показниками виділяють три групи горючості матеріалів і речовин: негорючі, важкогорючі та горючі.

Негорючі (неспалимі) – речовини та матеріали, що нездатні до горіння чи обвуглювання у повітрі під впливом вогню або високої температури. Це матеріали мінерального походження та виготовлені на їх основі матеріали – червона цегла, силікатна цегла, бетон, камінь, азбест, мінеральна вата, азбестовий цемент та інші матеріали, а також більшість металів.

Важкогорючі (важко спалимі) – речовини та матеріали, що здатні спалахувати, тліти чи обвуглюватись у повітрі від джерела запалювання, але не здатні самостійно горіти чи обвуглюватись після його видалення (матеріали, що містять спалимі та неспалимі компоненти, наприклад, деревина при глибокому просочуванні антипіренами, фіброліт і т.ін.).

Горючі (спалимі) – речовини та матеріали, що здатні самозайматися, а також спалахувати, тліти чи обвуглюватися від джерела запалювання та самостійно горіти після його видалення.

Захист людей у разі пожежі є найважливішим завданням всієї системи протипожежного захисту. Вирішення цього завдання становить велику складність, оскільки має власну специфіку та здійснюється іншими шляхами, ніж захист будівельних конструкцій чи матеріальних цінностей.

Рятування являє собою вимушене переміщення людей назовні при впливові на них небезпечних факторів пожежі або при виникненні безпосередньої загрози цього впливу. Вимушений процес руху людей з метою рятування називається *евакуацією*. Евакуація людей із будівель та споруд здійснюється через евакуаційні виходи. Шляхом евакуації є безпечний для руху людей шлях, який веде до евакуаційного виходу.

Евакуаційний вихід – це вихід з будинку (споруди) безпосередньо назовні або вихід із приміщення, що веде до коридору чи сходової клітки безпосередньо або через суміжне приміщення. Виходи вважаються евакуаційними, якщо вони ведуть із приміщень:

- першого поверху безпосередньо назовні або через вестибюль, коридор, сходову клітку;

- будь-якого поверху, крім першого, у коридор, що веде на внутрішню сходову клітку або сходову клітку, що має вихід безпосередньо назовні або через вестибюль, відокремлений від прилеглих коридорів перегородками із дверима;

- у сусіднє приміщення на тому ж поверсі, яке забезпечене виходами.

Для своєчасного здійснення заходів з евакуації людей, включення стаціонарних установок пожежогасіння, виклику пожежної охорони тощо,

вибухопожежонебезпечні об'єкти обладнуються системами пожежної сигналізації, запуск яких може здійснюватись автоматично або вручну.

Система пожежної сигналізації повинна швидко виявляти місця виникнення пожежі, надійно передавати сигнал на приймально-контрольний прилад і до пункту прийому сигналів про пожежу, перетворювати сигнал про пожежу у сприйнятливу для персоналу захищеного об'єкта форму, вмикати існуючі стаціонарні системи пожежогасіння, забезпечувати самоконтроль функціонування.

До складу будь-якої системи пожежної сигналізації входять пожежні сповіщувачі, приймальний прилад та автономне джерело електроживлення.

Пожежний сповіщувач (ПС) – це пристрій для формування сигналу про пожежу. В залежності від способу формування сигнали ПС бувають ручні та автоматичні.

Приймально-контрольні прилади пожежної та охоронно-пожежної сигналізації – це складова частина засобів пожежної та охоронно-пожежної сигналізації, що призначена для прийому інформації від пожежних (охоронних) сповіщувачів, перетворення та оцінки цих сигналів, видачі повідомлень для безпосереднього сприймання людиною, подальшої передачі повідомлень на пульт централізованого спостереження (ПЦС), видачі команд на включення сповіщувачів і приладів керування системи пожежогасіння і димовидалення, забезпечення перемикання на резервні джерела живлення у разі відмови основного джерела.

Способи і засоби гасіння пожеж

Комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію пожежі, що виникла, називається пожежогасінням. Основою пожежогасіння є примусове припинення процесу горіння. На практиці використовують декілька способів припинення горіння.

Реалізація способів припинення горіння досягається використанням вогнегасних речовин та технічних засобів. До вогнегасних належать речовини, що мають фізико-хімічні властивості, які дозволяють створювати умови для припинення горіння. Серед них найпоширенішими є вода, водяна пара, піна, газові вогнегасні склади, порошки, пісок, пожежостійкі тканини тощо. Кожному способу припинення горіння відповідає конкретний вид вогнегасних засобів. Наприклад, для охолодження використовують воду, водні розчини, снігоподібну вуглекислоту; для розведення горючого середовища – діоксид вуглецю, інертні гази, водяну пару; для ізоляції вогнища – піну, пісок; хімічне гальмування горіння здійснюється за допомогою брометилу, хладону, спеціальних порошоків.

Вибір вогнегасної речовини залежить від характеру пожежі, властивостей і агрегатного стану речовин, що горять, параметрів пожежі (площі, інтенсивності, температури горіння тощо), виду пожежі (у закритому або відкритому повітрі), вогнегасної здатності щодо гасіння конкретних речовин та матеріалів, ефективності способу гасіння пожежі.

Оскільки вода є основною вогнегасною речовиною, необхідно приділити особливу увагу створенню та працездатності надійних систем водопостачання.

Відповідно до протипожежних норм, кожне туристичне підприємство обладнують пожежним водопроводом. Він може бути об'єднаним з господарсько-питним або водопроводом, який використовують для власних потреб. Воду також можна подавати до місця пожежі з водоймищ річок або підвозити в автоцистернах.

Для ліквідації невеликих осередків пожеж, а також для гасіння пожеж у початковій стадії їх розвитку силами персоналу туристичних об'єктів, застосовуються первинні засоби пожежогасіння. До них відносяться: вогнегасники, пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна або повсті, ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати), пожежний інструмент (гаки, ломи, сокири тощо). Їх застосовують для ліквідації невеликих загорянь до приведення в дію стаціонарних та пересувних засобів гасіння пожежі або до прибуття пожежної команди. Кожне приміщення, відділення, цех, транспортні засоби повинні бути забезпечені такими засобами у відповідності з нормами.

Серед первинних засобів пожежогасіння особливе місце займають *вогнегасники*. Залежно від вогнегасних речовин, що використовуються, вогнегасники ділять на *пінні, газові та порошкові*.

Пінні вогнегасники застосовують для гасіння твердих та рідких горючих матеріалів, за виключенням речовин, які здатні горіти та вибухати при взаємодії з піною. Також ними не можна гасити електрообладнання, що знаходиться під напругою.

Вуглекислотні вогнегасники випускають трьох типів: ВВ-2, ВВ-5 та ВВ-8 (цифри показують місткість балону у літрах). Їх застосовують для гасіння рідких та твердих речовин (крім тих, що можуть горіти без доступу повітря), а також електроустановок, що знаходяться під напругою до 1000 В.

Вуглекислота у вогнегаснику знаходиться у рідкому стані під тиском 6-7 МПа. При відкритті вентиля балона вогнегасника за рахунок швидкого адіабатичного розширення вуглекислий газ миттєво перетворюється у снігоподібну масу, у вигляді якої він і викидається з конусного дифузору вогнегасника. Час дії вогнегасників цього типу 25-40 с, довжина струменя 1,5-3 м.

Вуглекислотно-брометилові вогнегасники ВВБ-3 та ВВБ-7 за зовнішнім виглядом та побудовою мало відрізняються від вуглекислотних. Їх заряджають сумішшю, що складається із 97% бромистого етилу та 3% вуглекислого газу. Завдяки високій змочувальній здатності бромистого етилу продуктивність цих вогнегасників у 4 рази вища продуктивності вуглекислотних.

Порошкові вогнегасники призначені для гасіння твердих, рідких та газоподібних горючих речовин та електроустановок під напругою до 1000 В. Вид матеріалів та речовин, горіння яких можна гасити, залежить від типу

порошку. Промисловість випускає порошкові вогнегасники марок ПС-1, ГС-2, ОП-9, ОП-Ю(з), ОПУ-5 та ін.

Будівлі та споруди туристичних підприємств повинні мати на кожному поверсі не менше двох ручних вогнегасників. При захисті приміщень, в яких знаходяться електронно-обчислювальні машини, копіювальна та інша оргтехніка, а також телефонних станцій, архівів тощо, необхідно враховувати специфіку вогнегасних речовин у вогнегасниках, що можуть призвести під час гасіння пожежі до псування обладнання. Такі приміщення рекомендується забезпечувати вуглекислотними вогнегасниками з урахуванням гранично допустимої концентрації вогнегасної речовини.

Навчання з питань пожежної безпеки

Оскільки головними причинами пожежі є відсутність у людей знань та недотримання ними вимог пожежної безпеки, проблемі вивчення правил пожежної безпеки слід надавати важливого значення. Воно повинно здійснюватися безперервно, з самого раннього віку і на всіх етапах навчання та трудової діяльності.

Вже у дитячих дошкільних закладах проводиться виховна робота, спрямована на запобігання пожежам від дитячих пустощів з вогнем і виховання у дітей бережливого ставлення до національного багатства.

Вивчення правил пожежної безпеки організовується у загальноосвітніх і професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах, навчальних закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, на туристичному підприємстві та в побуті.

Місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого та регіонального самоврядування, житлові установи та організації зобов'язані за місцем проживання організувати навчання населення правилам пожежної безпеки в побуті та громадських місцях.

Навчання працюючих здійснюється згідно з Типовим положенням про спеціальне навчання, інструктажі та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України.

Усі працівники під час прийняття на роботу і щорічно за місцем роботи повинні проходити інструктаж з пожежної безпеки.

Однією з основних форм пожежно-профілактичної роботи з працівниками туристичних підприємств є протипожежна пропаганда. Вона повинна бути спрямована на виконання вимог пожежної безпеки і попередження пожеж, викриваючи, в першу чергу, такі причини їх виникнення, як необережне поводження з вогнем, порушення правил експлуатації електроустановок, невиконання протипожежних заходів під час проведення пожежонебезпечних робіт.

Правила пожежної безпеки для туристських підприємств

У приміщеннях туристських підприємств забороняється:

- улаштовувати тимчасові електромережі, застосовувати саморобні некалібровані плавкі вставки в запобіжниках і саморобні продовжувачі, які

не відповідають вимогам Правил улаштування електроустановок, прокладати електричні проводи безпосередньо на горючій основі, експлуатувати світильники зі знятими ковпаками (розсіювачами);

- пристосовувати вимикачі, штепсельні розетки для підвищення одягу та інших предметів, обгортати електролампи і світильники, заклеювати ділянки електропроводки горючою тканиною, папером;

- користуватися побутовими електрокип'ятильниками, чайниками і т. ін. (окрім місць, що спеціально відведені та обладнані для цього), залишати без нагляду увімкненими в електромережу кондиціонери, комп'ютери тощо;

- захарашувати підступи до засобів пожежогасіння, використовувати пожежні крани, рукави й пожежний інвентар не за призначенням;

- палити, окрім спеціально відведених для цього місць;

- проводити зварювальні та інші вогневі роботи без оформлення відповідного дозволу.

Після закінчення роботи необхідно ретельно оглянути приміщення, переконатися у відсутності порушень, що можуть призвести до пожежі, відключити освітлення, електроживлення приладів та обладнання (за винятком електрообладнання, яке за вимогами технології має працювати цілодобово).

У разі виявлення пожежі (ознак горіння) кожний працівник підприємства або закладу сфери туризму зобов'язаний:

- подати сигнал оповіщення про пожежу;

- негайно повідомити про це телефоном пожежну частину (назвати адресу закладу, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище);

- вжити (по можливості) заходи до евакуації людей, гасіння (локалізації) пожежі та збереження матеріальних цінностей;

- повідомити про пожежу керівника чи відповідну компетентну посадову особу та (або) чергового по закладу;

- у разі необхідності викликати інші аварійно-рятувальні служби (медичну тощо).

Посадова особа туристичного підприємства, що прибула на місце пожежі, зобов'язана:

- перевірити, чи викликана пожежна частина (продублювати повідомлення);

- у разі загрози життю людей негайно організувати їх рятування (евакуацію), використовуючи для цього наявні сили та засоби;

- видалити за межі небезпечної зони всіх людей, не пов'язаних з ліквідацією пожежі;

- припинити роботи в закладі, крім робіт, пов'язаних із заходами по ліквідації пожежі;

- здійснити в разі необхідності відключення електроенергії (за винятком протипожежного захисту) та виконати інші заходи, що сприяють запобіганню розвитку пожежі та задимленості будівлі;

- перевірити включення установок пожежогасіння, протидимного захисту, оповіщення людей про пожежу;
- організувати зустріч підрозділів пожежної частини, надати їм допомогу;
- одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію та захист матеріальних цінностей;
- забезпечити дотримання охорони праці співробітників, які беруть участь у гасінні пожежі.

Туристи зобов'язані:

- дотримуватися вимог пожежної безпеки;
- при виявленні пожеж негайно повідомляти про них пожежну охорону;
- до прибуття пожежної охорони вживати посильні заходи з порятунку людей, майна і гасіння пожеж;
- сприяти пожежній охороні при гасінні пожеж;
- виконувати розпорядження, постанови та інші законні вимоги посадовців пожежної охорони.

Під час пожежі необхідно дотримуватись таких запобіжних заходів:

- не відкривати вікна та двері, не розбивати скла;
- закрити, виходячи з приміщення або будинку, двері та вікна, бо надходження свіжого повітря сприяє розповсюдженню вогню;
- для гасіння легкозаймистих речовин (бензин, наприклад) не використовувати воду, оскільки вода, що має значну питому вагу, накопичується під цими рідинами, розтікається та збільшує поверхню, що горить;
- не використовувати воду для гасіння пожеж в електроустановках, що знаходяться під напругою тощо.

Пожежна безпека в готелях

Найбільш серйозною небезпекою для життя і здоров'я гостей і персоналу готелю, збереження їхнього майна, а також майна і будинку готелю є пожежі. Тому в готельних господарствах важливе значення має забезпечення захисту будинків, приміщень і людей від пожежі.

Найчастішими причинами виникнення пожеж у готелях є необережне поводження з вогнем, несправність електромереж і електрообладнання, порушення технологічного процесу і правил експлуатації, недотримання заходів пожежної безпеки при ремонтних й інших видах робіт.

Процес створення системи протипожежної безпеки в готелях складається з таких етапів:

- 1) проведення організаційних заходів щодо створення пожежної охорони в готелі;
- 2) проведення протипожежної підготовки працівників;
- 3) проведення протипожежної профілактики.

Проведення організаційних заходів щодо створення пожежної охорони в готелі передбачає таку послідовність дій. Директор готелю, який відповідно

до діючого законодавства несе відповідальність за забезпечення пожежної безпеки, наказом призначає відповідального за організацію заходів із забезпечення протипожежної безпеки готелю. Призначаються також відповідальні за пожежну безпеку в кожному підрозділі готелю. Таблички із зазначенням осіб, відповідальних за пожежну безпеку, вивішуються на видних місцях. Розробляються правила, положення пожежної безпеки для кожного підрозділу й інструкції із заходів протипожежної безпеки на кожному робочому місці. Створюються пожежні бойові розрахунки з числа чергових адміністраторів, чергових менеджерів, працівників служби безпеки готелю й іншого чергового персоналу, що здійснюють цілодобовий контроль за пожежною безпекою. Розробляється система оповіщення у випадку виникнення пожежі. Розписуються основні обов'язки кожного члена пожежного бойового розрахунку під час пожежі. Після сигналу пожежної тривоги по системі оповіщення всі особи, призначені наказом директора відповідальними за пожежну безпеку, повинні прибути до готелю, з'ясувати причину тривоги, почати евакуацію людей, а також вжити всіх необхідних заходів для гасіння і запобігання поширення вогню до прибуття пожежних.

Проведення протипожежної підготовки працівників. Протипожежна підготовка складається з протипожежного інструктажу (вступного, первинного і повторного) і занять за програмою пожежно-технічного мінімуму.

Вступний і первинний інструктажі з пожежної безпеки проводяться при прийомі на роботу.

Первинний і повторний інструктажі проводить на робочому місці особа, відповідальна за пожежну безпеку в цьому підрозділі.

Заняття з пожежно-технічного мінімуму проводяться за спеціально затвердженою директором готелю програмою з працівниками інженерно-технічної служби і з матеріально-відповідальними особами. Після закінчення навчання проводиться залік, результати якого заносяться у відомість.

Для забезпечення суворого протипожежного режиму в готелях розробляються спеціальні пам'ятки, у яких викладають і основні рекомендації з заходів пожежної безпеки і правила поведінки при пожежі. Ці пам'ятки знаходяться в кожному номері в папці з рекламними матеріалами. Не завжди гість заглядає в цю папку, тому в деяких готелях високого класу для ознайомлення з правилами використовують готельний відеоканал.

Проведення протипожежної профілактики

Протипожежна профілактика - це комплекс організаційних і технічних заходів з попередження, локалізації та ліквідації пожеж, а також із забезпечення безпечної евакуації людей і матеріальних цінностей на випадок пожежі.

Протипожежна профілактика полягає у профілактиці пожеж на етапі проектування і будівництва, застосуванні системи автоматичної пожежної сигналізації, використанні засобів і систем пожежогасіння, застосуванні

системи оповіщення про пожежу, відпрацьовуванні системи дій у випадку пожежі й евакуації людей.

Профілактика пожеж на етапі проектування і будівництва. Профілактика пожеж у готелі починається ще на етапі проектування і будівництва будинку готелю (СНІП 2.08.02, ВСН 62, СНІП 2.07.01). Правилами пожежної безпеки для готелю передбачається спеціальне планування будинку, створення протипожежних перешкод, відсіків, ізольованих негорючими конструкціями. За допомогою протипожежних стін, перекриттів, дверей можна в межах одного будинку або споруди ізолювати пожежонебезпечні приміщення і не допустити поширення вогню у випадку його виникнення.

Засоби і системи пожежогасіння

1. *Установка автоматичного газового пожежогасіння.* Пристрої газового пожежогасіння встановлюються в приміщеннях трансформаторної підстанції й головного розподільного щита, а також у приміщенні зберігання дизельного палива. Пристрої спрацьовують від димових і теплових датчиків, розташованих у цих приміщеннях. При цьому сигнал про пожежу надходить на пульт ЦДП.

2. *Установка автоматичного водяного пожежогасіння.* Установка автоматичного водяного пожежогасіння – це ціла мережа труб, заповнених водою під тиском, розташованих у всіх коридорах і приміщеннях готелю. На трубах знаходяться спринклерні голівки-розпилювачі. Основним робочим елементом є легкоплавкий замок у цій голівці, що при температурі 50°C плавиться, і вода через розподільник покриває певну площу палаючого приміщення.

3. *Внутрішній протипожежний водопровід.* На вертикальних трубопроводах по всіх поверхах повинні бути змонтовані внутрішні пожежні крани (патрубок з вентиляем), до яких приєднані пожежні рукави з патрубками. Пожежний рукав повинний бути змотаний, покладений з патрубком до чохла, що розташований у спеціальній ніші, і закритий дверцятами з умовним зображенням. Довжина кожного рукава - 20 м. Місця їхнього розташування в готелі повинні бути зазначені на поетажних планах евакуації.

4. *Водяні завіси.* Для захисту від поширення полум'я при розвиненій пожежі на всіх поверхах готелю можуть бути передбачені водяні завіси. Пуск води здійснюється вручну.

5. *Система оповіщення про пожежу і управління евакуацією.* Система оповіщення гостей про пожежу і управління евакуацією є складовою частиною системи протипожежного захисту готелю. У готелях високого класу система оповіщення гостей про пожежу знаходиться на ЦДП. Після того, як бойовий розрахунок з'ясував, що причиною спрацювання пожежної сигналізації дійсно стала пожежа, включається система оповіщення про пожежу.

При цьому автоматично включаються дзвінки і зумери тривоги, а також усі гостьові телевізори (або переключаються на готельний канал, якщо вони вже були включені). Це дозволяє більш конкретно, з урахуванням сформованої обстановки, донести інформацію до гостей і запобігти паніці. На екранах телевізорів висвітлюється текст національною, англійською, німецькою, французькою мовами. Крім тексту, на екрані телевізорів у номерах висвітлюється план евакуації кожного поверху. Передати необхідну інформацію можна також через гучномовці в номерах.

Евакуацію можна починати з поверху, на якому виникла пожежа, з розташованих вище поверхів або з готелю в цілому (залежно від обстановки, що склалася в зоні горіння), використовуючи подачу дзвінків і зумерів тривоги. Тому перед прийняттям рішення про евакуацію гостей і персоналу необхідно знати обстановку в зоні пожежі.

Рішення про включення системи оповіщення людей про пожежу й евакуацію приймає черговий менеджер (начальник зміни пожежного бойового розрахунку) або черговий по готелю.

Евакуація гостей здійснюється відповідно до наявних у всіх номерах планів евакуації, а персоналу готелю – відповідно до спеціальних пам'яток, що наявні у всіх відділах, службах і підрозділах.

Евакуаційне освітлення і світлові покажчики напрямку евакуації мають бути включені постійно і цілодобово.

Контрольні запитання

1. Дайте класифікацію наслідків пожежі на туристичних підприємствах.
2. Охарактеризуйте потрібний рівень пожежної безпеки людей в галузі туризму.
3. Обґрунтуйте мету пожежної безпеки туристичних об'єктів.
4. Назвіть основні завдання пожежної безпеки.
5. Опишіть групи горючості матеріалів і речовин.
6. Назвіть основні способи і засоби гасіння пожеж.
7. Охарактеризуйте типи вогнегасників, якими можна гасити електрообладнання, що знаходиться під напругою.
8. Назвіть заборонені заходи у приміщеннях туристських підприємств.
9. Опишіть обов'язки туристів щодо дотримання вимог пожежної безпеки.
10. Поясніть, чому під час пожежі не можна відкривати вікна та двері, розбивати скло.
11. Опишіть організаційні заходи щодо створення пожежної безпеки в готелі.
12. Охарактеризуйте засоби і системи пожежогасіння в готелі.

Список рекомендованої літератури

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. С. 391–441.

2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.
3. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
4. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
5. Пожежна безпека в готелях. Режим доступу: https://vuzlit.ru/141379/pozhezhna_bezpeka_gotelyah.
6. Пожежна безпека. Режим доступу: https://studopedia.su/4_38241_pozhezhna-bezpeka.html.
7. Правила пожежної безпеки для туристських підприємств. Режим доступу: <https://sdamzavas.net/1-9862.html>.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні:

1. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навчальний посібник / Козинець В.М. К.: Кондор, 2006. 576 с.
2. Чорненька Н.В. Безпека туризму: навч. посібник / Н.В. Чорненька. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. 188 с.
3. Безпека життєдіяльності у повсякденних умовах виробництв, побуту та у надзвичайних ситуаціях / Захарченко М. В., Орлов В. М., Голубєв А. К., Тітенко В. Ф. Київ, 1996. 160 с.
4. Безпека людини у життєвому середовищі / Голінько В. І., Шибка В. М., Мірошник Г. О., Безчастний О. В. Дніпропетровськ : НГА України, 1988. 172 с.
5. Горішевський П.А. Організація роботи туристичної фірми: туроператорська і турагентська діяльність. К., 2012. 210 с.
6. Дурович А.П. Маркетинг у туризмі : навчальний посібник. К., 2012. 178 с.
7. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму. Ч., 2012. 234 с.
8. Зайцев Р.Р. Управління персоналом турфірми. М., 2009. 184 с.
9. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Ч: Книги XXI, 2009. 300 с.
9. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
10. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
11. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 599 с.
12. Цина А.Ю. Основи охорони праці : підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Андрій Юрійович Цина. Полтава : ПНПУ, 2014. 383 с.

Додаткові:

1. Kereselidze D.A. Perspective on Tourism in the BSEC Countries / D.A. Kereselidze. March, 2013. 40 p.
2. Pearce D.G. and Butler R.W. Tourism Research: Critiques and Challenges Routledge, 2010. 312 с.
3. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навчальний посібник. К.: Знання України, 2002. 358с.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм. М.: 2011. 608с.
5. Бабарицька В. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи. Сервісне забезпечення турпродукту: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. К. : Альтерпрес, 2008.286с.
6. Борисов К.Г. Международный туризм и право. М.: 2010. 345 с.

7. Вовк С. Вплив тероризму на міжнародний туризм / С. Вовк // Журнал європейської економіки. 2015. Березень. С.37-50.
8. Воскресенский В.Ю. Международный туризм : учебное пособие. М.: Юнити-Дана, 2011. 255 с.
9. Закон України «Про страхування»: Збірник нормативно-правових актів. Т 2. Ужгород, 2010.
10. Закон України «Про туризм» (15 вересня 1995 р.). К., 2010.
11. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности:учебник. М.: Финансы и статистика, 2000. 256с.
12. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учебник. Минск: Новое знание, 2002. 409с.
13. Каурова А.Д. Організація сфери туризму : навчальний посібник. СПб.: «Видавничий дім Герда», 2010. 345 с.
14. Квартальнов В.А. Иностраный туризм. М.: ФиС, 2012. 189 с.
15. Квартальнов В.А. Туризм: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 320 с.
16. Кифяк В.О. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 312 с.
17. Король О. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2008. 240 с.
18. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини. Львів: Львівський банківський коледж, 1998. 192 с.
19. Луцишин Н.П. Економіка й організація міжнародного туризму. Л: 2012. 269 с.
20. Лушкін В.А., Торкатюк В.І., Коржик Б.М., Ачкасов А.Є., Ніколаєнко Л.Ф. Безпека життєдіяльності: навч. Посібник. Житомир, 2001. 671 с.
21. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2011. 104 с.
22. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К., 2010. 436 с.
23. Мальська В.В., Худо В.І., Цибух І. А. Основи туристичного бізнесу. К: Центр навчальної літератури, 2010. 110 с.
24. Масляк П.О., Олейник Я.Б., Степаненко А.В. Словарь-справочник ученика по экономической и социальной географии мира. К.: Либра, 2010. 120 с.
25. Мейлицев В. Полеты в космос – для многих и недорого/ Владимир Мейлицев //Эхо планеты. 2004. № 11. С.27–31.
26. Менеджмент туризма: Основы менеджмента: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 352с.
27. Менеджмент туризма: Экономика туризма:учебник. М.: Финансы и статистика, 2001. 320с.
28. Пахомов А. Билеты в космос продаются // Эхо планеты. 2002. № 17. С. 26-31.

29. Туризм и гостиничное хозяйство / под.ред. Чудновского А.Д. М.: ТАНДЕМ, ЭКМОС, 2000. 400с.
30. Федорченко В.К., Дворова Т.А. Історія туризму в Україні : навч. посіб. К.: Вища школа, 2011. 195 с.
31. Федорченко В.К., Костюкова О.М., Дворова Т.А., Олексійко М.М. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 166 с.
32. Цопа Н. Менеджмент міжнародного туризму: Дис... канд. екон.наук:08.06.02 / Кримська академія природоохоронного і курортного будівництва. Сімферополь, 2002. 244 с.
33. Шевчук А.В., Шевчук Л.Т. Перспективи розвитку туризму в контексті загострення терористичних загроз. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2016. Вип. 17, Ч. 2. С.31-34.
34. Школа І.М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2003. 662с.
35. Энциклопедия туризма: справочник. М.: Финансы и статистика, 2003. 368 с.
36. Явкін В. Проблеми географії та менеджменту туризму / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2006. 260 с.
37. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. 304 с.

Інформаційне забезпечення:

1. «Аль-Каїда» планувала скидати заручників з Ейфелевої вежі / Новини: Італія, 30 вересня 2010 р. URL: <http://tsn.ua/svit/al-kayida-planuvala-skidati-zaruchnikiv-z-eyfelevoyi-vezhi.html>.
2. Безпека туристичних подорожей та страхування. Режим доступу: https://pidru4niki.com/2015060965060/turizm/bezpeka_turistichnih_podorozhey_s_trahuvannya.
4. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» - URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
5. ІД погрожує Європі «косими ударами» URL: http://www.newsru.ua/world/27oct2015/ig_evropa.html.
6. Космічний туризм. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Космічний_туризм.
8. Маринін М.М. Туристські формальності і безпека у туризмі. Безпека міжнародного туризму як найголовніша його умова. Режим доступу: <http://infotour.in.ua/marinin24.htm>.
10. Міжнародний тероризм: загрози для України. Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhnar_teror-17f29.pdf.
11. Обов'язки санінструктора в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:30/>.

12. Обслуговування автомобільним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11195_obsługovuvannya-avtomobilnim-transportom.html
13. Обслуговування залізничним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11194_obsługovuvannya-zaliznichnim-transportom.html
14. Організація забезпечення безпеки туристів під час подорожі. Режим доступу : https://revolution.allbest.ru/sport/00650583_0.html.
15. Основні прийоми і правила надання першої медичної допомоги. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:29/>.
16. Охорона здоров'я в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:26/>.
17. Перевезення туристів повітряним транспортом. Режим доступу: https://studopedia.su/2_11196_perevezennya-turistiv-povitryanim-transportom.html
18. Перша медична допомога в туристському поході. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:28/>.
19. Плюси і мінуси подорожей на різних видах транспорту. Режим доступу: <http://kafedra.com.ua/plyusy-i-minusy-podorozhej-na-riznyh-vyдах-transportu/>
20. Пожежна безпека в готелях. Режим доступу: https://vuzlit.ru/141379/pozhezhna_bezpeka_gotelyah.
21. Пожежна безпека. Режим доступу: https://studopedia.su/4_38241_pozhezhna-bezpeka.html.
22. Правила пожежної безпеки для туристських підприємств. Режим доступу: <https://sdamzavas.net/1-9862.html>.
23. Самоконтроль під час туристського походу. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8908688/page:27/>.
25. Складено список найбільш «терактонебезпечних» пам'яток Європи/
URL: <http://tsn.ua/svit/skladeno-spisok-naubilsh-teraktonebezpechnih-pam-yatok-yevropi.html>.
26. Спецслужби не дали ісламістам підірвати найбільші міста Європи /
URL: <http://tsn.ua/svit/specsluzhbi-ne-dali-islamistam-pidirvati-naubilshi-mista-yevropi.html>.
27. Страхування подорожуючих до Шенгенської зони та інших країн. Режим доступу: <https://usi.net.ua/korysni-porady/144-strakhovka-shenhen>.
28. Тероризм як загроза розвитку міжнародного туризму. Режим доступу: <https://infopedia.su/9xc271.html>.
29. У ізраїльтян з'явився новий атракціон – війна в Сирії.
URL: <http://rss.vipadvert.net/news-48589.html>.
30. У Парижі закрили для відвідувачів Лувр та Ейфелеву вежу /
URL: <http://www.dw.com/uk/>.
31. Фокін С.П. Безпека у туризмі як чинник сталого розвитку туризму. Режим доступу: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2014/10/08/безпека-у-туризмі-як-чинник-сталого-розвитку-туризму/>